

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Esin ALTUN

DOĞU ANADOLU BÖLGESİNE İLK TELGRAF HATLARININ
ÇEKİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Dr. Uğur AKBULUT

ERZURUM 2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Uğur AKBULUT danışmanlığında, Esin ALTUN tarafından hazırlanan bu çalışma 01 /08 / 2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Aydın GÜVEN

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Uğur AKBULUT

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Zekerya AKKUŞ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ	VIII
ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TELGRAFIN KELİME ANLAMI VE TELGRAF ÇEŞİTLERİ

1.1. TELGRAFIN KELİME ANLAMI.....	5
1.2. HAVAI TELGRAF	5
1.2.1. Havai Telgrafın İlk Denenmesi	6
1.2.2. Havai Telgraf Makinesinin Kullanılması	7
1.2.3. Havai Telgrafın Ülkelerde Kullanılması.....	8
1.2.4. Osmanlı İmparatorluğu ve Havai Telgraf.....	8
1.3. ELEKTRİKLİ TELGRAFIN İCADI VE KULLANILIŞI.....	9
1.3.1. Samuel F. B. Morse ve Elektrikli Telgraf.....	10
1.3.2. Amerika ve Elektrikli Telgraf İçin Yapılan Girişimler.....	11
1.3.3. Avrupa ve Elektrikli Telgraf İçin Yapılan Girişimler	12
1.4. OSMANLI DEVLETİ VE ELEKTRİKLİ TELGRAF	12
1.4.1. Mellen Chamberlain ve Elektrikli Telgrafın İstanbul'a Gelişi.....	13
1.4.2. Mucid Samuel Morse'a İkramiye Verilmesi ve Osmanlı Devleti'nin Bu İkramiyeye Katılması	18
1.5. OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK TELGRAF HATLARININ ÇEKİLMESİ	19
1.5.1. İstanbul –Edirne Hattı	20
1.5.2. Edirne-Şumnu Hattı	20
1.5.3. Varna-Şumnu Hattı	21
1.5.4. Varna-Bükreş Hattı	21
1.5.5. İstanbul-Varna Kablosu	21

1.5.6. Osmanlı Devleti'nde Telgraf Hatlarının Çekilmesiyle Birlikte Hatlar Arasında Çekilen İlk Telgraf.....	22
1.6. TELGRAF VE İDARİ YAPI.....	23
1.6.1 Osmanlı Telgraf Komisyonunun Kurulması	23
1.6.2. Osmanlı Telgraf Müdürlüğü	23
1.6.3. Osmanlıda İnşa Olan İlk Telgraf Binası.....	24
1.6.4. Edirne Telgraf Binasının Açılması ve İstanbul'daki Diğer Telgraf Binaları	25

İKİNCİ BÖLÜM

ERZURUM MERKEZLİ (DOĞU) TELGRAF HATLARI

2.1.ÜSKÜDAR-BAĞDAT TELGRAF HATTI	26
2.2. ERZURUM'A TELGRAF HATTI ÇEKİLMESİ FİKRİ.....	31
2.3. ERZİNCAN-ERZURUM TELGRAF HATTI	33
2.4. ERZURUM-TRABZON HATTI	36
2.5. ERZURUM – OLTU HATTI.....	37
2.6. ERZURUM – KARS – VAN HATTI.....	38
2.7. ERZURUM'DAN SİİRT VE BAZI İLLERE TELGRAF HATTI ÇEKİLMESİ	42
2.8. KARAHİSAR-I ŞARKİ-ERZURUM HATTI	44
2.9. DİYARBAKIR - SİİRT HATTI.....	45
2.10. ERZURUM-MUŞ HATTI.....	45
2.11. ERZURUM HABERLEŞMESİNİN KOLAYLAŞTIRILMASI İÇİN SİİRT- BİTLİS HATTI'NIN ZİLE-TOKAT HATTI İLE BİRLEŞTİRİLMESİ.....	46
2.12. ERZURUM –ARDAHAN TELGRAF HATTI	47
2.13. ERZURUM HASANKALE HATTI'NIN BAYEZİD'E KADAR UZATILMASI	47
2.14. ERZURUM HASANKALE- GÜNEK'TEN RUSYA 'NIN KARARGAN MERKEZİNE ÇEKİLEN TELGRAF HATTI.....	50
2.15. 1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDA KULLANILMAK ÜZERE DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN BAZI MAHALLERİNE TELGRAF HATTI ÇEKİLMESİ	51
2.16. ERZURUM-HASANKALE VELİBABA KÖYÜ TELGRAF HATTI.....	51

2.17. ERZURUM'A BAĞLI BAYBURT-GÜMÜŞHANE- KESKİM-TORTUM-İSPİR VE KIĞI KASABALARINA TELGRAF HATTI ÇEKİLMESİ İSTEĞİ	53
2.18. ERZURUM'A BAĞLI DİĞER MERKEZLERE TELGRAF HATTI ÇEKİLMESİ	55
2.19. ERZURUM- NAMERVAN (NARMAN) TELGRAF HATTI	55
2.20. ERZURUM'DA YENİ BİR TELGRAFHANENİN İNŞA EDİLMESİ	56
KAYNAKÇA	60
EKLER	63
Ek 1. Optik Telgraf Paris-Fransa, <i>Geçmişten Günümüze Posta</i>, s. 184.	63
Ek 2. Telgraf Mucidi F.B. Samuel Morse, <i>Geçmişten Günümüze Posta</i>, s.187. ..	64
Ek 3. 1847 Yılında Sultan Abdülmecit Tarafından Morse'a Verilen İlk Nişan, <i>Geçmişten Günümüze Posta</i>, s.190	65
Ek 4: 22 Ocak 1848'de Osmanlı Padişahı Sultan Abdülmecit Tarafından Morse'a Verilen Berat, <i>Geçmişten Günümüze Posta</i>, s.189.	66
Ek 5. İstanbul'da Yapıtılan İlk Telgraf Merkezi, <i>Geçmişten Günümüze Posta</i>, s. 192	67
Ek 6. 1860 Yılında Yapılmış Komple Telgraf Cihazı (PTT Genel Müdürlüğü- Sirkeci PTT Müzesi)	67
Ek 7. Otomatik Mors İleticisi 1860, (PTT Genel Müdürlüğü- Sirkeci PTT Müzesi)	68
Ek 8. Ağırlıkla Çalışan İğneli, Pusulalı, Manüpleli, Komitatörlü Telgraf Makinesi, (PTT Genel Müdürlüğü- Sirkeci PTT Müzesi)	69
Ek 9. Morse Telgraf Aleti Çalışma Sistemi, (PTT Genel Müdürlüğü- Sirkeci PTT Müzesi).	70
Ek 9. Morse Telgraf Aleti Çalışma Sistemi, (PTT Genel Müdürlüğü- Sirkeci PTT Müzesi).	70
Ek-10 Günümüz Telgraf Aletlerinin Çalışma Şekli, (PTT Genel Müdürlüğü- Sirkeci PTT Müzesi)	71
Ek 11. Günümüzde Kullanılan Bir Telgraf Aleti, (PTT Genel Müdürlüğü- Sirkeci PTT Müzesi)	72
Ek 12. Ağırlıkla Çalışan Komitatörlü Kağıt Makara Bantlı Telgraf Alıcısı, (PTT Genel Müdürlüğü- Sirkeci PTT Müzesi).	72
Ek 13. Sivastopol Zaferinin Telgrafla Osmanlı İmparatorluğuna Bildirilmesi, <i>Geçmişten Günümüze Posta</i>, s.194.	73
Ek-14. Erzurum, Van, Bitlis İllerinin Nüfus Miktarı İtibariyle Taksimi ve Telgraf Hudutları Krokisi, BOA., HRT., 1586.	73

Ek 15. Dünya Milletlerarası Telgraf Haberleşmesini Gösteren Harita, BOA., HRT., 0006.....	74
Ek-16 Avrupa-i Osmani Telgraf Haritası, BOA., HRT., 160.	75
Ek 17. Asya-i Osmani Telgraf Haritası, BOA., HRT., 364.....	76
Ek 18. Erzurum Merkezli Telgraf Hatları Krokisi, BOA., İ. MVL., 550/24687	77
Ek-19 Erzurum'dan Kars'a Kadar Telgraf Hatlarının Çekilmesini Gösteren Belge, İ., MVL., 535/24034.	78
Ek 20. Erzurum, Kars, Bayezid'tan Siirt'e Kadar Çekilecek Telgraf Hatları İçin Avrupa'dan Alınan Eşya Fiyatlarını Gösteren Belge, İ., MVL., 535/24034.....	79
ÖZGEÇMİŞ.....	80

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
DOĞU ANADOLU BÖLGESİNE İLK TELGRAF HATLARININ ÇEKİLMESİ

Esin ALTUN

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Uğur AKBULUT

Erzurum, Sayfa: 80+X

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Uğur AKBULUT

Yrd. Doç. Dr. Aydın GÜVEN

Yrd. Doç. Dr. Zekerya AKKUŞ

İnsanoğlu doğumdan itibaren değişen dünya koşullarına ayak uydurabilmek için bir iletişim aracına ihtiyaç duyar. Bu iletişim aracı kimi zaman bir duman, kimi zaman bir davul kimi zaman da bir mektuptur. Teknolojinin gelişimiyle birlikte elektrikli telgrafın icadı iletişim alanında yeni bir değişime yol açmıştır. Elektrikli Telgrafın icadı dünya genelinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de büyük bir yankı uyandırmıştır. Kırım Savaşıyla birlikte ülke geneline hızla çekilen telgraf hatları kısa sürede geniş bir alana yayılmıştır.

Bu çalışmada telgrafın icadı, Osmanlı Devleti'nin telgrafla tanışması, Osmanlı Telgraf İdaresi'nin genel yapısı ve Erzurum merkeze bağlı telgraf hatları genel hatlarıyla incelenmiştir.

Osmanlı Devleti, hızlı haberleşmeyi sağlayan telgrafı çok kısa sürede benimsemiştir. Telgraf hatlarının çekilmesinde tam bir devlet- millet bütünlüğü sağlanmıştır. Erzurum merkezli telgraf hatlarının çekilmesinde de Dördüncü Ordu'nun Posta ve Telgraf İdaresiyle birlikte yaptığı çalışmalar dikkat çekicidir. Hatların yapımında halkın yardımı ön planda olmuştur. Halkın yardımının yanında Avrupa'dan da malzemeler getirilerek hatların inşası tamamlanmıştır.

Erzurum merkeze bağlı çekilen telgraf hatları ile bölgede siyasi, ekonomik ve askeri açıdan iletişim kolaylaşmıştır. Devletin merkezde alınan kararları ülke genelinde olduğu gibi Erzurum ve çevresinde hızlı bir şekilde yayılmıştır. Erzurum merkezli telgraf hatları sayesinde bölgede hem halk hem de devlet kurumları rahat bir iletişim içine girmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Telgraf, Osmanlı Devleti, Erzurum, Elektrikli Telgraf, İletişim, Telgraf Hattı, Telgraf İdaresi.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
INSTALLATION OF FIRST TELEGRAPH LINES IN TH EASTERN ANATOLIA
REGION

Esin ALTUN

Advisor: Assist. Prof. Dr Uğur AKBULUT

Erzurum, Page: 80+X

Jury: Asisst . Prof. Dr. Uğur AKBULUT

Asisst . Prof. Dr. Aydın GÜVEN

Asisst . Prof. Dr. Zekerya AKKUŞ

Humans need a means of communication to keep up with the changing world conditions from birth. This means of communication is sometimes smoke, sometimes a drum and sometimes a letter. With the advance of technology, invention of electric telegraph has led to a change in the field of communication. Invention of the electric telegraph had great repercussion effects in the Ottoman Empire as in all over the world. Installation of telegraph lines expanded to a larger area around the Empire with the Crimean war.

The study investigated the invention of telegraph, introduction of telegraph in the Ottoman Empire, general structure of the Ottoman Telegraph Office, telegraph lines in Erzurum.

Ottoman Empire quickly adopted the telegraph which provides rapid communication. Integrity of the nation-state was provided in installing the telegraph. Cooperation of the 4th Army with the Post and Telegraph Office in installing telegraph lines in the centre of Erzurum was remarkable. Erzurum people played an important role in installing the lines. Apart from the people's help, installation of the lines was completed with the materials from Europe.

Installation of the lines in the centre of Erzurum made the communication easier in political, economic and military terms. Decisions made by the state spread rapidly to Erzurum and the neighbouring parts as all over the country. Both the public and the state organizations communicated easily in the region thanks to the telegraph lines in the centre of Erzurum.

Key Words: Telegraph, Ottoman Empire, Erzurum, Electric Telegraph, Communication, Telegraph Line, Telegraph Office.

KISALTMALAR

A. MKT. NZD.	: Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devâir
A.MKT. MHM.	: Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı
Bkz.	: Bakınız
BEO.	: Bâb-1 Ali Evrak Odası
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DH. MKT.	: Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
HRT. h.	: Harita
IRCICA.	: İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İ. DH.	: İrade Dahiliye
İ. HR.	: İrade Hariciye
İ. MVL.	: İrade Meclis-i Vâlâ
İ. PT.	: İrade Posta
İ. ŞD.	: İrade Şûra-yı Devlet
Mad.	: Madde
Osm. Dev.	: Osmanlı Devleti
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa Sayısı
ŞD.	: Şûra-yı Devlet Evrakı

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2. 1. Erzurum merkez bölgesi Telgraf hat krokisi	32
Şekil 2. 2. Erzincan-Erzurum Hattı için Avrupa'dan Alınan Malzeme.....	35
Şekil 2. 3. Erzurum-Trabzon Hattı için Avrupa'dan Getirilen Malzeme	37
Şekil 2. 4. Erzurum-Kars-Van Yoluyla Siirt'e Uzatılan Hat İçin Avrupa'dan Gelen	
Malzeme	39
Şekil 2. 5. Erzurum'dan Kars'a kadar Uzatılacak Hattın Malzemesi	41
Şekil 2. 6. Erzurum'dan Bazı Mahallere Çekilecek Telgraf Hattı İnşa Masrafı İçin	
Kullanılacak Malzeme.....	44
Şekil 2. 7. Erzurum Köprüköy'den Bayezıt'a Kadar Çekilecek Telgraf Hattı İçin	
Gerekli Olan Malzeme	49
Şekil 2. 8. Erzurum-Köprüköy'den Bayezıt'a Kadar Çekilecek Telgraf Hattı İçin	
Gerekli Olan İnşa Masrafı ve Eleman İhtiyacı	50

ÖNSÖZ

Telgrafın icadıyla birlikte haberlerin en uzak mesafelere dahi çok çabuk bir şekilde iletilmesi telgrafı salt bir bilgi iletme aracı olmaktan çok daha farklı bir boyuta taşımıştır. Telgraf hatlarının çekilmesiyle beraber ülkelerin sosyal, ekonomik ve idari yapılarında çok ciddi değişimler meydana gelmiştir. Geniş bir coğrafyaya hükmeden Osmanlı Devleti de doğal olarak telgrafın kolaylık ve yararlarını en başından itibaren kavramıştır. Başta Sultan Abdülmecit olmak üzere Osmanlı yöneticileri ülkede telgraf hatlarının inşası için yoğun çaba sarf etmiştir.

Teknolojik gelişmelere zaman zaman sırtını dönen veya bir takım yeniliklere karşı çıkan Osmanlı toplumu, telgrafı çok çabuk benimsedi. Bunda herhalde kazanımların kısa zamanda elde edilmesinin veya sonucun en kısa zamanda alınmasının rolü büyüktür. İncelendiğinde görülmektedir ki telgraf hatları pek çok yerde devlet – vatandaş işbirliği ile çekilmiş veya masrafların tamamı halk tarafından karşılanmıştır. Bu durum kısa zamanda Osmanlı ülkesinin bir telgraf ağı ile örülmesi sonucunu beraberinde getirmiştir.

Bu çalışma iki bölüm halinde hazırlanmıştır. Birinci bölümde telgrafın tarihçesi ve dünyadaki gelişim süreci ele alınmış ve ardından da telgrafın Osmanlı topraklarına girişi incelenmiştir. Bu kısımda bilhassa telgrafın ülkeye girişine vesile olan Kırım Savaşı sırasında ve hemen sonrasında yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. İkinci bölümde ise ilk olarak Üsküdar – Bağdat telgraf hattı etrafında Anadolu'nun telgrafla tanışması, ardından da Erzurum ve çevresine ilk telgraf hatlarının çekilmesi araştırılmıştır. Araştırmada tarihsel yöntem kullanılarak, araştırma ve incelemeye dayalı olarak birinci elden arşiv kaynaklarının yanı sıra bu konuda yazılmış yerli ve yabancı kaynaklar gözden geçirilmiştir. Yine Sirkeci Posta ve Telgraf Müzesinden yararlanılarak, ülkemizde kullanılan ilk telgraf aletleri ve günümüzde kullanılan telgraf aletlerinin örnekleri resimlerle gösterilerek telgraf aletlerinin zaman içerisinde geçirdiği değişime dikkat çekilmiştir.

Yaptığım bu çalışma sürecinde her konuda bana yardımcı olan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Uğur AKBULUT'a, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Mustafa KAÇAR'a, Atatürk Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Ahmet AYDIN'a, bu konuda çalışma yapmış ve çalışmamda eserlerinden yararlandığım hocalara, yine maddi ve manevi desteği hiçbir

zaman esirgemeyen ALTUN ailesine, kıymetli zamanını bana ayıran ve bana her konuda yardımcı olmaya çalışan arkadaşım Suna KAYA'ya, teknik işlerde yardımcı olan arkadaşlarım Sevda UZUN'a, Filiz GÜNDEREN'e, Özkan DAYI'ya Tubanur ŞEHİRLİ'YE ve Havva UZUN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Erzurum – 2011

Esin ALTUN

GİRİŞ

İnsanoğlu yaşamını sürdürmesi için etrafında olup bitenler hakkında bilgi sahibi olmak ister. Bu durum insanların İlkçağlardan bu yana değişik şekillerde haberleşme aletlerini icat etmesine neden olmuştur. Diğer haberleşme aletleri gibi telgrafın icat edilip kullanılması da dünya haberleşme sisteminde büyük bir ilgi uyandırmıştır. Telgrafın icat edilmesiyle haberler, daha kısa zamanda daha uzun mesafeleri etki altına almıştır. Bu hızlı iletişim aleti, kısa zamanda dünyada yayılma alanı bulmuştur.

Arkeolojik, etnolojik ve antropolojik araştırmalar insanların ilk önce sesler aracılığıyla, duyma esaslı haberleşmeyi geliştirmiş olduğunu göstermektedir. Ramazan ayında davul çalınması, törenlerde borazan çalınması gibi durumlar duyma esaslı haberleşmenin örnekleridir. Görme esaslı haberleşme de ise insanların ilkçağlarda avların yerini belirlemek ve diğer avcılara bildirmek için basit bir yöntem olan dumanı kullandıkları görülmektedir. MÖ. 3500-3000 yılları arasında yazının icadı ile haberleşmede “mektuplaşma çağı” denilen ve günümüze kadar gelen yeni bir çağ başlamıştır. İnsanoğlu sevinç, özlem, mutluluk, kaygı, hüznü dolu bir iletinin uzakta bulunan muhatabına mektupla bildirmiştir. Yazı kodlama ve hız unsurlarını bünyesinde barındıran uzaktan görme esasına dayalı yeni tekniklerin ortaya çıkışı tarih öncesinden başlayarak Antik Çağ’a kadar uzanan uzaktan görme esasına dayalı iletim tekniklerini doğurmuştur. Yine Roma Dönemi’nde ve daha sonra XII ile XV. yüzyıllar arasında Anadolu ve Mısır’da haberleşmede resmi güvercin postalarının kullanıldığı da bilinmektedir.¹

İslam dünyasında hızlı haberleşmede sınır boylarında ve stratejik mevkilerde askeri amaçlı müstahkem yapılar olan ribatları görüyoruz. Dini, sosyal, askeri birçok fonksiyonu olan ribatlar hızlı haberleşmede büyük bir gelişmeye neden olmuştur.²

İslam devletlerinin büyük çoğunluğu ile Emevi ve Abbasilerde haberleşme teşkilatına “Berid” ismi verilmiştir. Berid kelimesi ise posta hayvanı, süvari postacısı, devlet postası, manalarında kullanılmıştır. İslam devletleri içerisinde ilk düzenli haberleşme teşkilatı da 661- 680 tarihleri arasında hüküm süren Muaviye döneminde kurulmuştur.³

¹ Mustafa Kaçar, “Telgrafın Doğuşu ve Haberleşmede Devrim”, (Ed. Mine Haydaroğlu), *Nur-ı Didem Kızım Hamidem Düinden Yarına Haberleşmenin Serüveni*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 86.

² İsmail Yiğit, “Ribât”, *DİA*, İSAM, , C. XXXV, 76-78.

³ Nesimi Yazıcı, “Klasik İslam Döneminde Haberleşme Kurumu ile İlgili Mülâhazalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIX, 378-379.

Geniş bir coğrafyaya egemen olan Osmanlı Devleti ise merkezde alınan bir haberin imparatorluğun en uç noktasına kadar ulaşmasına çok önem vermiş ve kuruluştan itibaren oluşturulan ulak sistemi sayesinde resmi haberleşmeyi sağlamaya çalışmıştır. Atlı posta tatarları kullanılarak yapılan bu tür haberleşmenin XVI. yüzyıla kadar devam ettiği görülür. Haberleşmede gerçek anlamda teşkilatlanma Kanuni Sultan Süleyman zamanında Veziriazam Lütfi Paşa'nın sadareti dönemine (1539- 1541) rastlamaktadır.⁴

Osmanlı Devletinde her türlü resmi haberleşme ulaklarla yürütülmüştür. Bir haberin çıktığı noktadan itibaren ulaklar vasıtasıyla bir diğer menzile kadar gitmiş ve her menzilde diğer bir ulağa devretmek suretiyle haber son menzile kadar ulaştırılmıştır. Gizlilik derecesi olan haberlerin ulaştırılmasında ise özel ulaklar kullanılmış, ilk menzilden son menzile kadar tek ulak haberi yerine ulaştırmıştır. Böylece, devlet için çok önemli olan gizli bilgilerin güven içinde ve hızlı bir şekilde yerine ulaşması sağlanmıştır. Sivil haberleşmede ise menzillerin kullanılmadığını ve devletin herhangi bir teşkilatının olmadığı görülmektedir.⁵ Ayrıca Osmanlı Devletinde 1840 yılına kadar Osmanlı haberleşme kurumunun yalnızca devlet haberleşmesi temin edilmiştir. Daha sonra 1840 yılında posta Nezaretinin kurulmasıyla halk da posta hizmetlerinden yararlanmaya başlamıştır.⁶

Gerçek manada bir posta teşkilatının kurulmasına ilk defa Sultan II. Mahmut döneminde teşebbüs edilmiştir. 1834'de Serasker Hüsrev Paşa tarafından menzil hane usulünün terkiyle posta sistemine geçilmesi konusunda bir teşebbüste bulunulduysa da bunun gerçekleşmesi birkaç yıl almıştır. 1840'da Posta Nezareti'nin kurulmasıyla haftada bir defa olmak üzere İstanbul'dan Anadolu ve Rumeli'ye posta çıkarılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin yabancı postaları ise, posta teşkilatının kurulmasından önce olmasına rağmen ilk defa III. Ahmet saltanatında Avusturya devleti tarafından, Viyana ile İstanbul'daki sefaretleri arasında posta seferi şeklinde başlayan ve gizli olarak yapılan taşımacılık, 1791 Zıştovi Anlaşmasında yer alan "Avusturya kuryelerinin

⁴ Uğur Akbulut, "Suriye'ye İlk Telgraf Hatlarının Çekilmesi", *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı*, 2010, s. 1.

⁵ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, (1. Baskı), PTT Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002, ss. 4-6.

⁶ Nesimi Yazıcı, "Posta Nezaretinin Kuruluşu", (Haz. Ekmelettin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar), *Çağın Yakalayan Osmanlı*, IRCICA, İstanbul 1995, s. 25.

Osmanlı topraklarında serbestçe gidip gelecekleri” maddesinden sonra açık hale gelmiş, 1821’den itibaren ise muntazam posta servisine dönüşmüştür.⁷

Osmanlı Devleti’nde haberleşme, Tanzimat Fermanı’ndan sonra Posta Nezareti’nin kurulmasıyla hız kazanmıştır. Dünya genelinde de Sanayi Devrimi ile ihtiyaç fazlası ürünlerin piyasaya sürülmesinin uzak mesafelerde meydana getirdiği değişikliklerden haber alınması isteğinin doğması uzak mesafelerde haberleşmenin önemini iyice artırmıştır. Hızlı haberleşmede en önemli yenilik ise, Fransız rahip ve bilim adamı Claude Chappe (1763-1805)’nin uzaktan duyma ve görme esasına dayalı optik telgrafı 22 Mart 1792 icadıyla olmuştur.⁸

Elektrik akımının haberleşme alanında kullanılması fikriyle haberin kısa zamanda çok uzaklara iletilmesi sağlanmıştır. Bunu sağlayan araç ise “telgraf” olmuştur. Amerikalı Samuel F.B. Morse’un 1839 yılında elektrikli telgraf makinesini icat etmesi iletişim alanında çığır açmıştır.⁹

Osmanlı Devleti’nde elektrikli telgrafın kullanılması bu aletin icadından dört yıl sonra yani 1843 yılında olmuştur. Daha önce Morse ile çalışan Amerikalı Chamberlain İstanbul’a bir telgraf makinesi getirir. Makine Osmanlı Devleti’ne sunulmadan önce bazı hatalar verince Chamberlian eksiklikleri gidermek için makineyi Viyana’ya götürmeye karar verir; ancak bindiği vapur batıp Chamberlian da ölünce hızlı haberleşmeye sebep olan telgrafın Osmanlı ülkesine girmesi de gecikir. Telgrafın ülkeye getirilmesiyle ilgili ikinci deneme 1847 yılında Amerikalı Profesör J. Lavrence Smith ve Robert Koleji müdürlüğü yapmış olan Cyrus Hamlin’in yardımıyla Sultan Abdülmecit önünde yapılmıştır. Sultan bu durumdan çok etkilenmiştir; fakat bu denemeye de Osmanlı ülkesine telgraf hatları çekilememiştir. Fakat en azından telgrafın öneminin anlaşılmasına ilişkin yeni bir adım atılmasına vesile olmuştur. Telgrafın ülkeye girişinde asıl rolü Kırım Savaşı oynamıştır.¹⁰

Osmanlı ülkesi içerisinde ilk hat Kırım Savaşı sırasında Ruslara karşı Osmanlı Devleti’nin müttefiki olan İngilizlerin askeri amaçla Balaklava’dan Varna’ya oradan da

⁷ Feridun Emecen, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), IRCICA, İstanbul 1994, ss. 600 – 604.

⁸ Kaçar, “Telgrafın Doğuşu ve Haberleşmede Devrim”, ss. 88-89.

⁹ *Geçmişten Günümüze Posta*, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2007, s. 187.

¹⁰ Akbulut, s. 2.

İstanbul'a uzatılan deniz hattıdır. İngiliz hatlarının devamı olan hatların çekilmesini de Fransızlar üstlenmişlerdir. Bu hat ise Varna-Şumnu-Ruşçuk arasındadır.¹¹

Osmanlı Devleti'nde halk hızlı haberleşmeyi sağlayan telgrafı çok çabuk benimsemiş ve devlet koordinatör rolü oynayıp tel, fincan, makine sağlarken halk da Müslim, gayrimüslim ayrımı olmadan telgraf direği yapmak için dağlardan ağaç kesmiş, telgrafhane inşa etmek için para toplayıp bina yaptırmıştır. Bu anlamda tam bir devlet-millet birlikteliği sağlanmıştır.¹²

Kırım Savaşı ile birlikte Osmanlı ülkesine giren telgraf ¹³XIX. yüzyılda teknolojik gelişmeler arasında en rağbet gören yenilikler arasındadır. Telgrafın ülke geneline hızla yayılması halkın bir bütün olarak devlete destek vermesiyle alakalıdır. Her ne kadar telgraf ilk olarak askeri amaçlı ülkeye girip, siyasi amaçlı kullanılsa da bu amaçların yanında sosyal hayatı etkileyen alım-satım gibi ticari olaylardaki değişikliklerin bildirilmesi, merkezde alınan kararların eyaletlere kısa sürede iletilmesinin sağlanmasının yanı sıra merkez ile eyaletler arasındaki iletişim eksikliğinin giderilmesinde ve padişahın emirlerinin kısa sürede ülke geneline bildirilmesini kolaylaştırması açısından da telgrafın Osmanlı Devleti'nde iletişimi kolaylaştırdığı söylenebilir.

¹¹ *Geçmişten Günümüze Posta*, PTT Yayınları, Ankara 2007, s. 191.

¹² Nesimi Yazıcı, "Türk Posta Tarihinden", (Ed. Mine Haydaroğlu), *Nur-ı Didem Kızım Hamidem Düünden Yarına Haberleşmenin Serüveni*, (s.78), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

¹³ Ken Beauchamp, *History of Telegraphy*, London 2008, s. 186.

BİRİNCİ BÖLÜM

TELGRAFIN KELİME ANLAMI VE TELGRAF ÇEŞİTLERİ

1.1. TELGRAFIN KELİME ANLAMI

Telgraf kelimesinin birçok tanımı vardır. Telgraf, kodlanmış bilgiyi bir sinyal aracılığıyla uzaktaki bir alıcıya iletmeye yarayan sistem,¹⁴ bir işaret kodu kullanarak veya başka uygun yollarla yazılı mesajların ya da belgelerin iletimini sağlayan telekomünikasyon sistemine verilen addır.¹⁵ Telgraf kelimesi Yunanca olup, uzak manasına gelen “tele” ve yazmak manasına gelen “grafo” kelimelerinden oluşup uzak yazan veya devr-i nüvis demek olarak bayrak, ateş ve emsali bazı işaretler ile uzaktan muhabere olunmak sanatıdır.¹⁶ Telgraf kelimesi ilk defa Claude Chappe (1763-1805) tarafından kullanılmıştır. Önce Grekçe kelime olan “techygraphe” (çabuk yazan), daha sonra 1789’da uzak yazan anlamına gelen “telegraphe”¹⁷ adı verilmiştir. Zamanla hızlı haberleşmenin adı her dilde telgraf olarak kabul görmüştür.

1.2. HAVAI TELGRAF

Havai telgraf Fransa da Rahip Claude Chappe tarafından icat edilmiştir. Claude Chappe havai telgraf hatlarını yüksek yerlere gözleyici postalar koyarak bunları birbirinden 9-12 km. uzaklıkta bir diziye sıralanan kulelerin üzerine koymuştur. Makine 4-5 metre uzunlukta tahtadan yapılmış dikey bir sütun ile bu sütuna bağlı dikdörtgen şekilde bir regülatör ve bu regülatörün iki son ucuna bağlı yine dikdörtgen şekilde ve her biri ikişer metre uzunluğunda iki “indikatör” den oluşur. Regülatör bakırdan yapılmış dört metre uzunluğunda bir çerçeveden oluşur.¹⁸ Kulede bulunan memur tarafından ipler vasıtasıyla indikatörlere belirli durumlar verilerek mesaj iletilir. Bu belirli durumlar aşağıdaki şekilde gösterilmiştir. Burada altı durum belirtilmiş olup her durum Claude Chappe tarafından hazırlanmış olan katalogdaki bir işareti göstermektedir. Kendi merkezi içerisinde ve dikey satıh çevresinde makara tertibatı ile

¹⁴ “Telgraf”, *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, XX, 507, IMPRIMATUR Yayınları, The University of Chicago 1768.

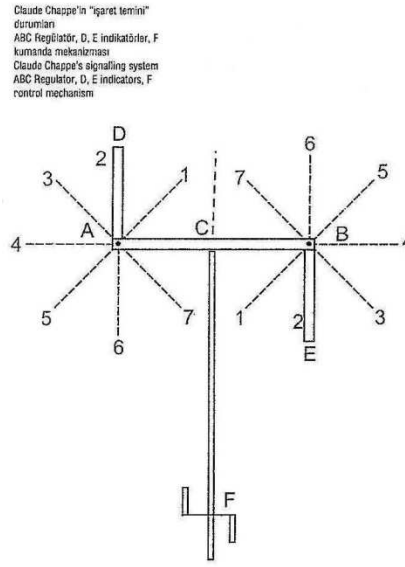
¹⁵ “Telgraf”, *Meydan Larouse Büyük Lugat ve Ansiklopedi*, XIX, 167, Sabah Gazetesi Yayınları, İstanbul 1982.

¹⁶ Alper Feridun, *Münif Paşa'nın Mecmua-ı Fünunda Neşredilen Yazıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1981, s. 96.

¹⁷ Kaçar, “Telgrafın Doğuşu ve Haberleşmede Devrim”, ss. 88-89.

¹⁸ A. Baha Gökoğlu, *Batıda ve Doğuda Telgrafçılık Nasıl Doğdu*, Bozkurt Matbaası, İstanbul 1935, ss. 9-10.

dışındaki kısmın aynı olan regülâtörlerle iki indikatöre muhtelif duruşlar verdirebilmek üzere kulenin içindeki makara tertibatı ile dışındaki kısmın aynı olan regülâtörlerden biri yatay biri dikey ve diğer ikisi 45 derece sağa ve sola meyilli olmak üzere dört durum alır. Hareketleri birbirinden ayırmak için regülâtörlerin eğri vaziyetteki işaretleri dikkate alınmayıp, sadece yatay ve dikey durumlarda kullanılması kararlaştırılmıştır. Buna “işaret temini” denmiştir. Uzaktan görmedeki zorluğu da göz önünde tutarak indikatörlerde sadece yedişer durum kullanılmasına karar vermiştir.¹⁹

Şekil 1.1. Claude Chappe' işaret temini durumları²⁰

1.2.1. Havai Telgrafın İlk Denenmesi

1793 yılı 12-14 Temmuz günlerinde Fransa'da 85 km.lik bir hat kurularak denemelere başlanmıştır. Her merkeze ikişer memur ve bu memurlara da birer dürbün verilmiştir. Yapılan denemeler neticesinde sistemin iyi işlediği ve kullanılabileceği kararlaştırılmıştır.

1793'de bir yandan Fransa'da iç karışıklıklar diğer yandan dış savaşlar sebebiyle Cumhuriyet askerlerine uzaktan emirler verilmesini mümkün kılan bu makineye Fransa dört elle sarılarak hemen her bölgede tatbik koymuştur. 4 Ağustos 1793'de Paris-Lille

¹⁹ Kaçar Mustafa, *Osmanlı Telgraf İşletmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, İstanbul 1986, s. 3; Gökoğlu, ss. 10-11.

²⁰ Kaçar, "Telgrafın Doğuşu ve Haberleşmede Devrim", s. 89.

ile Paris-Landu arasında iki önemli havai telgraf şebekesi kurulması planlandı. 230 km.lik Paris-Lille hattında ilk telgraf 19 Temmuz 1794’de çekilmişti. Bu tarih, telgrafın kullanıldığı ilk tarih olarak kabul edilir.²¹

1.2.2. Havai Telgraf Makinesinin Kullanılması

Birbirinden 9-12 km. uzaklıkta bulunan istasyonlar arasında haberleşme yapılabilmesi için her istasyonun gönderilen mesajı doğru alması gerekmektedir. Bu istasyonlarda ellerinde dürbünle bekleyen memurlar vardır. Bu memurlar bir işareti alıp bir öndekine verdikten sonra ikinci işareti alıp bu şekilde işlemi sürdüreceklendir. İki istasyon arasındaki bu işlem 15 saniyelik zaman almaktadır. İşaretlerin bilinmesi için işaret kataloğu gerektiği için Claude Chappe tarafından 1 ila 92 kelimedenden oluşan 92 sayfalık bir defter oluşturulmuş ve 8464 kelimelik bir katalog hazırlanmıştır. Yine, Claude Chappe 92 cümleden ve 92 sayfadan oluşan “işaret-i bahriye ve harbiye mecmuası”nı oluşturduğu gibi bir de “coğrafya kamusu” oluşturmuştur.²²

1	26	47	72
2	27	48	73
3	28	49	74
4	29	50	75
5	30	51	76
6	31	52	77
7	32	53	78
8	33	54	79
9	34	55	80
10	35	56	81
11	36	57	82
12	37	58	83
13	38	59	84
14	39	60	85
15	40	61	86
16	41	62	87
17	42	63	88
18	43	64	89
19	44	65	90
20	45	66	91
21	46	67	92
22		68	
23		69	
24		70	
25		71	

Claude Chappe İşaret Tablosu
Claude Chappe's Signal Table

Şekil 1.2. Claude Chappe İşaret Tablosu²³

²¹ Kaçar, *Osmanlı Telgraf İşletmesi*, s. 4.

²² Gökoğlu, ss. 13-14.

²³ Kaçar, “Telgrafın Doğuşu ve Haberleşmede Devrim”, s. 91.

1.2.3. Havai Telgrafın Ülkelerde Kullanılması

1792’de Prusya’da Claude Chappe sisteminin bir kopyası olduğu bilinmesine rağmen Almanya’nın diğer bölgelerine bu sistem çok zor ve uzun zaman sonra girmiştir. Bu sistemin ülkeye girmemesi için muhalif gruplar birtakım farklı sistemler icat etmişlerdir. Havai telgrafın Almanya’da kullanılması ise 1832 yılından sonra başlamıştır. İngiltere’nin sisli olmasından dolayı havai telgraf sistemi güçlük çıkardığı için bu sisteme benzeyen Lord Murray sistemini uygulamışlardır. İsveç’te, havai telgraf sistemi 1794 yılında kurulmuş ve elektrikli telgrafın ülkeye gelişine kadar kullanılmıştır. Danimarka’da, havai telgrafın kullanılması Fransa’dan getirilen makinelerle 1809 yılında başlamıştır. Danimarka’dan sonra Belçika’da, aynı sistemi alıp kullanmıştır. Rusya’da ise 1805 tarihinde Rahip Hauy kendine ait bir makine icat etmesine rağmen kullanışlı ve pratik olmadığından Fransa’dan Claup Chappe sistemini isteyerek ülkenin tümüne havai telgraf sistemini inşa ettirmiştir. Amerika’da ilk olarak “visual telegraph system” Jonathan Grout tarafından 1802 Marta Limanı’ndan Boston’a kadar olan bölgede gemilerden haber alınması için inşa edilmiştir. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa telgraf gibi yeni bir icattan yurdunu mahrum etmek istemediği için 1840’ta Kahire ve İskenderiye arasına havai telgraf istasyonları kurdurmuştur. Fransa’nın yardımıyla yapılan bu istasyonlar iki şehir arasında 40 dakikadan az bir müddet içinde konuşma temin ediyordu.²⁴

1.2.4. Osmanlı İmparatorluğu ve Havai Telgraf

Havai telgraf sistemi, Osmanlı Devleti’nde hiçbir zaman kullanılmamıştır. Claude Chappe havai telgraf sistemini Osmanlı İmparatorluğu’nda da kurmak istemiştir. 1830’da Paris elçisinin ısrarı üzerine Osmanlı Hükümeti Fransa’dan havai telgraf makinesi getirmiş ise de illerdeki karışıklıktan dolayı yararlanılamamıştır ve bu durum Batı’da “*Türk ulusunun Avrupa medeniyetinin insanlara kazandırdığı menfaatleri almaktan uzak bulunduğu*” şeklinde basında yansıtılmıştır. Oysa Avrupa’da havai telgrafın mucidi olan Rahip Claude Chappe yapılan kışkırtmalardan dolayı intihar etmiş

²⁴ Kaçar, *Osmanlı Telgraf İşletmesi*, ss. 4-5; A. Baha Gökoğlu, ss. 17-22.

ve cesedi kendi eliyle yaptığı Paris telgraf merkezinin arkasındaki kuyuda bulunmuştur.²⁵

1.3. ELEKTRİKLİ TELGRAFİN İCADI VE KULLANILIŞI

Elektriğin haberleşmede kullanılması XVI. asırda başlamıştır. Elektrikli haberleşme yapılmasına girişilmesi 1670’de Magdebor Belediye Başkanı Otto Guerik tarafından icat edilen elektrik makinesini kullanılmasından önce olmalıdır. Otto Guerik, elektrik akımının bir pusula ibresi üzerinde meydana getirdiği tesirleri ele alarak, dokunma ile meydana gelen elektrik akımının yayılmasını ilk olarak tatbik etmiştir. Robert Hook ise mıknatıs ibresinin yardımıyla insanların düşüncelerinin çok uzak yerlere iletilebileceğini iddia etmiştir.²⁶

Danimarkalı fizikçi Hans Christan Ørsted 1820’de bir telden akan elektrik akımının telin yanına yerleştirilen bir pusula iğnesini saptırıldığını buldu. Böylece tel üzerinden elektrik sinyalleri aracılığıyla haberleşme olanağı ortaya çıkmış oldu. Rusya’da yazın yazlık ve kışlık sarayları arasında pusula ibreli bir telgraf sistemi kuruldu. Alman bilim adamları Carl Friedrich Gauss ile Wilhelm Eduard Weber 2-3 km. uzağa bir çift bakır tel üzerinden bilgi iletebilen bir telgraf geliştirdiler. İngiltere’de W. F. Cooke ve Charles Wheatstone’un geliştirip 1837 yılında patentini aldıkları telgraf aygıtı ise harfler ve rakamların yazılı olduğu bir levha önünde dönerek bu harfleri gösteren beş pusula iğnesi bulunuyordu. Altı tel üzerinden bilgi iletebilen bu alet İngiltere’de özellikle demiryolu haberleşmesinde kullanılmıştır.²⁷ 1800’lerde Volta’nın pili bulması yeni bir dönem başlatmış, ilk olarak Jan Alexandr tarafından 1802’de elektrikli telgraf aleti yapılmış; ancak bu alet yeterince tanıtılmadığı için çok kullanılamamıştır.²⁸

²⁵ Gökoğlu, ss. 17-22.

²⁶ Kaçar, *Osmanlı Telgraf İşletmesi*, s. 6.

²⁷ “Telgraf”, *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, IMPRIMATUR Yayınları, The University of Chicago 1768, XX, 507; William Fothergill Cooke, *Documents Relating to The Invention of The Electric Telegraph*, London 1854, ss. 3-5.

²⁸ Kaçar, *Osmanlı Telgraf İşletmesi*, s. 7

1.3.1. Samuel F. B. Morse ve Elektrikli Telgraf

Aslen ressam olan F.B. Morse (1791-1872) birçok Amerikalı gibi yeni bir buluş ortaya koymak istiyordu. Pek başarılı olmasa da kardeşi ile su pompası ve mermer kesici yeni aletler icat ettiler. Morse elektrikli telgraf fikrinin kendisine 1832’de Avrupa’dan Amerika’ya dönerken Sully adlı gemide geldiğini söyler. Altı hafta süren bu yolculuk süresince aralarındaki elektrik ve manyetizma konularında uzmanlarında bulunduğu seçkin yolcularla elektrik konusunda tartışmalara katılmıştır. Charles Jackson adlı jeologdan “*elektriğin her mesafeye anında geçtiğini*” öğrenmiş olan Morse eğer elektrik bir devrenin istenilen her noktasında görünür kılınıyorsa, neden bilgi elektrikle istenilen her yere iletilmesin? diye düşünmüştür. Samuel Morse, elektrik ve telgraf konusunda ilk düşünen kişi olmamasına rağmen böyle bir icat yapmanın mümkün olduğuna çok inanmıştır. 1837 yılının sonlarında Morse elektrik sinyallerini on millik bir mesafede nokta (.) ve çizgi (-) ile ifade edilen işaretlere çevirebilen bir telgraf mekanizması geliştirmiştir. Başlangıçta nokta ve çizgiler sayılara tekabül edip sayılarda sözcüklere karşılık gelmiştir. Daha sonra doğrudan harf ve sayıları temsil eder şekilde geliştirilmiştir. Bu tarihte bilinen Mors Kodu’dur. Bu kodlama aşağıdaki şekilde gibidir.²⁹ 1837 yılında Morse’un Amerikan Patent Ofisi’ne patent için bir ön başvuru notu göndermesinden birkaç ay önce Cooke ve Wheatstone beş igneli bir elektrikli telgraf makinesi için İngiltere’de patent almıştır. Morse’un elektrik telgrafın patent ve öncelik haklarını elinde bulundurmak için kendi sistemini tanıtmak için yoğun bir girişimde bulunmuştur. Morse 1838 başlarında Washington’a geçerek yeni elektrikli telgrafı başkan, kabine ve kongreye göstermiştir. Başlangıçta kongreden pek ilgi görmemesine rağmen komite başkanı olan senatör F. O. J. Smith ile Morse ortak olmuştur. Morse Smith’le birlikte elektrik telgrafı tanıtmak ve patent almak için Avrupa’ya gitmişlerdir. Londra’da bir patent almamalarına rağmen Paris’te Fransız patenti almışlardır.³⁰ 1843 yılında Morse telgraf makineleri yapılarak Amerika’da hızla telgraf hatları kurulmaya başlandı. İlk hat 1843 yılında New York – Baltimor arasında çekilerek 24 Mayıs 1844 tarihinde ilk deneme yapılmıştır. Daha sonra bir çok şirket

²⁹ Yakup Bektaş, “Mors’un En Şanlı Nişanı: Nişan-ı İftihar”, *Nur-ı Didem Kızım Hamidem Dünden Yarına Haberleşmenin Serüveni*, (Ed. Mine Haydaroğlu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, ss. 93-94.

³⁰ Bektaş, s. 95.

imtiyaz olarak ülkeyi telgraf hatlarıyla donattı. Bu şirketlerin en önemlisi The American Electro-Magnetic Telegraph Company'dir.³¹

A	. -	Ö	--- .
A,	. - . -	Q	--- .
A°	. - . - . -	S	. . .
B	- . . .	T	-
C	- . - .	U	. . -
CH	--- -	Ü	. . - -
D	- . .	V	. . . -
E	.	W	. - -
E	X	- . . -
F	. . - .	Y	- . - -
G	- - .	Z	--- . .
H	1	. - - - -
I	. .	2	. . - - -
J	. - - -	3	. . . - -
K	- . -	4 -
L	. - . . .	5
M	- -	6	-
N	- .	7	- - - . .
O	- - -	8	- - - . .
P	. - - .	9	- - - - .
R	. - .	0	- - - - -

Şekil 1.2. Samuel Morse Kodu³²

1.3.2. Amerika ve Elektrikli Telgraf İçin Yapılan Girişimler

1843 yılında Morse makinesinin yapılmasına başlanmış ve federal meclislerin telgraf şebekelerinin kurulmasına dair tahsisat vermesi üzerine ilk elektrikli telgraf hattı Washington ile Baltimor arasından yapılmış ve 1844 yılında haberleşmeye açılmıştır. Daha sonra Amerika'da farklı isimlerle telgraf işletme şirketleri kurulmuş ve Morse muhabere sisteminin kurulma ve işletmesine dair imtiyazlar alınarak şebekelerin geliştirilmesi için faaliyete başlamışlardır. Bu şirketlerden en önemlisi The American Elektro Magnetic Telegraphe Compagnie'dir. Bu şirket 1845 yılında kurulmuş ve elektrikli telgraf şebekesinin gelişmesine büyük katkısı olmuştur.³³

³¹ Kaçar, *Osmanlı Telgraf İşletmesi*, s. 8.

³² Kaçar, *Osmanlı Telgraf İşletmesi*, s. 9

³³ Gökoğlu, ss. 38-39.

1.3.3. Avrupa ve Elektrikli Telgraf İçin Yapılan Girişimler

Elektrikli telgraf, İngiltere, Almanya ve Fransa'da büyük ilgi görmüştür. Petersburg'da Schilling, Berlin'de Weber ve Guasse, Münih'te Scteinheil, Lonrda'da Cook ve Wheatstone adlarındaki kişiler elektriğin haberleşme vasıtası olarak kullanılması için çalışmışlardır. Baron Schilling 1832 ve 1833 yıllarında Petersburg ile Kronştad arasına her biri sağa ve sola hareket eden beş ibreli bir telgraf makinesi yapmıştır. Almanya'da Mösyö Guasse da işaretlerin elektrik vasıtasıyla alınıp verilmesi ile uzak yerlerle konuşmanın mümkün bulunduğunu keşfetmiş, Mösyö Weber de bir bakır tel aracılığı ile elektriği uzak mesafelere nakledilebileceğini tasarlamıştır. Münih'te Mösyö Staynel ise ilk defa elektrik nakli yerine işlenmiş demir teli telgrafta kullanmıştır.³⁴

1.4. OSMANLI DEVLETİ VE ELEKTRİKLİ TELGRAF

Osmanlı Devleti'nde elektrikli telgraftan önce semafor telgrafı denenmiştir. Sultan II. Mahmut zamanında askerler Boğaz'da hızlı bir iletişim istemişler ve Yunan isyanı sonrası çıkan 1828 -1829 Osmanlı Rus Savaşı'nın ilk aylarında *direğe enine bağlanmış hareket ettirilebilen bir çubuk* olarak tarif edilen semafor kullanılmıştır.³⁵

Telgrafın Osmanlı Devleti'nde gelişmesinin en önemli nedenlerinden biri daha kolay ve ucuz inşa edilebilmesidir. Direkleri dikerek vadiler ve nehirler üzerinden tel çekmek zemin düzeltip rayları döşemek çok daha az insan gücü ve para gerektirir. Osmanlı döneminde elektrikli telgrafla gelen yenilik teknolojik icatlara verilen önemi göstermektedir. Elektrikli telgrafın kullanılması Osmanlı devletini birçok yönden etkilemiştir. Özellikle sultanlar telgrafın gelişinden memnun olmuş ve çok uzak eyaletlerdeki denetimlerini sağlamlaştıracak bir sistem olarak yayılmasını desteklemişlerdir. Hem elektrikli telgraf hem de buharlı tren hemen hemen aynı anda Osmanlı topraklarına ulaşmıştır. İstanbul ve Avrupa arasındaki ilk telgraf hattı 1855 yılında çekilirken ilk tren hattı ise 1856 yılında Kahire ile İskenderiye arasında işletmeye açılmıştır.³⁶

³⁴ Gökoğlu, ss. 39-40.

³⁵ Roderic H. Davison, *Osmanlı Türk Tarihi (1774-1923)*, (Çev. Mehmet Moralı), Alkım Yayınevi, Ankara 2003, ss. 193-194.

³⁶ Davison, s. 193.

1.4.1. Mellen Chamberlain ve Elektrikli Telgrafın İstanbul'a Gelişi

Amerikalı iş adamı Mellen Chamberlain, Samuel Morse ile bir anlaşma yapıp elektrikli telgrafı Osmanlı imparatorluğu ve Rusya'nın da bulunduğu ülkelere tanıtımını yapmak için harekete geçmişti. Chamberlain Londra ve Paris'te tedarik edilen parçalarla bir araya getirilen bir takım Morse telgraf makinesi ile Kasım 1838'de bir grup Amerikalı ile yola çıktı. İlk olarak İtalya'dan Malta üzerinden Yunanistan'a geçti. Atina'da telgraf aletini gösterdi. Daha sonra Şam, Beyrut, İskenderiye ve Kahire gibi kentlerde telgrafı önde gelen yönetici ve zenginlere gösterdi. Mayıs 1839' da İstanbul'a vardı. Amacı Osmanlı Devleti'ne telgrafı tanıtmaktı. Daha sonra Robert Kolejinin kurucusu olan Amerikalı Misyoner Cyrus Hamlin'in bebekteki evinde telgraf aletlerinin testini yaptı; ancak aletin kuruluşunda birçok hata vardı ve işleyişi de istenildiği kadar dakik değildi. Ayrıca kağıdı işaretleyecek çelik uç yerine yan yana işleyen uç kağıdı çizmekteydi. Bu yüzden yeterli başarı sağlanamadığından ve telgraf makinesi iyi çalışmadığı için Chamberlain Viyana'ya gidip bu aletleri geliştirerek İstanbul'a geri dönüp sultan ve hükümetine görkemli bir gösteri ile tanıtmak istiyordu.³⁷ Arkadaşları ile Viyana yakınlarında gemilerinin Tuna Nehri'nde alabora olması sonucu Chamberlain boğuldu.³⁸ Aletleri ve notları da felakette kaybolmuştur. Böylece Sultan ve hükümetine elektrikli telgrafı ilk tanıtmaya girişimi de acı bir şekilde sonuçlanmıştır.³⁹

Osmanlı Devletinde telgrafla ilgili ikinci girişim 1847 yılında yapılmıştır. Osmanlı imparatorluğunda çalışan bir jeologa J. Lawrence Smith, Amerika'dan gönderilmek üzere iki telgraf makinesi ısmarlamıştı. Türkiye'de bir madencilik okulu açmak görevi ile İstanbul'a gelen Amerikalı Profesör J. Lawrence Smith, İstanbul'u yakın bir şehre bir telgraf hattıyla bağlamak istiyordu.⁴⁰ J. Lawrence Smith, aletler geldiğinde mekanik konularda tecrübeli olan Cyrus Hamlin'i sultan için düzenlediği bir gösteride kendisine yardımcı olmaya ikna etti. Hamlin bebekteki mekanında aletle üç gün alıştırmaya yaptı. Alet mesaj gönderip alabilecek hale geldiğinde Hamlin ve Smith aleti, Beylerbeyi Sarayı'na götürdüler.⁴¹ Oldukça gelişmiş aletin tatbiki için izin alınmış

³⁷ Bektaş, s. 96; Tanju Demir, *Türkiye' de Posta, Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2005, s. 51.

³⁸ Cyrus Hamlin, *Among the Turks*, New York 1878, s. 185.

³⁹ Bektaş, s. 97.

⁴⁰ Demir, s. 52.

⁴¹ Davison, s. 194.

ve ilk tecrübe 9 Ağustos 1847 günü Sultan Abdülmecit'in huzurunda yapılmıştır.⁴² Smith, Hamlin ve Amerikan Konsolosluğunda baş tercüman olup çok iyi derecede Türkçe bilen John P. Brown ile birlikte 24 yaşındaki Sultan Abdülmecit'in önünde büyük gösteriyle telgrafı test etmiştir. Elli adım mesafelik bir telgraf hattı çekilip her ucuna bir telgraf makinesi yerleştirilmiştir. Birbirin göremeyecek şekilde ayarlanan uçların yakın olanında Hamlin, diğer ucunda Smith durmuştur. Sultan, Hamlin'e "*Fransız vapuru geldi mi? Avrupa'dan ne haberler?*" cümlelerini vermiştir. Hamlin'in bunlarını gönderdiğini gördükten sonra Sultan hızlı adımlarla diğer uca gidip Smith'e mesajın ne olduğunu sormuştur. Gönderdiği mesajın Hamlin'e verdiği mesajın aynısını duyunca Sultan: "*Maşallah maşalah*" diyerek büyük bir şaşkınlık içinde kalmış ve telgrafın olduğu gibi bırakılıp ertesi gün aynı testin tüm devlet erkânı önünde tekrarlatılmasını emretmiştir. Smith ve Hamlin telgraf gösterisini bütün devlet erkânı önünde başarı ile tekrarlamışlardır. Brown çok başarılı geçen bu ikinci gösterinin Sadrazam Reşit Paşa'nın Sultan'a şu telgrafı göndermesiyle sonlandığını kaydeder: "*Bugün hava bulutlu ve bunaltıcı; ancak Sultan Hazretlerinin huzurunda neşeli ve mutlu.*" Buna Sultan keyifli bir gülümseme ile karşılık vermişlerdir.⁴³ Bu gösteride Şeyhülislam Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri, Veziriazam, Hariciye, Bahriye ve Dâhiliye Nazırları ve diğer mühim şahsiyetlerde bulunmuştur.⁴⁴

Osmanlı Ülkesinde telgrafın ikinci denenmesinin yapılışını izleyen Cyrus Hamlin, bu olayı Ohio Senatörü H.John Sherman'a hitaben yazdığı ve 1896'da yayınlanan açık mektubunda şöyle anlatmaktadır:

"Genç Sultan Abdülmecit, ülkesinde pamuk yetiştiriciliğinin gelişmesini çok arzu ediyordu. Bu amaçla bu konuda birçok başarısız girişimi olmuştu. Pamuğun kârlı bir şekilde üretilebilmesi için ucuz emek yani köle gücünün kullanılması Amerika'nın bu işteki başarısını artırmış mıydı? Bu düşünce ile pamuk üretimi konusunda ileri bir düzey yakalamış olan Amerikan Hükümeti'nden yardım istedi. Sonuçta, Amerikan Hükümeti Dr. Davis'i Ayestefanos'da kurulmuş olan pamuk üretimi deneme çitliğine birkaç kule ile birlikte gönderdi. Girişim başarıya ulaşmadı. Her isteği karşılanan ve ödüllendirilen Dr. Davis'in ise bu başarısızlıkta bir hatası olduğu söylenemezdi.

⁴² Kaçar, *Osmanlı Telgraf İşletmesi*, s. 14.

⁴³ Bektaş, s. 99.

⁴⁴ Asaf Tanrıcut, *Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilat ve Mevzuatı II*, Ankara 1984, ss. 536-537.

Bundan çok daha geniş çaplı ve başarılı bir proje olan Osmanlı maden kaynaklarının verimli bir şekilde işletilmesi idi. Abdülmecit, tekrar Amerikan Hükümeti'ne başvurdu ve birçok bilimsel çalışması, kimya dalında geliştirdiği özel yöntemleri olan yazar ve mucit Prof. J. Lawrence bu isteğe olumlu cevap verdi. Lawrence'nin geçerliliği kanıtlanmış birçok keşfinden biride zımpara madeni idi. Zımpara madeni ise o dönemde hükümet için gerçekten önemli idi. Prof. Lawrence Morse telgrafını Sultan'a sunduğunda bende ona yardımcı olmak üzere orada bulunuyordum. Sultan bana dönerek: "Umarım payitahtımda ikamet edişinizden memnunsunuzdur" dedi ve buna ek olarak, beni onurlandıran birçok şey söyledi. Sarayındaki iki denemeden sonra Abdülmecit Morse'a ilk yabancı nişanını çok güzel Arap harfleri ile yazılmış birde diploma ekleyerek gönderdi. Sultan diplomada Morse'a "İsa'nın kurallarını en iyi öğrenmiş kimse" sözleriyle hitap ediyordu. Bu Amerikalılar için özel bir gurur kaynağıdır." ⁴⁵

Sultan telgraftan çok memnun kalmıştır. Hamlin o zamanlar 24 yaşında olan Sultan'ı çok insancıl ve son derece zeki birisi olarak görmüştür.⁴⁶ Gösteri sona erdiğinde ise Abdülmecit, İstanbul ile Edirne arasına bir hat döşenmesini önerdi. Memurlar da bunu onayladılar. Sultan aynı zamanda Smith'e ne tür bir ödül verilebileceğini sordu. Smith, ödülün mucit Morse'a gönderilmesinin uygun olacağını bildirdi.⁴⁷ Devletin en yüksek nişanlarından biri olan *Nişan-ı İftihar* Sultan Abdülmecit tarafından telgrafın mucidi Samuel Morse'a insanlığa yaptığı hizmetin takdirini göstermek üzere verilmesini emreder. 1847 yılının Aralık ayında büyük bir itina ile hazırlanan nişan Morse'a verilmek üzere o zaman ki Amerikan temsilciliğine teslim edilmiştir. Bu nişana birkaç hafta sonra da çok güzel yazılmış bir berat eklenmiştir. Nişan, Abdülmecit'in altın üzerine yazılmış tuğrasını çevreleyen 133 elmas taştan oluşuyordu. Şu anda ABD'nin en büyük ulusal müzesi olan Washington'daki Smithsonian İnstitution'da korunarak sergilenmektedir. Çok kibar bir üslupla yazılan Ocak 1848 tarihli berat Osmanlı hat sanatının güzel bir örneğidir. Bugün Amerikan Kongre Kütüphanesi'ndedir.⁴⁸ Beratın transkripsiyonu şöyledir:

⁴⁵ Demir, s. 53.

⁴⁶ Hamlin, s. 186.

⁴⁷ Davison, s. 195.

⁴⁸ Bektaş, s. 100.

“Nişân- ı şerîf-i âlîşân-ı sâmi-mekân Tuğrâ-yı garrâ-yı kitisitânî-i hakanî oldur ki, İşbu râfî-i tev’i-i refî ü’ş-şân-ı hakanî kıdveti’l-ayani’l-milleti’l-Mesihîye Amerikalı Mösyö Morse zideti rütebetihi erbâb-ı hüner ve ma’rifetten olarak âsâr-ı dâniş ve ma’lûmâtından olmak üzere sernümâ-yı sâhâ-yı icâd olmuş olan tergraf-ı elektrik âletinin bir küt’ası meşhûd-ı hümayanum olmuş ve ma’lûmât ve revâbit-ı nev-i beni âdemi teshîl ve tevsî’e medâr olacak böyle bir şeyin takdiriyle mhteri’in taltifi mütehattim-i zimmet-i kadr-dânî ve ma’rîf-perverî olduğundan kendisine canîb-i senniyül’l-cevânîb-i mülükânemden bir küt’a murassâ nişân-ı zîşân inayet ve ihsân olunmuş olmakla işbu berât mekârim-simât-ı şehriyârânem dahi tasdîr ve ita kılını tahriren fî evâsıt-ı şehr-i Saferül’l-hayr sene erba ve sittin ve mi’eteyn ve elf be makam- ı Mahrûse-i Kostantiniyye.”⁴⁹

Beratta bilgiye egemen olunmasının gerekli olduğu, Sultan’ın elektrikli telgrafı gördüğü ve Morse’un, “Bir bilim ve yetenek insanı ... Mesih’ in ülkesinin önderlerinin bir model olduğu ve rütbesinin yükseltilmesinin gerektiği” yazmıştır.⁵⁰

Nişan ve berat Morse’un eline İstanbul’daki Amerikan temsilciliğine verildikten yaklaşık bir yıl sonra geçmiştir. Bu Morse’a verilen dünyada ilk berattır. Telgraf hatları ile ilgili davalarla başı deritte olduğu için Morse bu nişan ve berata çok sevinmiştir. Bu durum Amerika’da da büyük bir haber olmuş ve Amerikan gazeteleri Sultan Abdülmecit’e övgülerde bulunan yazılar yazmışlardır. Sultanın bu tavrını son derece kibar bir davranış olarak yorumlayıp Sultan’ın Avrupa’daki bütün imparator ve devlet yöneticilerinden daha üstün ve daha uygar olduğunun bir kanıtı olarak gösterilmiştir. Sultan Abdülmecit çağa ayak uyduran bilimi sanatı ve insanlığa hizmeti yücelten bir hükümdar olarak tanıtılmıştır.⁵¹

Samuel Morse birkaç gün içinde Sultan’a teşekkür mektupları yazmıştır. 6 Ocak 1849 tarihli bir mektupta: “Siz hazretlerinin elektro manyetik telgrafın kâşifine hüsnüniün bir göstergesi ve hazretlerinin bu gerçekten çok övücü ve en şerefle takdirlerinin işareti olan bu muhteşem nişanı ve beratı aldım. Siz Hazretlerinin bu kadar değerli ve eşsiz övgüsüne minnettarlığımı ve teşekkürlerimi yaraşır şekilde nasıl ifade edeceğimi bilemiyorum; ancak bu satırların yazarı gönül dilinin tek üniversal olduğuna inanıyor ve böyle sade söylemesi onun gerçek duygularının bir işaretidir,

⁴⁹ *Geçmişten Günümüze Posta*, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2007, s. 190.

⁵⁰ Davison, s. 195.

⁵¹ Bektaş, ss. 101-102.

sarayın o ince ve şevkli diline aktarıldığı zamanki gibi”⁵² Bu mektuptan yaklaşık bir yıl sonra Sultan’a göndermek için Newyork’un en tanınmış alet yapıcısına Sultan için ekstra süper iki telgraf makinesi takımı sipariş vermiştir. Bu aletleri yeni atanan Amerikan Elçisi George P.Marsh ile göndermiştir. Marsh’la gönderdiği notta “*Şimdiye kadar gördüğüm hiçbir ilgi Türk İmparatorluğunun bu şöhretli ve hakikaten soylu hükümdarınki kadar dolu duygular uyandırmamıştır.*”⁵³ diye yazar.

Samuel Morse’un 15 Mayıs 1863’te Hamlin’e gönderdiği bir mektupta da şöyle yazmaktadır: “*Yarın deniz yolu ile doğuya hareket edecek olan Mr. Perkins vasıtasıyla ceviz platformlar üzerine güzelce monte edilmiş iki kayıt cihazından iki müknaşlı alıcıdan ve iki maniplemeden müteşekkil bir çift komple telgraf cihazını size göndermekle büyük bir zevk duymaktayım. Hükümet, müessese müdürü ve talebeleri için şayanı kabul olacağını ve sizin vücuda getirdiğiniz alete güzel bir ilave teşkil edeceğini umduğum bu hediyemi kolejinizin namına lütfen kabul ediniz. Türk İmparatorluğu’ndaki bir müesseseye bu bağışımı bil hassa seve seve yapmaktayım; zira icadımın değerinin takdiri mevzuunda bir Avrupa hükümetinden aldığım ilk şeref payesini müteveffa âlicenap Sultan Abdülmecit Han’ın verdiği elmas nişanı iftihar olduğu bu payede daha sonra diğer hükümdarlar tarafından verilen dört ayrı şövalyelik payesinin ilave edildiğini söylemekten gurur duymaktayım. Tanrıdan sizi korumasını şanınin yükseltmek için yaptığınız gayretleri mükafatlandırmasını ve sizi en yüksek saadete kavuşturmasını niyaz eder en samimi saygılarımı sunarım.*”⁵⁴

Yukarıdaki mektuptan da anlaşıldığı üzere Samuel Morse, Osmanlı Devleti’nin gönderdiği bu nişandan çok memnun olmuştur. Teşekkürünü bildirmek içinde mucidi olan elektrik telgraf makinesini Osmanlı Devleti’ ne hediye etmiştir.

Morse’un gönderdiği bu telgraf aletleri ve mektup Robert Koleji’nin 1871’de kızlar bölümü olarak açılan ve bugün Robert Lisesi olarak bilinen Arnavutköy’deki özel lisenin Robert College koleksiyonundadır. Ancak Morse’un Ocak 1850’de Sultan Abdülmecit’e gönderdiği süper telgraf makinelerinin nerede olduğu bilinmemektedir.⁵⁵

⁵² *Geçmişten Günümüze Posta*, s. 190.

⁵³ Bektaş, s. 103.

⁵⁴ Tanrikut, s. 537.

⁵⁵ Bektaş, s. 105.

1.4.2. Mucid Samuel Morse'a İkramiye Verilmesi ve Osmanlı Devleti'nin Bu İkramiyeye Katılması

Telgraf hattı mevcut olan devletler tarafından Morse'a verilecek ikramiyeden Osmanlı Devleti'ne düşen miktarın Paris'e gönderilmesi hakkındaki belge şöyledir:

Atufetlü efendim hazretleri ülkelerinde telgraf hattı mevcut olan devletler tarafından Müsyö Morse hakkında icrası kararlaştırılmış olan mukâfat-ı müşterekeden Saltanat-ı seniye'nin hissesine isabet eden yirmibir bin dört yüz doksan frang doksan altı santim dört senede verilmek üzere senevîsine isabet eden beş bin üç yüz yetmiş dört frang yirmi dört santimin tesviyesine dair Kont Valfskinin takriri sureti ve Paris maslahatgüzarının beraber olan tahrirâtı tercümeleri manzur-ı âli buyrukla için arz ve takdim kılındı. Mumaileyh ekser devletlerde mustamer olan telgraf alâtının mucidi olmasıyla Fransa devleti tarafından vukuu bulunan davet üzerine her devlet bir miktar şey vereceği misillü Devlet-i âliyenin dahi hissesine isabet edecek meblağın kabulü için ba-irade-i seniyye mezuniyet verilmiş ve Devlet-i âliyenin vereceği hisse dahi mevcut olan alâtın adedi nisbetine göre tarh olunmuş olduğu cihetle meblâğ-ı mezbur taksim-i umumîye dahil olarak tesfiyesi lazım idiğünden bunun Sefaret-i Seniyye tarafından hemen bilahis mahalline teslim ile poliçesinin keşidesi hususunun maslahat güzar mumaileyhe cevaben iş'arı ile mezkûr poliçenin vürudunda kabul ve tesfiye olunmasının dahi Maliye Nezaret-i Celîlesine bildirilmesi hakkında her ne veçhile emir ve ferman-ı hümayun-ı cenabı mülûkâne müteallik ve şeref sunuh buyrulur ise ona göre hareket olunacağı beyanı ile tezkir-i senaveri terkim kılındı efendim.

İrade-i Seniyyeyi mübelli hamış

Maruz-i çaker-i kemineleridir ki

Reside-i Asafaneleri ile evrak-ı maruza manzur-ı meâli mevfur-ı Hazreti padişahi buyrulmuş ve husus-ı mezkûr-ı berminval-i muharrer maslahatgüzarı mumaileyhe iş'arı mezkûr poliçenin vürudunda kabul ve tesfiye olunmasını dahi nezaret-i müşarünileyhaya havalesi müteallik ve şeref buyuran emir ve irade-i seniyye-i cenabı mülûkâne muktezayı müniifinden olarak evrak-ı merkume yine sav-ı sami-i âsafilerine iade olunmuş olmakla ol babta emir ve ferman Hazret-i Velüyyülemrindir.⁵⁶

Belgeden de anlaşılacağı üzere telgrafın mucidi Samuel Morse'a yaptığı bu yeni icattan dolayı memleketlerinde telgraf hattı olan devletler tarafından bir ikramiyeye

⁵⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), İrade Hariciye (İ. HR.), 169/9131.

verilmek istenmiştir. Osmanlı Devleti de bu yeni icattan diğer devletler gibi çok memnun olmuş ve Samuel Morse'a devletler tarafından verilen ikramiyeye katılmıştır.

1.5. OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK TELGRAF HATLARININ ÇEKİLMESİ

Osmanlı Devleti'nde elektrikli telgrafın kullanılması 1854 yılında başlayan Kırım Savaşı ile birlikte hız kazanmıştır. Elektrikli telgrafın kurulması fikri önceden düşünülmüştür; ancak tatbiki Kırım Savaşı ile birlikte hız kazanmıştır. Sultan Abdülmecit telgrafla ilgili gösterileri inceledikten sonra İstanbul ve Edirne arasına bir telgraf hattı döşenmesini önermiştir. Fakat bu hat Sultan'ın istediği gibi olmamıştır. Osmanlı Devleti'ne döşenen ilk hat Kırım Savaşı sırasında Ruslar'a karşı Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan İngilizlerin askeri amaçla Balaklava'dan Varna'ya oradan da İstanbul'a uzattıkları deniz hattıdır.⁵⁷ Fransızlar Varna-Ruscuk-Bükreş arasında hat döşemişlerdir. Fransızlar 17 Aralık 1854'te Varna-Ruscuk hattı için Osmanlı Devleti'ne müracaat etmişler ve 27 Aralık'ta hat inşası için müsaade almışlardır. Bu hattın bütün masrafları Fransızlar tarafından karşılanacak, savaşın bitiminde ise bu hattı Osmanlı İdaresi'ne teslim edeceklerdir.⁵⁸

Osmanlı ülkesinde kurulan bu hatlar Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan İngiltere ve Fransa'nın ordu güzergâhlarını Varna yolu ile Paris, Londra ve diğer bölgeleriyle birleştirmiştir. Osmanlı ülkesinde elektrikli telgraf hatları müttefik devletler tarafından kurulmuştur. Bu hatlar savaş esnasında kurulduğu için halkın yararlanması mümkün olmamıştır.⁵⁹

Osmanlı ülkesinde İstanbul, Edirne ve Belgrat üzerinde yapılması planlanan hat Kırım Savaşı ile birlikte yön değiştirince İngilizler ve Fransızlar tarafından kurulan şebekeye Osmanlı şebekelerinin bağlanması suretiyle Avrupa telgraf hatlarıyla bağlantı için ilk önce İstanbul-Edirne-Şumnu ara hatlarının yapılmasına karar verilmiştir. İstanbul-Edirne hattından sonra Edirne-Şumnu hattının yapılması planlanmıştır. Bunun nedeni ise bu esnada Şumnu-Varna ara hattının çekilmekte olduğundan Varna ile savaş sınırları arasında İngilizler tarafından atılmış olan kabloyla Osmanlı Devleti'ni savaş

⁵⁷ Demir, s. 53.

⁵⁸ Kaçar, *Osmanlı Telgraf İşletmesi*, s. 15.

⁵⁹ Gökoğlu, s. 47.

sınırları ile bağlamak ve Viyana-Bükreş arasına Avusturyalılar tarafından bir tel çekilmiş olduğu için ve Varna-Bükreş ara hatlarının da Fransızlar tarafından yapılması bitmek üzere bulunduğundan, Osmanlı Devleti'nin Varna ve Bükreş yolundan istifade ederek müttefik devletlerle ilişki kurmasını sağlamaktır.⁶⁰

1854 yılında Osmanlı Devleti başlayan Kırım Savaşı'nın gereklerine uygun olarak İstanbul-Edirne-Şumnu ve Edirne-Filiba-Sofya-Niş hatları için Dâhiliye Nezaretine bağlı bir Telgraf Komisyonu oluşturmuştur. 1854 Haziran ayı sonunda Edirne-Şumnu-İstanbul hattı; Ekim ayı başlarında da Edirne-Sofya-Niş hattı ihaleleri sonuçlanmış ve her ikisi içinde M. De La Rua ile M. Blacque'nin verdikleri teklif kabul edilmiştir. M. De La Rua ve M. Blacque tarafından verilen ve Osmanlı Devleti'nce kabul edilen teklife göre iki kol halinde yapılacak hatlar iki tel olarak inşa edilecektir. Aynı zamanda İstanbul, Edirne, Şumnu, Sofya, Niş, Vidin ve Belgrat'a birer telgrafhane kurulacaktır.⁶¹

1.5.1. İstanbul –Edirne Hattı

270 km. uzunluğunda olan bu hat, İstanbul Soğukçeşme'de bulunan telgraf merkezinden Yedikule'ye kadar kale duvarları arasında yapılmıştır. Yedikule'den de, Küçükçekmece, Büyükçekmece, Kumburgaz, Ereğli, Çorlu, Lüleburgaz Havza yoluyla Edirne'ye ulaşmaktadır. Bu hat 16 Ağustos 1855 tarihinde haberleşmeye açılmıştır.⁶²

1.5.2. Edirne-Şumnu Hattı

Edirne'den Şumnu'ya kadar olan kısım İstanbul-Edirne hattının bitiminden sonra 6 Eylül 1855 'de tamamlanmıştır. 200 km. uzunluğunda olan bu hat daha önce Fransa'nın yapmış olduğu Varna-Şumnu hattına bağlanmıştır.⁶³

⁶⁰ Gökoğlu, s. 49.

⁶¹ Funda Başaran, *İletişim ve Emperyalizm Türkiye'de Telekomünikasyonun Ekonomi Politikası*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2000, s. 65.

⁶² Gökoğlu, ss. 52-53.

⁶³ Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", (Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar), *Çağın Yakalayan Osmanlı*, s. 60. IRCICA, İstanbul 1995.

1.5.3. Varna-Şumnu Hattı

80 km. uzunluğunda olan bu hat 22 Mart 1855 tarihinde bitirilmiş ve Fransa'dan gelen on memur İstanbul'a gelmiş ve oradan da Varna ve Şumnu'ya gönderilerek 22 Nisan 1855 tarihinde haberleşmeye başlanmıştır.⁶⁴

1.5.4. Varna-Bükreş Hattı

Kırım'da bulunan Fransa Telgraf idaresi genel müfettişi 1855 tarihinde Bükreş-Varna arasını ikmal için Varna'ya hareket etmiş Bükreş-Varna arasını temin edecek Yergöğü-Ruscuk kablosu da Fransız Müfettiş Mösyö Carette tarafından 14 Mayıs 1855'te çekilmiş olduğundan 15 Mayıs 1855'te Varna-Bükreş hattı haberleşmeye açılmıştır. Varna-Bükreş hattının bitirilmesine görevlendirilen Mösyö Kont Angelez'in yanına Babîâli Tercüme Odası memurlarından Mustafa Efendi tayin edilmiş ve yine tercüme odası memurlarından Voliç Efendi de tercüme işleriyle Hariciye Nezareti arasında irtibat memurluğuna tayin edilmiştir.⁶⁵

1.5.5. İstanbul-Varna Kablosu

1855 tarihinde İngilizler tarafından Varna Limanı'ndan Karadeniz'de Kilyos kıyısına kadar bir kablo çekilmiş 24 Eylül 1855 tarihinde de Beyoğlu'ndan Tepebaşı'nda bir ev telgraf merkezi yapılarak buradan Kilyos'a kadar havai bir hat uzatılmıştır. İngiliz ordusu emrinde olan telgraf memurları 27 Eylül 1855 tarihinde her taraftan telgraf alıp vermeye başlamışlardır. Savaş bitince de İngilizler bu kabloyu Osmanlı Devleti'ne vermişlerdir.⁶⁶

Varna-Şumnu-Ruscuk'taki telgraf istasyonlarında Fransızlar görev almış hattın bakımını ve gerektiğinde onarımını üstlenmişlerdir. Savaş sırasında Karadeniz Bölgesinde İngiltere'nin telgraf direktörü olan Binbaşı M. A. Biddulph Varna'dan Viyana'ya olan hattı gözlemlemiş ve hattın verimli şekilde işletildiğini ve çoğunluğu Fransız olmak üzere 133 kişinin çalıştığını söylemiştir. İngiliz denizaltı hattının ve Varna'dan Bükreş'e giden Fransız hattının döşenmesinde Osmanlı Devleti çok az bir rol oynamıştır. Sadece hattın yapımı için izin vermiş ve telgraf direklerini sağlamıştır. Hattın yapımındaki tüm mühendis ve teknisyenler Fransız ya da İngiliz idi.⁶⁷

⁶⁴ Gökoğlu, s. 52.

⁶⁵ Gökoğlu, ss. 52-53.

⁶⁶ Gökoğlu, s. 54.

⁶⁷ Davison, ss. 196-197.

1.5.6. Osmanlı Devleti'nde Telgraf Hatlarının Çekilmesiyle Birlikte Hatlar Arasında Çekilen İlk Telgraf

Daha önce de zikrettiğimiz gibi ilk hatlar Şumnu-Edirne ve Edirne-İstanbul arasına çekilmiştir. Bu hatlar arasında çekilmiş olan ilk telgraf, Sivastopol'un müttefik orduları tarafından alındığına dair çekilen telgraftır. 15 Eylül 1855 Şumnu merkezi henüz haberleşmeye açılmamış olan Edirne merkezini makine başına çağırarak “*Kuvvayı müttefika Sivastopol'a dâhil olmuşlardır*” kelimelerini yazmış, Edirne merkezi de bu haberi alır almaz İstanbul'a çekmiştir. Durumdan haberdar olan Hariciye Nazırı Fuad Paşa 10 Eylül 1855 tarihinde akşam Paris Osmanlı sefaretine şu telgrafı çekmiştir:

Le ministre des affaires etrangers de la Sublime porte a l'envoye Ottoman e Paris
Faites de suite afficher a la bourse de Paris ladepêche suivant de la direction
general de lelegraphes Ottamans et expediez-la sur le champ a l'envoye Ottoman a
Londres pour quil la fasse afficher aussitot a la bourse de cette capitale.

Un nouveau bien vient de S'etablir entre la Turgie, la France et l'Anghterre le
Direction generale des telegraphes de constantionople donne la main a celle de
Londres et de Paris.

Le telegraphe commence saus d'heureux auspice la premiere depech qu'i a
transmise en Europa annoocait la prise de sebestopol.

Yukarıda yazılan metnin tercümesi şöyledir:

Kuvvayı müttefika Sivastopol'a dahil olmuşlardır.

Osmanlı telgraf Müdiriyeti Umumiyesinin ahz eylediği balaya münderiç
Telgrafnâme-yi derhal Paris borsasına talik ettiriniz ve mezkûr telgrafname-yi Londra
borsasına talik edilmek üzere Londra Sefareti seniyyesine derakab gönderiniz.

Bu suretle Devleti Osmaniye ile Fransa ve İngiltere Düveli müttefikası arasında
bir rabita-i cedide ihdas olundu. Edirne ve Şumnu hatlarının ikmali ile Osmanlı Telgraf
idaresi Fransa ve İngiltere telgraf idareleri ile doğruca peydayı münasebet
*eylemişlerdir.*⁶⁸

⁶⁸ Gökoğlu, s. 56.

1.6. TELGRAF VE İDARİ YAPI

1.6.1 Osmanlı Telgraf Komisyonunun Kurulması

Osmanlı Devleti telgraf hatlarının kurulması için getirilen önerileri incelemek ve bir sonuca bağlamak için Dâhiliye Nezaretine bağlı telgraf komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyonda 1854 yılının Haziran ve Eylül aylarında M. De la Rua ile M. Blacque'in İstanbul-Edirne-Şumnu hatlarıyla, Edirne-Sofya-Niş hatlarının yapımı için vermiş oldukları teklifi kabul edilerek ihale sonuçlandırılmıştır.⁶⁹

1855 yılında ise yapılmakta olan telgraf hatlarının ileride alacağı durum ile istenildiği gibi yapılıp yapılmadığını tetkik edecek, hesaplarını görececek, yeniden yapılacak olan hatların keşif ve tayini ve bu yolda karar verecek salahiyyette olan Divan-ı Hümayun Beylikçisi Afif Bey'in başkanlığında olmak üzere Hariciye teşrifatçısı Kâmil Bey, Hariciye Kâtibi Kabûlî Paşa, Divan-ı Hümayun tercümanı Arifî Paşa Hariciye Ecnebi müdürü Rüstem Paşa ile Babîâlî Tercüme Hulefasından Billur-î zade Mehmet Efendi'den oluşan kişilerle Telgraf Komisyonu oluşturulmuştur.⁷⁰

1.6.2. Osmanlı Telgraf Müdürlüğü

Telgraf komisyonun sürekli çalışmasının sonucu olarak elektrikli telgraf şebekesini yurdun her yerine yaymak için Telgraf Müdürlüğü kurulmuştur. Telgraf müdürlüğünün kurulmasından birkaç yıl sonraya kadar telgraf komisyonu çalışmalarını sürdürmüştür.⁷¹

Telgraf komisyonu başkanlığına getirilen Afif Bey'in önerisi ile hatların inşasında devamlı suretle bulunacak, gerektiğinde hat inşaatlarını yerinde ve bizzat kontrol edebilecek birinin kendi memurları arasından seçilerek yetkili olarak atanmasına karar verilmiş ve bu göreve 500 kuruş maaş belirlenerek Telgraf-ı Umumisi sıfatıyla Tercüme Odası Hulefasından Billurîzade Mehmet Efendi getirilmiştir. Mehmet Efendi teknik işlerden çok idari ve mali işleri yürütmüştür. Teknik işler ise Mr. Tolson'un yönetimi altında İngiliz ve Fransız memurlardan oluşan bir ekip tarafından yürütülmüştür. Billurîzade Mehmet Efendi 29 Mart 1855'ten 9 Ağustos 1860 tarihine kadar görev yapmıştır.⁷²

⁶⁹ Demir, s. 53

⁷⁰ Gökoğlu, s. 60.

⁷¹ Gökoğlu, s. 60.

⁷² Demir, ss. 53-54.

Mehmet Efendi'den sonra yerine 10 Ağustos 1860'da telgraf müdür olarak Davut Efendi tayin olmuştur. Davut Efendi'nin kısa memuriyetinden sonra Temmuz 1861 senesinde Franko Efendi telgraf müdürlüğüne getirilmiştir. Franko Efendi dış ilişkilerde özellikle sınırlardaki telgraf teatisinde muhasebe sisteminde yeni düzenlemeler yapmaya çalışmıştır. Kasım 1861'de Franko Efendi'nin yerine telgraf müdürü muavini Arif Efendi Telgraf Umumi Müdürü olarak atanmış boşalan muavinliğe de Beyoğlu Telgrafhanesi baş memuru Fevzi Bey getirilmiştir. Arif Bey zamanında telgraf haberleşmesinde meydana gelen aksaklıklar nedeni ile ve yapılan şikâyetler üzerine azledilmiş ve yerine 9 Temmuz 1862'de Hariciye Teşrifatçısı Kamil Bey Aralık 1862'de de Diran Efendi Mart 1863'de Aleko Efendi bu göreve getirilmişlerdir. Daha sonra Agop Efendi ve yeniden Diran Efendi telgraf müdürlüğüne tayin olunmuştur. Eylül 1864 tarihinde Agaton Efendi bu görevi devralarak 1870 tarihine kadar bu görevi devam ettirmiştir. Telgraf idaresine son olarak Fevzi Bey müdür tayin olunmuş muavinliğe ise Serpuş Efendi getirilmiştir. Fevzi Bey'in müdürlüğü esnasında telgraf idaresi posta nezareti ile birleştirilerek "Posta ve Telgraf Nezareti" ismini almıştır.⁷³

1.6.3. Osmanlıda İnşa Olan İlk Telgraf Binası

Telgraf işlerinin idaresi 23 Muharrem 1271 (16 Ekim 1854) tarihli İrade-i Seniyye ile ek görev olarak kendisine verilen Beylikçi Beyi tarafından Sadarete takdim edilmiş olan 24 Rebiülevvel 1271 (15 Aralık 1854) tarihli müzekkerede telgraf için merkezi olmak üzere Babıâli civarında münasip bir yer araştırılmış ise de bulanamamıştır. Çünkü telgraf idaresine memur olanlar geceleri dahi orada kalacakları için uygun bir yerin olması düşünülmüştür.⁷⁴ Daha sonra Osmanlı telgraf şebekeleri tesise başlamadan önce İstanbul'da bir telgrafhane inşasına başlanmıştır. Bu telgrafhane aynı zamanda Telgraf İdaresi'nin merkezi olmuştur. Rumeli hattı müteahitlerinden M. De la Rua Fransa'dan döner dönmez İstanbul Telgraf merkezinin açılışı ile uğraşmıştır.⁷⁵ 30 Aralık 1854 tarihinde çıkan İrade-i seniyye ile dönemin meşhur mimarlarından İtalyan Mimar Fossati'ye yaptırılmak üzere masrafı hazineden ödenecek olan bina için müsait bir yer seçilmiştir. Alay Köşkü ile Soğukçeşme kapısı arasında bulunan sur duvarlarına bitişik

⁷³ Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", s. 50-51, Telgraf müdürleri hakkında geniş bilgi için bkz. Tanrikut, ss. 705-714.

⁷⁴ Tanrikut, s. 610.

⁷⁵ Gökoğlu, s. 54.

şekilde inşa olmaya başlamış ve 11 Ağustos 1855 tarihinde inşa çalışmaları tamamlanmıştır.⁷⁶ Gerek İstanbul Telgraf evi gerekse Telgraf Direktörlüğü uzun zaman burada bulunmuş ise de 1866-1867 yılına doğru Telgraf İdaresinin ihtiyacına cevap vermediği için Telgrafhane bitişiğinde Kasr-ı Hümayun'un telgraf evine eklenmesine izin verilmiş ve merkez binanın üzerine bir kat daha ilave edilmek suretiyle Telgraf merkezi ve idaresi daireleri genişletilmiştir. 1868-1869 tarihinde Posta ve Telgraf işleri birleştirilmiş olduğundan bu binalarda dar gelince iki daire daha eklenerek bina genişletilmiş ve ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılmıştır.⁷⁷

1.6.4. Edirne Telgraf Binasının Açılması ve İstanbul'daki Diğer Telgraf

Binaları

9 Ağustos 1855 tarihinde Edirne Valisi Rüstem Paşa, Edirne de Saray-ı Atik caddesinde bulunan bir evi telgraf merkezi yaparak telgraf tellerini bu eve bağlamıştır. Bu bina çarşıdan uzak olduğu için memurların ihtiyacını karşılamak üzere telgraf binasının yakınına lokanta ve kahve yaptırılmıştır. Edirne telgraf merkezine müdür olarak da Mustafa Efendi tayin edilmiştir.⁷⁸

Edirne telgraf binasının yapılmasından sonra İstanbul-Edirne arasına ilk telgraf 19 Ağustos 1855 tarihinde çekilmiştir.⁷⁹ İstanbul'dan da Edirne merkezine Edirne telgraf binasının açılış törenine gelen insanlara teşekkür bildiren telgraflar çekilmiş bu telgrafların birer örnekleri de Şumnu merkezine aynen çekilmiştir. Şumnu'dan da bu telgraflara karşılık olarak teşekkür telgrafları çekilmiştir.⁸⁰

İstanbul'da biri Galata'da biri de Üsküdar da olmak üzere iki telgraf binası daha mevcuttur. Ayrıca 1284 tarihinde Rumelihisarı'na da bir telgrafhane açılmıştır.⁸¹

⁷⁶ Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", s. 106.

⁷⁷ Gökoğlu, s. 54.

⁷⁸ Gökoğlu, s. 55.

⁷⁹ Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", s. 107.

⁸⁰ Gökoğlu, s. 55.

⁸¹ Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", s. 107.

İKİNCİ BÖLÜM

ERZURUM MERKEZLİ (DOĞU) TELGRAF HATLARI

2.1.ÜSKÜDAR-BAĞDAT TELGRAF HATTI

Kırım Savaşı sırasında bile yeni hatlar döşenmeye devam etmiştir. Lionel Gisborne adlı bir İngiliz ve arkadaşları İskenderiye'ye kadar bir denizaltı kablosu döşeme imtiyazı almak için İstanbul'a geldiler. 1856 yılında da bir grup İngiliz, Adriyatik Denizi, Girit, İskenderun, Suriye, Irak ve Basra körfezinden geçip Osmanlı Devleti'nin büyük bir kısmını da kat ederek Hindistan'a ulaşacak olan bir telgraf hattının teklifini hükümete iletiler.⁸²

İngiltere telgraf hatlarını kurma ve yönetme konusunda Anadolu'ya yönelişi yalnızca Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin müttefiki olduğundan değildir. Bunun yanı sıra 1857 yılında İngiliz Ordusundaki Hindistan askerlerinin ayaklanması, İngiliz Hükümetinin 1851'de Hindistan'da kurduğu yerel telgraf hatlarının, bir komuta ve kontrol sistemi olarak geliştirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.⁸³ Hindistan telgraf hatlarının Londra'ya bağlanması için İngilizler iki farklı yol seçmişlerdir. Bu yollardan ilki İskenderiye-Mısır-Süveyş-Kızıldeniz güzergâhını izlemektedir. Bu hattın Avrupa hatları bağlantısı Çanakkale-Halis Boğazı'ndan başlayan ve Ege adalarından bazılarını içine alarak İskenderiye'ye uzanan bir denizaltı kablosu ile sağlanmıştır. İkincisi Anadolu'yu kat ederek Basra Körfezi'ne uzanan, buradan da Hindistan hatları ile birleşen güzergâhtır. İngiliz Hükümeti, Londra'dan Bombay'a uzanacak bu hattın yapımı için "East India Telegraph Company" adında bir şirket kurmuştu.⁸⁴

Londra-Bombay hattının haberleşme yönünden çok politik bir değeri vardır. Hindistan'ın yönetimi konusunda Londra'dan anında müdahale edilebilecek ve oradaki gelişmeler sadece genel valinin inisiyatifine bırakılmayacaktı. İngiltere, Hindistan'daki üstünlüğünü korumanın yanında; kendi tüccarlarının ve uzaklardaki ailelerinin bu hattın yararlanılmasını sağlayarak ekonomik kazancını da güçlendirmiş olacaktı.⁸⁵

Eastern Telgraf Şirketi, İngiltere'nin dünya haberleşme ağındaki üstünlüğünün bir göstergesi olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren denizaltı kablolarının döşenmesi ve işletilmesi konusunda çalışan ve günümüzde de varlığını sürdüren bir

⁸² Davison, s. 199.

⁸³ Başaran, s. 68.

⁸⁴ Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", s. 61.

⁸⁵ Demir, s. 56.

kuruludur.⁸⁶ İngiliz Hükümeti, başlangıçta sömürgelerine ulaşmak ve sömürge toprakları üzerinde kurulacak hatlara yatırım yapmak için kendisine başvuran tüm şirketlere imtiyaz vermiştir; ancak 1868'den sonra uluslararası hatların yapımına ilişkin tercihlerini Hindistan hattını kuran Eastern Şirketi'nden yana kullanmıştır. Eastern şirketinin kurduğu hatların, ticari ve stratejik amaçlara uygun bir biçimde güvenilir ve verimli işletilmesi ile belirlenen bu tercih, XIX. yüzyılın sonlarında şirketin birçok bölgede telekomünikasyon tekeli kurmasına yol açmıştır. Ayrıca Eastren Şirketi, İngiltere'nin uluslararası ilişkilerinde de önemli bir unsur durumuna gelmiştir. İngiliz egemenliğindeki hatların % 45'i Eastern ve ortakları (Danimarka gibi) tarafından kurulmuş ve işletilmiştir. Devlet etkinliğinin telekomünikasyonda, ekonomik koruma ve sübvansiyonla kendini gösterdiği bu politik yaklaşım, İngiltere'nin o zamanlar dünya yüzünde kablo hammadresi olarak kullanılan bakır ve kauçuk gibi kaynakların en büyük üreticisi durumunda olması ile de birleşince uluslar arası haberleşmede böyle büyük bir tekelin ortaya çıkması kaçınılmaz görülmektedir.⁸⁷

İngiltere, Londra-Bombay hattının Akdeniz kolu için, 23 Temmuz 1855'te Osmanlı Devleti ile bir mukavele imzalamıştır. Mukaveleye göre, Çanakkale Boğazı-Halis Boğazı'ndan İskenderiye'ye kadar uzanacak denizaltı kablosunun döşenmesiyle ilgili her şey East India Company'nin idaresinde olacaktır. East India Company adına Osmanlı Devleti ile ilişkileri ve hattın Osmanlı topraklarından geçen kısmı ile ilgili olarak görevlendirilen Mr. Gizborn, 7 Eylül 1855 tarihinde, Osmanlı Hariciye Nezaretine, inşaatın hızla bitirilmesi amacıyla her iki uçta birden başlanması için bir teklif vermiş ve yeni bir mukavele daha imzalanmıştır.⁸⁸

Akdeniz'i geçerek Mısır'a ulaşan, oradan da Kızıldeniz üzerinden Hindistan hatlarıyla birleştirilen bu proje, tamamen şirketin sorumluluğundadır ve Osmanlı hiçbir harcama yapmayacaktır. Bunun yanında İngiltere, projenin Osmanlı ile ilgili kısmının düzenlenmesinin tamamen Osmanlı Devleti'ne bırakılması ve Türklerin iştirakinin sağlanması görüşündedir.

⁸⁶ Başaran, ss. 59-60.

⁸⁷ Demir, s. 56.

⁸⁸ İngiliz Leonel Gizborn'a Çanakkale Boğazı'ndan İskenderiye'ye kadar çekilecek telgraf hattına ilişkin için verilen imtiyaz için bkz. BOA., İ. HR., 120/5911.

Londra- Bombay hattına ilişkin teklifin Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesi konusunda Meclis-i Mahsûsa'da yapılan görüşmede, bu teklifin sağlayacağı faydalar şu şekilde tespit edilmiştir:⁸⁹

- 1) İlk olarak bütün masraf şirkete ait olacak, devlet ayrıca hiçbir masraf yapmayacaktır.
- 2) Yapılacak telgraf hattı sayesinde Osmanlı Devleti Avrupa iletişiminden pay alıp söz sahibi olacaktır.
- 3) Devlet, topraklarındaki otoritesini daha da sağlamlaştıracaktır.⁹⁰

East India Company yetkilisi Mr. Gizborn, Çanakkale - Halis Boğazı'ndan İskenderiye'ye uzanan hat dışında Süveyş'ten Hindistan'a uzanan hat için de Osmanlı Devleti ile bir mukavele imzalamış, bu arada İskenderiye-Süveyş hattı için de Mısır Valisinden gerekli izinleri almıştır. İskenderiye-Süveyş arasında inşa edilecek hat, Mısır Hükümeti nezaretinde olacak; gelirleri Mısır Hükümeti tarafından tahsil edilecek, ayrıca daha önce yapımına başlanan demiryolu hattı boyunca yapılacaktır. İdari açıdan Osmanlı Devleti'ne bağlı bir valilik olduğundan Mısır hattına ilişkin sözleşme, Osmanlı Devleti tarafından 1856'da imzalanmış ve şirkete 99 yıllığına imtiyaz verilmiştir. Ayrıca Kızıldeniz (Süveyş- Hindistan) hattına ilişkin olarak da Mr. Gizborn'la bir anlaşma imzalanmıştır. Yine 99 yıllığına bir imtiyazın verildiği sözleşmenin bazı maddeleri şunlardır:

-Şirket bu mukaveleyle tesis olunan hattı açılışından itibaren 99 sene müddetle işletmeye, idare etmeye ve masraflarını karşılamaya yetkili olacaktır.

-Tellerin karaya bağlı olan yerlerde inşa olunacak binalar için gerekli arazi 45 zıra (900 m2) olmak üzere Osmanlı Devleti tarafından 99 sene ücretsiz olarak verilecektir. Eğer araziler başkasının tasarrufundaysa bedeli devlet tarafından ödenerek şirkete devredilecektir.

-Osmanlı Devleti ile diğer devletlerin resmi yazışmaları, telgrafhaneye teslimine göre sırasıyla gayri-resmi yazılardan önce gönderilecektir.

-Halkın yazışmaları, telgrafhanelerin inşa ve idaresi için lazım olan eşya, makine v.s. aletler gümrük resminden muaf tutulacaktır.

⁸⁹ Başaran, ss. 71-72.

⁹⁰ Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", s. 65.

Bu sözleşmenin şartları, Londra- Bombay hattı çerçevesinde Malta-İskenderiye arasına çekilen hat için İngiltere ile 1861'de yapılan sözleşmenin şartları ile aynıdır. Tek fark, o anlaşmada 85 yıllığına bir imtiyazın verilmiş olmasıdır.

İstanbul'dan başlayarak, Çanakkale - Halis Boğazı'ndan denizaltı kablosu ile İskenderiye'ye oradan da Kızıldeniz üzerinden Hindistan'a uzanan hattı ilişkin olarak Osmanlı Devleti, İstanbul- Çanakkale arasındaki bölümün yapımını ve idaresini doğrudan üstlenmiş, diğer bölümlerin yapımını, işletme ve idaresini şirketi bırakmış ve bu hatlara ilişkin imtiyaz sözleşmeleri imzalamıştır.

Londra-Bombay hattının ikinci kolu: Üsküdar, İzmit, Ankara, Sivas, Diyarbakır, Musul, Bağdat, Basra ve oradan da Fao'da Hindistan hatlarıyla birleşecek olan güzergâhtır. Anadolu'yu boydan boya kat eden hattın inşası için East India Telegraph Company ile Osmanlı Devleti arasında yapılan görüşmelerde, şirket yetkilileri, inşa edilecek hattın tüm masraflarının şirket tarafından karşılanmasını ve hatların idaresinin Osmanlı Devleti'ne bırakılmasını teklif etmiştir. Meclis-i Mahsusa'da kanunun görüşülmesinden sonra, hükümet şu kararı vermiştir: "... hattın inşasının bir kumpanya sermayesine ihtiyaç gösterecek derecede olmadığına ve hattın masrafının hazineden tesviye edilerek hükümetçe inşa ve temdid edilmesine ve müracaat eden adamın meyüs olarak dönmesi layık görülmeyle hat malzemesinin İngiltere'den onun vasıtasıyla alınmasına ve alacağı eşyanın bedeli üzerinden yüzde beş komisyon verilmek suretiyle kendisinin memnun edilmesine."⁹¹

Bu kararın verilmesinde, İngiltere'nin Londra-Bombay hattına verdiği önemden dolayı, böyle bir talebi reddetmenin doğru olmayacağı düşüncesi yanında hattın Anadolu'nun belli başlı merkezlerine uğrayacağından ve ticari - ekonomik yönden önemli faydalar sağlayacağı düşüncesinden dolayı bu kararı uygun görmüştür. Bu hattın inşası, işletmesi ve idaresini Osmanlı Devleti üstlenmiştir. Bu durum, İngiltere Hükümeti'nin Anadolu'dan geçen hatların düzenlemesinin Osmanlı Devleti'ne bırakılması ve Türklerin iştirakinin sağlanması doğrultusundaki görüşüne uygun olarak gerçekleşmiştir.⁹²

Bağdat-Basra arasına bir hat yapılması için Londra Sefiri Kostaki Bey ile İngiltere Hükümeti tarafından gayri resmi olarak teklif edilen Mr. Biddulph ile 21 Nisan 1858 tarihinde bir yıllık bir mukavele imzalanmıştır. Bu mukaveleye göre: Mr.Biddulph

⁹¹ Başaran, ss. 72-73.

⁹² Başaran, s. 74.

İngiltere'den İstanbul'a derhal gelip Bağdat ve Basra vilayetine giderek bu hattın inşaa ve idaresinde baş mühendis olarak görev alacaktır. Bu görevi Biddulph İstanbul'daki telgraf müdürü ya da diğeri memurun vereceği talimata göre yerine getirecektir. Bir sene süreli olarak imzalanan sözleşmeye göre hattın bir yıldan önce tamamlanması durumunda Mr. Biddulph hattın başka bir kolunda görevlendirilebilecek; bir yıl dolduktan sonra bu hat ya da başka bir hattın inşası için bir ay ya da daha fazla süre için sözleşme yenilecektir. Mr. Biddulph'a Türkiye'ye gelişinde ve Londra'ya dönüşünde ayrı ayrı 100 İngiliz sterlini yol ödeneği verilecektir. Mr. Biddulph her üç ayın sonunda toplam dört taksit halinde senelik 800 İngiliz lirası ücretle çalıştırılacaktır.⁹³

Mr. Biddulph Osmanlı ülkesine geldikten sonra daha önce Beyoğlu ve Varna telgrafhanelerinde çalışan iki memur verilmiş ve Bağdat hattı inşasına resmen görevlendirilmiştir. Üsküdar-Basra hattı birkaç kola ayrılmış, Mr. Biddulph önce Üsküdar-İzmit hattına sonra da İzmit-Sivas hatlarının yapımında görev almıştır. Mr. Biddulph'un isteği üzerine yedi İngiliz mühendis daha Osmanlı Devleti tarafından istenmiştir 20 Ocak 1859 tarihinde Üsküdar-İzmit hattı tamamlanmış ve haberleşmeye başlanmıştır. Mr. Biddulph ve maiyetinde bulunan görevliler her ne kadar Bağdat-Basra hattı için gelmişlerse de Üsküdar-İzmit ve Sivas hatlarında çalışmışlardır. Bu görevlilerden çoğu kontrat müddetleri dolmadan bir buçuk ay evvel istifa etmiş hatların inşası sırasında hastalanmış biri ölmüş ve beş kişi de memleketine geri dönmüştür. Bu durumda kontratları feshedilmiş ve 40.500 kuruş dönüş ödeneği verilmiştir.⁹⁴

Bağdat güzergâhını içine alan hat ise Üsküdar, İzmit, Ankara, Sivas, Diyarbakır, Musul, Bağdat, Basra ve oradan da Fao'dan Hindistan hatlarıyla birleşecek olan hatları kapsamaktadır. Hindistan hattı İstanbul'dan İzmit'e kadar ulaştığı için İzmit'ten başlayarak Basra'ya oradan da Fao'ya ulaşacak hat inşasına başlanmıştır. Mr. Edward Makalim'in mühendisliğini yaptığı İzmit-Ankara hattının yapılması da tamamlanmış ve bu hatta bir telgraf müdürü olarak Arif Efendi tayin edilmiştir. Ayrıca bir başçavuş ile dört çavuş da Bolu iline bağlı Taraklı'dan Gönnye'ye, buradan Üknik Derbendi'ne, buradan Mudurnu'ya, Mudurnu'dan da Nallıkara'ya kadar olan bölgede toplam 20 saatlik hat çekilmiştir. Ankara ilinden elli beş saatlik mesafede hat tamamlanmış buradan da Yozgat'a hat çalışmalarına başlanmıştır. Sivas - Yozgat arasındaki elli üç saatlik mesafe 13 Aralık 1859'da tamamlanmıştır. Harput'a gelen hat buradan

⁹³ Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", ss. 69-70.

⁹⁴ Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", s. 71.

Diyarbakır'a ulaşmış burada bir telgrafhane açılmış ve başına 1500 kuruş maaşla Talat Efendi müdür olarak atanmıştır. Bu hatta Mısır hattı da bağlanmış ve Diyarbakır'daki hat Mardin'e oradan da Cizre'ye bağlanmış ve burada bir telgrafhane açılmış ve müdürlüğüne Atıf Bey görevlendirilmiştir. Sivas-Musul hattına Rıza Efendi yerine Talat Efendi görevlendirilmiş ve hat çalışmalarına 1863 yılında hız verilmiştir. Musul hattı tamamlanarak buradan Kerkük ve oradan da Bağdat'a çekilecek hattın inşasına başlanmıştır. Bu hattın inşa telleri alet ve edevat Londra'dan Basra İskelesine getirilmiştir. Basra'ya ulaşan Hindistan hattı, Bağdat-Basra ve Fao'ya ulaştırılarak Şattül Arab yoluyla Hindistan'dan gelen Hint hattıyla birleştirilmiştir. Bağdat- Basra hattı şubat 1864 tarihinde tamamlanmıştır. 21 Ocak 1865 tarihinde Bağdat Valisi Namık Paşa, Hindistan Valisine ilk telgrafi çekmiş ve böylece Londra- Bombay hattının Anadolu kolu çalışmaya başlamıştır.⁹⁵

2.2. ERZURUM'A TELGRAF HATTI ÇEKİLMESİ FİKRİ

Osmanlı Devleti'nde haberleşmeyi kolaylaştıran telgrafın, Erzurum'a geliş öyküsünü yazarken ilk önce hangi hatların takip edilerek telgrafın Erzurum'a getirildiğini yazmak faydalı olacaktır. Daha önce de belirtildiği üzere telgraf Kırım Savaşı sonrası ülke genelinde hızla yayılmaya başlamış ve hem Rumeli'de hem de Anadolu'da pek çok yere telgraf hattı çekilmişti. Anadolu'nun en önemli şehirlerinden biri olan Erzurum'un⁹⁶ da bu teknolojik nimetten yararlanması kaçınılmazdı.

Erzurum ve çevresinin telgrafla tanışması Üsküdar-Bağdat telgraf hattı sayesinde mümkün olmuştur. Londra'nın Hindistan'la olan bağlantısını sağlayacağı için İngilizler tarafından da inşasına büyük önem verilen bu hat, adeta dev bir çınar ağacı gibi kısa zamanda dal budak vererek neredeyse tüm Anadolu'nun çok kısa zamanda telgrafla tanışmasına vesile olmuştur.⁹⁷

Üsküdar-Bağdat telgraf hattı inşasına, Üsküdar'dan başladıktan sonra sırasıyla İzmit, Ankara, Yozgat, Sivas, Harput, Diyarbakır, Musul ve Bağdat'a ulaşılmış, buradan da Basra'ya kadar uzatılmıştır. İşte bu hat Osmanlı'nın Asya topraklarına haberleşme anlamında hayat vermiştir. Bu hat sadece geçtiği şehirleri telgraf teknolojisi

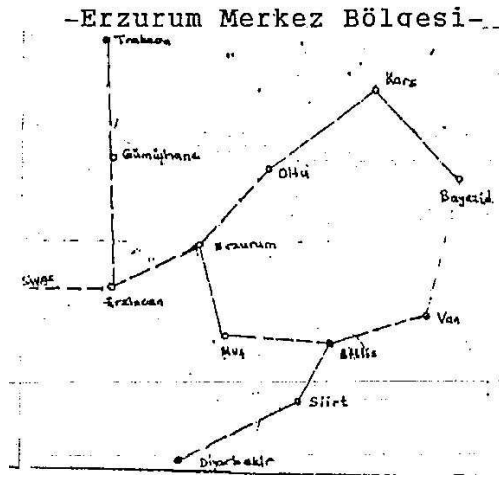
⁹⁵ Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", ss. 71-74; Bağdat Valisi Namık Paşa'nın Hindistan Valisi Bartlet'e çektiği telgraf için bkz. BOA, İ.HR. 211/12220.

⁹⁶ Cevdet Küçük, "Erzurum", *DİA*, XI, 324. İstanbul 1995.

⁹⁷ Akbulut, s. 4.

ile tanıştırmakla kalmamış, bu şehirlerden çekilen başka yeni hatlarla diğer komşu ve yakın şehirlere de telgrafı götürmüştür. İşte Erzurum'a telgrafın gelişi bu hat sayesinde mümkün olmuştur. Üsküdar'dan başlanan telgraf hattı inşaatı, Sivas'a ulaşmış ve buradan bir hat Erzincan'a çekilmiştir. Erzincan'dan da telgraf Erzurum'a ulaştırılmıştır. Ardından da Erzurum, Trabzon'a ve Kars'a telgrafla bağlanmıştır.⁹⁸

Erzurum hattı da iki kol halinde genişlemiştir. Birinci kol; Erzurum'dan Oltu'ya, Oltu'dan Kars'a ve Kars'tan da Beyazıt'a kadar uzanırken diğer kol Erzurum'dan Muş'a, Muş'tan Bitlis'e, Bitlis'ten Van'a ve yine Bitlis'ten Siirt'e ve Siirt'ten de Diyarbakır'a kadar uzatılmıştır.⁹⁹

Şekil 2. 1. Erzurum merkez bölgesi Telgraf hat krokisi¹⁰⁰

Erzurum'a ilk telgraf hattı çekme fikri Telgraf Müdürü Arif Efendi tarafından ortaya atılmıştır. Arif Efendi, 24 Eylül 1861 (19 Rebiülevvel 1278) tarihinde Anadolu'da Orduyu Hümayun'un merkezi olmasından dolayı Harput'tan Erzurum'a bir hat çekilmesini istemiştir. Ayrıca yapılacak bu hat için ordu kumandanı Paşa hazretlerine gönderilen yazıda da mali hususların halledilmesi için harekete geçilmesi istenmiştir.¹⁰¹

Bu yazıya verilen cevapta burada inşa edilecek telgraf hatları için önem sırasına göre bir harita oluşturulduğu, bu haritada Üsküdar'dan Bağdat'a hatta Basra'ya kadar çekilecek telgraf hattından bir kolun da Erzurum'a uzatılabileceği ifade edilmiştir.

⁹⁸ Kaçar, Osmanlı Telgraf İşletmesi, ss. 75-90.

⁹⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İradeler Meclis-i Vala (İ.MVL.), 550/24687.

¹⁰⁰ BOA, İ. MVL., 550/24687.

¹⁰¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Mühimme Kalemi (A. MKT. MHM.), 236/33.

Bununla beraber bundan sonra yapılacak hatların inşasına bu haritaya uygun bir şekilde devam edileceği belirlenmiştir.¹⁰²

Sivas'tan Erzurum'a kadar bir telgraf hattı çekilmesi hususu Erzurum Meclisi'nden 21 Zilkade 1278 (20 Mayıs 1862) tarihinde Telgraf İdaresine gönderilen mazbatada dile getirilmiştir. Bu mazbatada hattın yapılması için hemen işe başlanması gerekliliği vurgulanmıştır.¹⁰³ Yine Sivas'tan Erzurum'a kadar bir hattın uzatılması isteği Anadolu Orduyu Hümayun Müşiri Devletli Paşa Hazretleri tarafından sadrazamlığa yazılan mektupla dile getirilmiştir. Bu hattın yapımı için gerekli malzemenin sağlanması istenmiştir.¹⁰⁴

2.3. ERZİNCAN-ERZURUM TELGRAF HATTI

Üsküdar'dan başlayıp Bağdat'a kadar uzanan dev telgraf hattı Sivas şehrinden de geçiyordu. İşte Sivas'a kadar gelen bu hat üzerinden Erzincan'a yeni bir telgraf hattının çekilmesi uygun bulunmuş ve bu amaçla çalışmalara başlanmıştır. Nitekim Sivas – Erzincan arasında inşaatına başlanan telgraf hattı 1864 tarihinde tamamlanmış ve böylece bu iki şehir arasında telgraf haberleşmesi başlamıştır. Telgraf hatlarının çekilmesinin yanı sıra Erzincan telgrafhanesi de 1864'de halktan toplanan yardımlar ve şehrin ağnam gelirlerinden istifade edilerek hizmete açılmıştır. Açılan bu telgrafhanede çalışmak üzere de İstanbul'dan telgraf memuru istenmiştir. Nitekim kısa bir süre sonra telgraf nezaretinden Dördüncü Ordu Müşirliğine gönderilen cevabi yazıda Erzincan ve Erzurum'da görev yapmak için birer nefer telgraf memurunun yola çıkarıldığı ifade edilmiştir.¹⁰⁵ Bu hattın inşaat masrafı olan sekiz bin yüz otuz altı kuruş tıpkı diğer pek çok yerde olduğu gibi bölge ahalisi, Hafik ve Koçkirililer tarafından karşılandı. Yine bu çerçevede Koçkiri kasabası ileri gelenlerinden Talip Ağa tarafından hatların muhafazasında kullanılmak için toplam dört adet kulübe inşa ettirilerek telgraf idaresine

¹⁰² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Valâ Riyaset Belgeleri (MVL.), 617/7.

¹⁰³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Mektubî Kalemî Nezâret ve Devâir (A. MKT. NZD.), 420/24.

¹⁰⁴ BOA, A. MKT. NZD. , 422/53.

¹⁰⁵ Abdülkadir Gül, "Osmanlı Döneminde Erzincan Kazasında Ulaşım ve Haberleşme", *History Studies*, S. III/I, 2011, s. 125.

başılandı.¹⁰⁶ Bu arada Erzincan'da hükümet konağı yanında Erzincan eşrafından Hacı Ali Bey tarafından bir telgrafhane inşa ettirilmiştir.¹⁰⁷

Erzincan'a kadar getirilmiş olan telgraf hattının buradan Erzurum'a uzatılması için 22 Safer 1281 (27 Temmuz 1864) tarihinde sadarete resmi yazı yazılmıştır. Bu yazıya olumlu cevap verilmesi üzerine Erzincan'dan itibaren Erzurum'a kadar gelen, yani Erzurum'u telgraf haberleşmesine kavuşturacak olan hattın inşasına başlanmış oldu.

Erzurum telgraf hattının inşasına başlanmasından sonra Dördüncü Ordu Müşirliği tarafından Telgraf İdaresi'ne yazılan bir yazıda Erzincan'dan Erzurum'a kadar uzatılan telgraf hattı tamamlandıktan sonra Erzurum'da görev yapmak üzere telgraf memurları gönderilmesi talep edilmiştir. Yine gönderilecek telgraf memurlarına ödenecek para ve gerekli edevatın karşılanması için Erzincan Telgraf Müdürlüğü'ne yazı yazılmıştır.¹⁰⁸ İşte bu talep üzerine harekete geçen Erzincan Telgraf Müdürlüğü 05 Safer 1281 (10 Temmuz 1864) tarihinde Sadaret'e bir yazı göndererek Erzincan'dan Erzurum'a kadar uzatılacak telgraf hattının on beş güne kadar biteceğinden, bundan dolayı Erzurum'a bir telgraf memuru gönderilmesini istenmiştir.¹⁰⁹ Öte yandan Erzincan'dan Erzurum'a kadar uzatılacak hattının korunması için Mamahatun mevkiinde bir telgrafhane inşa edilmesi kaymakam tarafından Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye sunulan tezkire ile bildirilmiş ve belirtilen bu yere bir telgrafhane inşa edilmiştir.¹¹⁰

Telgraf hatları inşa edilirken hemen hemen her yerde yerli ahali elinden gelen her türlü desteği veriyordu. Bu destek şehir ve kasabalardan toplanan para olduğu gibi, genellikle de işgücü yardımı şeklinde kendisini gösteriyordu. Mesela telgraf direkleri için gerekli olan ağaçların kesilmesi, nakledilmesi ve yerlerine dikilmesi çoğunlukla o bölge halkı tarafından gerçekleştiriliyordu. Yine telgrafhane binalarının inşaatında da halkın gönüllü olarak çalıştığı görülmektedir. Bununla beraber hattın çekilmesi sırasında direklerin dışında kullanılan malzeme neredeyse bütünüyle Avrupa'dan satın alınıyordu. Erzincan ve Erzurum arasında çekilen hat için de Avrupa'dan ihtiyaç

¹⁰⁶ Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", s. 91.

¹⁰⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Dâhiliye (İ DH.), 6140/1.

¹⁰⁸ BOA, A. MKT. MHM., 306/96.

¹⁰⁹ BOA, A. MKT. MHM., 305/40.

¹¹⁰ BOA, A. MKT. MHM., 306/96.

duyulan malzemenin satın alınması gerekmiştir. Bu hat için alınan malzemenin miktarı, cinsi ve tutarı aşağıdaki gibidir.¹¹¹

Cinsi	Miktarı	Fiyatı Frank- Santim	Tutarı (Frank - Santim)
8 Numara Tel	9000 kg.	60 (100 kg.)	5400
İzolatör	1260 adet	1	1260
Makara	126 adet	6-50	819
Çavuş Takımı	8 adet	41	328
Maviron Makine	3 adet	470	1410
Eleman	150 adet	1-50	225
Sigorta Ücreti			47-20
Tel Nakliyesi			1080
Diğer Eşyanın Nakli ve Ambalaj Ücreti			600
Toplam			11169,20

Şekil 2. 2. Erzincan-Erzurum Hattı için Avrupa'dan Alınan Malzeme¹¹²

Erzincan'dan başlayan telgraf hattı çalışmaları 6 Eylül 1864 Cuma günü itibariyle tamamlanmıştır.¹¹³ Erzincan – Erzurum hattının tamamlanması şehirde büyük bir sevince neden olmuştur. Bu vesile ile kurbanlar kesilmiş ve sadarete telgraf çekilerek, başta padişah olmak üzere hattın çekilmesinde emeği geçen herkese teşekkür edilmiştir. Yine bu hattın tamamlanmasından dolayı 11 Rebûlâhir 1281 (13 Eylül 1864) tarihinde Erzurum Meclisi'nden bir teşekkür mazbatası gönderilmiş ve duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.¹¹⁴

Erzincan – Erzurum hattı güzergâhından Dersim Sancağı'nın Kozican Kazasına da yeni bir telgraf hattı çekilmiştir. Bu hat için gerekli olan direkler ile memur masrafı halk tarafından toplanan para ile karşılanmıştır. Bu hattın haberleşme açısından ne kadar

¹¹¹ Kaçar, “Osmanlı Telgraf İşletmesi”, s. 91.

¹¹² Kaçar, “Osmanlı Telgraf İşletmesi”, s. 91.

¹¹³ BOA, İ.DH., 528/36552.

¹¹⁴ BOA, A. MKT. MHM., 311/69.

önemli olduğu Mamüratülaziz'den gelen yazı ile bildirilmiştir.¹¹⁵ Posta ve Telgraf Nezareti'ne gönderilen tezkirede de Erzincan'dan Pülümür'e bir hat çekilmesi, oradan da Kiğı kasabasına uzatılacak bu hatla Kiğı'nın 8.Tümen merkezi olan Erzurum'a bağlanması istenmiştir. Bu hat için gerekli olan direk, tel, alet, memur ve sair ihtiyaçların sağlanması Dördüncü Ordu Müşirliği'nden talep edilmiştir.¹¹⁶ Telgraf İdaresine yazılan yazıya cevaben hat için gerekli eşya ve edevatın Erzurum'a gittiği Erzincan telgraf müdürlüğüne bildirilmiştir.¹¹⁷

2.4. ERZURUM-TRABZON HATTI

Trabzon Valisi Mehmet Emin Paşa tarafından gönderilen 13 Cemâziyelevvel 1279 (5 Kasım 1862) tarihli tahriratda Trabzon'un da bir an önce telgrafa kavuşması talebi dile getirilmiştir. Sivas ve Erzincan üzerinden Erzurum'a bir hat çekilmesinden sonra, Erzincan'dan Trabzon'a Gümüşhane üzerinden çekilecek bir hat sayesinde hem Trabzon telgrafa kavuşacak, hem de Trabzon ve Erzurum arasında telgraf haberleşmesi sağlanmış olacaktır.

Telgrafın getirdiği avantajlar ülkenin diğer şehirlerinde olduğu gibi Trabzon'da da halk tarafından gayet iyi biliniyordu. Telgrafın Trabzon'a getirilmesi halinde halkın her türlü desteği vereceği açıktı. Bu nedenle Trabzon Valisi, talep ettikleri hattın inşası için gerekli olan direklerin temin edilmesi, direklerin yerlerine dikilmesi, bu iş için çalışacak işçilerin ücretleri ve Trabzon'da inşa olunması gereken bir telgrafhane masrafının tamamının yöre halkı tarafından karşılanacağına dair de teminat vermiştir. Telgraf hattı için yapılacak tüm masraf bunlardan ibaret değildir. Hattın inşası için gerekli olan malzemenin Avrupa'dan getirilmesi gerekiyordu. İşte Erzincan'dan Gümüşhane üzerinden Trabzon'a çekilecek olan ve aynı zamanda Trabzon ile Erzurum'u telgrafla birbirine bağlayacak olan hat için bir defaya mahsus olmak üzere hazine tarafından 26839,50 frank harcama yapılmıştır.¹¹⁸

Bu hattın yapımında direklerin dikileceği yerler ordu mühendisleri tarafından kontrol edildiği için ayrıca bir mühendis gönderilmemiş ve hattın emniyeti için idare tarafından daha önceleri de Rumeli hatlarının yapımında bulunmuş olan Salim Efendi yollanmıştır. Trabzon Valisi Mehmet Emin Paşa'nın belirttiği üzere halkın yardımıyla

¹¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Mektubî Kalemi Evrakı (DH. MKT.), 1655/120.

¹¹⁶ BOA, DH. MKT., 1522/102.

¹¹⁷ BOA, A. MKT. MHM., 306/96.

¹¹⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Hariciye (İ. HR.), 198/ 11226.

yapılan Trabzon telgrafhanesinin inşaatı daha tamamlanmadan burada görev yapmak üzere bin beş yüz kuruş maaşla bir müdür, yedi yüz elli kuruş maaşla bir maiyet memuru, dört yüz kuruş maaşla yirmi çavuş, bin kuruş maaşla iki başçavuş tayin olmuş ve bu hat için toplam 10650 kuruş tahsisat ayrılmıştır.¹¹⁹

Erzurum'dan Trabzon'a uzatılacak hat için Avrupa'dan getirilen eşyaların miktarı cinsi ve tutarı aşağıdaki gibidir.¹²⁰

Eşyanın Cinsi	Miktarı	Fiyatı-Tutarı (Frank)
Tel	19. 000 kg.	13680
Kanca	4. 400 adet	4189, 50
Makara	440 adet	3080
Çavuş Takımı	40 adet	1290
Nakliye ve diğer masraflar		4600
Toplam		26839, 50

Şekil 2. 3. Erzurum-Trabzon Hattı için Avrupa'dan Getirilen Malzeme¹²¹

2.5. ERZURUM – OLTU HATTI

Direkleri halk tarafından karşılanmak üzere doğrudan Erzurum'dan veya Kars'a uzatılacak telgraf hattından Çıldır sancağına buradan da Oltu'ya bir hat uzatılması için, Çıldır Meclisi'nden bir mazbata 15 Cemâzievvel 1281 (16 Ekim 1864) tarihinde Telgraf İdaresi'ne gönderilmiştir.¹²²

Yine Erzurum'dan Kars'a çekilecek telgraf hattından Hasankale tarafından otuz altı saat mesafe için ağaçları Oltu halkı tarafından karşılanmak üzere Kars'a uzatılan telgraftan Oltu'ya bir telgraf hattı çekilmesi uygun görülmüştür.¹²³ Erzurum'dan Oltu'ya kadar çekilecek on dört saatlik bir telgraf hattı için de eşya ve diğer ihtiyaçlar için toplam masraf olarak on dört bin frank belirlenmiştir.¹²⁴

¹¹⁹ Kaçar, Osmanlı Telgraf İşletmesi, s. 90-91. Hatların güvenliğini sağlamak için her üç saatlik mesafeye bir çavuş tayin ediliyordu. Bu çavuşlara nezaret etmek için de başçavuş atanıyordu. Hemen hemen aynı dönemde Beyrut ve Halep arasındaki telgraf hattı için çavuşlara 350 kuruş, başçavuşlara ise 500 kuruş ödeniyordu. İki hat mukayese edildiğinde görülmektedir ki, çavuşların ücretleri arasında çok mühim bir fark yoktur. Ancak başçavuş ücretlerinin önemli oranda değiştiği dikkat çekiyor. (Akbulut, s. 7)

¹²⁰ Kaçar, Osmanlı Telgraf İşletmesi, s. 81.

¹²¹ Kaçar, Osmanlı Telgraf İşletmesi, s. 81.

¹²² BOA, MVL., 689/37.

¹²³ BOA, MVL., 689/37.

¹²⁴ BOA, İ. MVL., 550/24687.

Bu hattın yapımı için Erzincan Telgraf Müdürü Mustafa Efendi görevlendirilmiştir. Oltu ve diğer doğu hattına çekilecek telgraf hattının yapımı için görevlendirilen Mustafa Efendi'ye on bin kuruş harcırah verilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde Oltu telgraf hattına kavuşmuştur.¹²⁵

2.6. ERZURUM – KARS – VAN HATTI

Erzurum'dan Kars'a kadar bir telgraf hattı uzatılması talebi Dördüncü Ordu Müşirliği ve Kars Meclisi tarafından Telgraf Müdürlüğü'ne yazılan dilekçelerle dile getirilmiştir.¹²⁶ Erzurum'dan Kars'a kadar uzatılacak telgraf hattı için gerekli olan direklerle bu direklerin dikilme masrafının ve Kars'ta inşa olacak telgrafhane masrafı Kars Sancağı halkı tarafından karşılanmıştır. Dördüncü Hümayun Müşiri İbrahim Paşa tarafından Meclis-i Valâ'ya 17 Safer 1281 (11 Temmuz 1865) tarihli tezkirede Erzurum- Kars hattının Erzurum'dan Oltu'ya Oltu'dan da Kars'a, Kars'tan Bayezid'e, buradan da Van ve Siirt yollarıyla Diyarbakır'a uzatılmasını istemiştir.¹²⁷

Bu hattın inşaat masrafı için Telgraf İdaresi ve Maliye Nezareti karşılıklı görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler sonucunda çekilecek telgraf hattı için Erzincan'da mevcut olan eşya ve malzemenin kullanılması; yeterli gelmemesi durumunda da Avrupa'dan alınması kararlaştırılmıştır. Mühendis Skolasky tarafından ihtiyaç duyulan eşya, Avrupa'dan elli yedi bin dört yüz atmış frank ve doksant santim (57460,90) tutar karşılığında satın alınmıştır.¹²⁸

Erzurum- Kars- Bayezid-Van yoluyla doksant beş saat mesafeden Siirt'e kadar uzatılacak tek telli bir hat için Avrupa'dan getirilmesi gereken malzeme listesi aşağıdaki gibidir.¹²⁹

¹²⁵ BOA, İ. MVL., 535/ 24034.

¹²⁶ BOA, MVL., 86/7.

¹²⁷ BOA, MVL., 705/ 51.

¹²⁸ BOA, MVL., 709/30.

¹²⁹ BOA, İ. MVL., 535/ 24034.

Cinsi	Miktarı	Frank- Santim	Tutarı (Frank-santim)
Tel	40500 kg.	62	25110
İzolatör	6500 adet	1	6500
Makara	565 adet	6- 50	3672- 50
Çavuş Takımı	30 adet	50	1500
Çevirme Makinesi	20 adet	470	9400
Eleman, sigorta ücreti, tel nakliyesi, ambalaj ve diğer masraf	1000 adet	1 -50	1500 41682 238- 40 4860 4680
Toplam			57460- 90

Şekil 2. 4. Erzurum-Kars-Van Yoluyla Siirt'e Uzatılan Hat İçin Avrupa'dan Gelen Malzeme¹³⁰

Erzurum- Kars hattının yapımı için Erzincan Telgraf Müdürü Mustafa Efendi görevlendirilmiştir.¹³¹ Mustafa Efendi'ye on bin kuruş harcırah verilmiş olup bu harcırah Kars ahali tarafından karşılanmıştır. Halkın karşılayamadığı durumlarda da hazineden para ödenerek karşılanması kararlaştırılmıştır.¹³²

Erzurum - Kars arasındaki hattın yapım masrafı Kars halkı tarafından karşılanmasına karşın Bayezid, Van ve Siirt tarafına çekilecek telgraf hattının direk ve diğer masraflarının nasıl karşılanacağı yolunda bir bilgi bulunmamaktadır. Anlaşılan o ki Van ve Siirt halkı hattın inşa masrafı için bir yardımda bulunmamıştır. Bu nedenle Van ve Siirt arasında çekilecek hattın masrafları mahalli mal sandıkları tarafından karşılanmıştır.¹³³ Erzurum – Van hattı 21 Cemaziyelevvel 1284 (18 Ekim 1866) tarihinde tamamlanmış ve hizmete açılmıştır.¹³⁴

Erzurum'dan Kars'ın Mahbeker Köyü'ne bir telgraf teli uzatılmak istenmiştir. Bu hattın çekilmesi için Dördüncü Ordu Müşirliği'ne 11 Ağustos 1281 (23 Ağustos

¹³⁰ BOA, İ. MVL., 535/ 24034.

¹³¹ BOA, İ. MVL., 535/ 24034.

¹³² BOA, İ. MVL., 550/24687.

¹³³ BOA, İ. MVL., 535/ 24034.

¹³⁴ Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", s. 93.

1865) tarihinde gelen dilekçe Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye gönderilmiştir. Bu vesile ile Telgraf İdaresi ile görüşmeler yapılmıştır. Daha sonra bu görüşmeler neticesinde hattın yapılmasına başlanmıştır.¹³⁵ Bu hat için gerekli olan direkler ve inşa masrafı Kars halkı tarafından karşılanmıştır. Mahbeker Köyü'nden Erzurum'a kadar olan hattın direk ve inşa masrafı da Erzurum halkı tarafından karşılanmıştır.¹³⁶ Mahbeker Köyü'nden Erzurum'a kadar çekilecek telgraf hattı ile Kars'ta inşa olacak telgrafhane masrafı, keşif pusulasında yirmi bin sekiz yüz on dokuz frank elli santim olarak belirlenmiştir. Bu hat için gerekli olan eşyanın Avrupa'dan istenen miktarı da hazineden ödenmiştir.¹³⁷

Telgraf İdaresine yazılan yazıda masrafı Bayezid Sancağı halkı tarafından karşılanmak üzere Tahir Köyü'nden Bayezid'e ve Bayezid'den Van sınırına kadar bir telgraf hattı uzatılması Dördüncü Ordu Müşirliği tarafından 26 Safer 1282- 8 Temmuz 1281 (21 Temmuz 1865) tarihinde dilekçe ile bildirilmiştir. Bu hattın çekilmesi için Avrupa'dan alınacak alet ve eşya fiyatı için dört yüz atmış frank harcanmıştır. Bu hattın yapımına da yine Erzincan Telgraf Müdürü Mustafa Efendi görev almıştır. Mustafa Efendi'ye de on bin kuruş harcırah verilmiştir.¹³⁸

26 Safer 1282 (21 Temmuz 1865) Erzurum-Kars hattından Micingerd Köyü'ne de bir telgraf hattı çekilmek istenmiştir. Erzurum'dan Micingerd Köyü'ne kadar olan hat mesafesi için gerekli olan sütunlarla direklerin dikim masrafı Erzurum vilayeti tarafından karşılanmıştır. Bir süre sonra bu hattın Kars'a kadar uzatılması kararlaştırılmıştır. Micingerd Köyü'nden Kars'a kadar çekilecek telgraf hattının direkleri ve diğer masrafları da Kars Sancağı halkı tarafından ödenerek hat inşası tamamlanmıştır.¹³⁹

Doğrudan Erzurum'dan veya Kars'tan uzatılacak hattın Çıldır Sancağı'na da bir hat çekilmesi için Kars Sancağı'ndan 29 Rebûlâhir 1281 (1 Ekim 1864) tarihinde Telgraf İdaresi'ne yazılan mazbata ile dile getirilmiştir. Kars hattından Çıldır sancağına da bir hat çekilerek haberleşme kolaylaştırılmıştır.¹⁴⁰

¹³⁵ BOA, MVL., 686/7.

¹³⁶ BOA, İ. MVL., 535/ 24034.

¹³⁷ BOA, MVL., 686/7.

¹³⁸ BOA, İ. MVL., 535/ 24034.

¹³⁹ BOA, İ. MVL., 535/ 24034.

¹⁴⁰ BOA, A. MKT. MHM., 313/50.

Kars'ta hükümet konağı civarında da bir telgrafhane yapılması kararlaştırılmıştır. Bu telgrafhanenin inşası için gerekli olan masraf da yine Kars halkı tarafından karşılanmış ve inşaat tamamlanmıştır. Kars telgraf müdürlüğüne de Halil Efendi getirilmiştir.¹⁴¹

Erzurum – Kars hattının tamamlanarak haberleşmeye başladığı Erzurum Valisi Mehmet Emin Bey tarafından 18 Kanunievvel 1281 (30 Aralık 1865) tarihinde saat 3.30 da İstanbul'a çekilen telgrafla bildirilmiştir. Bu hattın tamamlanarak haberleşmeye başladığından dolayı devlete ve padişaha karşı şükran duyguları Erzurum Valisi Mehmet Emin Bey tarafından dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra Kars Heyet-i Meclisinden de telgraf hattının tamamlandığına ve durumdan memnun olduğuna dair yazılar gönderilerek teşekkür duyguları bildirilmiştir.¹⁴²

Erzurum'dan Kars'a kadar olan 40 saatlik mesafe için uzatılacak telgraf hattının eşya miktarı ve fiyat pusulası aşağıdaki gibidir.¹⁴³

Santim	Kuruş	Tel Numarası	Kilogram	Beheri 100 Kg.
50	9685	11	14100	68
00	3300	Büyük Pusula	3300 Adet	1
00	2310	Makara	330 Adet	7
00	0656	Çavuş Takımı	16 Adet	41
00	2350	Mükemmel Maviron Makine	5 Adet	470
00	0300	Eleman	200 Adet	1
00	1692	Tellerin Nakliyesi		100
00	1276	Çavuş Takımı ve Nakliye Masrafı		
00	0250			
50	21819	Sigorta ile gerekli teçhizat		

Şekil 2. 5. Erzurum'dan Kars'a kadar Uzatılacak Hattın Malzemesi¹⁴⁴

¹⁴¹ BOA, İ. MVL., 535/ 24034

¹⁴² BOA, İ. DH., 544/37885.

¹⁴³ BOA, MVL., 705/51.

¹⁴⁴ BOA, MVL., 705/51.

2.7. ERZURUM'DAN SİİRT VE BAZI İLLERE TELGRAF HATTI ÇEKİLMESİ

Erzurum'un çekilen yeni bir hat sayesinde Kars'a bağlanmasından sonra, inşa edilecek yeni hatlar sayesinde diğer komşu ve yakın başka şehirlere de bağlanması kararlaştırılmıştır. Bunun sonucunda Erzurum'dan Muş'a, Muş'tan Bitlis'e, Bitlis'ten Dağ Yolu denilen mevkiden Van'a, Van'dan Bayezid'e kadar uzatılarak Bitlis merkez olmak üzere Bitlis'ten Siirt'e, Siirt'ten de Diyarbakır'a hattına bağlanması düşünülmüştür. Böylece Erzurum neredeyse bütünüyle Anadolu'nun doğusu ile doğrudan telgraf bağlantısına kavuşmuş olacaktı. Bu yeni hat fikri Erzincan Telgraf Müdürlüğü'ne bildirilmiştir.¹⁴⁵ Bu bölgelerde telgraf hatlarının çekilmesinde Dördüncü Ordunun bu mahalde bulunmasının rolü büyüktür. Esasında telgrafın gerek bölge halkına getireceği kolaylık ve gerekse yönetim açısından kazandıracığı avantajların yanı sıra, bahsi geçen yerler Dördüncü Ordu'nun faaliyet alanıydı ve bu yeni hatların inşa edilmesini ordu komutanlığı özellikle istiyordu. Anlaşılan askeri haberleşme ihtiyaçları da yeni hatların inşa edilmesini, güzergâhlarının belirlenmesini etkiliyordu.

Erzurum Vilayeti dâhilinde bazı illerle Siirt'e telgraf hattı çekilmesi isteği Erzurum Valiliği'nden gelen resmi yazı ve bu bölgelerde görev yapan kaymakamlarla yapılan karşılıklı görüşmeler neticesinde Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen tezkirede dile getirilmiştir. Doğrudan Bayezid'den Van'a uzatılması kararlaştırılan telin güvenlik açısından korunması zor olacağı için Erzurum'dan Oltu ve Kars yoluyla Bayezid'e, Bayezid'den de; Muş ve Bitlis'e uğrayarak, Siirt'e, Siirt'ten Bitlis'e ve Bitlis'ten de Van'a kadar uzatılması kararı alınmıştır. Hattın inşası için halkın ödeyeceği para, üç yüz seksen bir bin kuruş olarak belirlenmiştir. Bu paranın her livadan ayrı ayrı toplanarak sağlanması kararlaştırılmıştır. Hattın direk ve diğer masrafı bölge halkı tarafından ödenmesiyle hattın inşası başlamıştır. On dört saatlik mesafede çekilecek telgraf hattı için gerekli olan eşya ve edevat için on bir bin yüz atmış dokuz frank yüz atmış dokuz sente mal olacağı hesaplanmıştır. Bu durum telgraf idaresi tarafından Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir.¹⁴⁶

Erzurum vilayeti dâhilinde mevcut olan bazı yerlerle Siirt'e kadar uzatılan telgraf hattı için gerekli olan ağaç ve sütunların dikilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu hattın yapımı için Erzincan Telgraf Müdürü Mustafa Efendi görevlendirilmiştir. Oltu ve

¹⁴⁵ BOA, İ. MVL., 550/24687.

¹⁴⁶ BOA, İ. MVL., 550/24687.

diğer illere çekilecek hattın yapımları için görevlendirilen Mustafa Efendi'ye başlangıçta on bin kuruş harcırah verilmesi kararlaştırılmışsa da bu paranın yeterli olmayacağı, dolayısıyla Mustafa Efendi'ye birinci sınıf memur derecesinde maaş verilmesi istenmiştir.¹⁴⁷ Erzurum – Kars sınırına kadar olan mesafe için gerekli olan sütunlar belirlenmiş ve bu hattın yapımında kullanılacak eşya ve edevatın Erzurum'dan karşılanmasına; yeterli gelmemesi durumunda da diğer masraflar da İstanbul'dan getirilmesi Dördüncü Ordu tarafından talep edilmiştir.¹⁴⁸

9 Nisan 1866 (23 Zilkade 1282) tarihinde Erzurum vilayeti dâhilinde mevcut olan bazı yerlerle Siirt'e kadar uzatılacak telgraf hattının yapımına başlanmıştır. Bayezid'den Van'a kadar telgraf hattının zarar görmesi düşünüldüğü için bu hat men edilmiş; telgraf telinin farklı mahalden uzatılması daha uygun olacağı düşünülmüştür. Bu hat için gerekli olan alet ve edevatın gönderilmesi Erzurum Valiliği tarafından Meclis-i Ahkâmı Adliye'ye gönderilen resmi yazıda bildirilmiştir. Gerekenlerin yapılması için 23 Haziran 1282 (5 Temmuz 1866) tarihinde bölge kaymakamı ile görüşülmüştür. Bu görüşmeler sonucunda Dördüncü Ordu'nun bulunduğu yerde bir telgrafhanenin yapılması uygun görülmüştür.¹⁴⁹

3 Rebülevvel 1283 (16 Temmuz 1866) tarihli yazıda Erzurum'dan bazı çevre vilayetlere çekilecek telgraf hatlarının yapımı için eşya ve edevatın tamamlandığı ve görev yapacak memurlar da hazır olduğundan dolayı telgraf hatlarının en kısa zamanda düzenlenmesi gerekliliği vurgulanmıştır.¹⁵⁰

Telgraf İdaresine yazılan resmi yazıda Erzurum'dan bazı iller ve Siirt'e çekilecek telgraf hattı için Erzurum – Kars sınırına kadar sütunların hemen hazır edilerek Erzurum'da bulunan eşya ve edevattan fazla olanların hemen buraya gönderilmesi için Erzurum valiliğinden gelen tezkire ile dile getirilmiştir. Ardından da bu hattın yapımında ihtiyaç duyulan eşya ve edevat Erzincan Telgraf Müdürlüğü'ne bildirilmiştir. Talep edilen eşyadan elde mevcut olanlar karşılanırken, mevcudu olmayan eşyalar Avrupa'ya sipariş edilmiştir. Eksik malzemeler elli yedi bin dört yüz atmış frank doksan sent tutmuş ve bu para hazineden ödenmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁷ BOA, A. MKT. MHM., 354/29.

¹⁴⁸ BOA, İ. MVL., 539/24232.

¹⁴⁹ BOA, İ. MVL., 550/24687.

¹⁵⁰ BOA, MVL., 1052/35.

¹⁵¹ BOA, İ. MVL., 539/24232.

Erzurum'dan bazı mahallere çekilecek telgraf hatlarının inşa masrafı aşağıdaki gibidir.¹⁵²

Santim	Frang	Tel. kg.	Numarası	Santim	Frang 1100 kg
10	5400	9000	8	00	60
00	1260	İzolator	1260	00	01
00	0819	Metre	0136	50	06
00	0328	Çavuş Takımı	0008	00	41
00	1410	Mükemmel Maviron Makine	0003	00	470
00	0225	Eleman	0150	50	001
02	0047	Sigorta			
00	1080	Tel Nakliyesi			
00	020600	İzolator Makara Çavuş Takımı Makine Eleman Nakliye Masrafı			
Toplam: 20	11169				

Şekil 2. 6. Erzurum'dan Bazı Mahallere Çekilecek Telgraf Hattı İnşa Masrafı İçin Kullanılacak Malzeme¹⁵³

2.8. KARAHİSAR-I ŞARKİ-ERZURUM HATTI

Erzurum'dan Kars'a uzatılacak telgraf hattının Beyazıd'den Van'a uzatılmasının, muhafaza için uygun görülmemesinden ve hattın eşkıyalar tarafından

¹⁵² BOA, İ. MVL., 550/24687.

¹⁵³ BOA, İ. MVL., 550/24687.

zarar görmemesi için Erzurum'dan Oltu'ya ve Oltu'dan da Kars'a ve Kars'tan da Beyazıd'a bir hat uzatılmıştır. Diğer bir kolda Muş ve Bitlis üzerinden Van'a uzatılmıştır. Bu durumda Karahisar-ı Şarki telgraf hattı dışında kalmıştır. Karahisar-ı Şarki'nin de hat dışında kalmaması için Erzincan-Bayburt hattından Karahisar-ı Şarki'ye de bir hat çekilmesi düşünülmüştür.¹⁵⁴ 16 Muharrem 1283 (31 Mayıs 1866) tarihinde Gercanis'ten on beş saat uzaklıkta bulunan Kös'e giden hat üzerinden Erzincan'a ve Erzincan'dan da Karahisar-ı Şarki'ye bir hat uzatılarak hattın yapımı tamamlanmıştır.¹⁵⁵

2.9. DİYARBAKIR - SİİRT HATTI

Erzurum hattının ikinci kolu olan Muş – Bitlis hattı Bitlis'ten Siirt'e Siirt'ten de Diyarbakır' uzatılmıştır.¹⁵⁶ Diyarbakır'dan Siirt'e uzatılarak inşası kararlaştırılan telgraf hattının inşası ve hesap işlerine bakmak için bir görevlinin tayin olması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu hattın inşa ve hesap işleri için Maliye Nezareti ve Hariciye Nezareti'nin karşılıklı görüşmeleri neticesinde on bin kuruş harcırahla Remzi Efendi görevlendirilmiştir.¹⁵⁷ Diyarbakır'da açılacak telgrafhaneye müdür olarak bin beş yüz kuruşla Talat Efendi tayin edilmiştir.¹⁵⁸

2.10. ERZURUM-MUŞ HATTI

Erzurum'dan bir hat 23 Zilkade 1282 (9 Nisan 1866) tarihinde Muş'a, Muş'tan da Bitlis'e kadar uzatılması düşünülmüştür.¹⁵⁹ Erzurum'a gönderilen 16 Rebûlâhir 1283 (29 Temmuz 1866) tarihli tezkirede Erzurum'dan Muş'a kadar bir telgraf hattı yapılması talep edilmiştir. Bu tezkereye cevap olarak mevsim müsait olmadığından dolayı şimdilik yapılmaması gerektiği daha sonra yapılması gerekliliği Meclis-i Valâ tarafından tezkire ile bildirilmiştir. Hat yapımının tatil edilmesiyle hattın yapımı için mevcut olan direk ve lülelerin ziyan olacağı düşünülmüştür. Hattın yapımında kullanılan aletler de zarar görmemesi için uygun bir yerde muhafaza edilmesi

¹⁵⁴ BOA, İ. MVL., 550/24687.

¹⁵⁵ Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", s. 93.

¹⁵⁶ BOA, İ. MVL., 550/24687.

¹⁵⁷ BOA, İ. HR., 208/12030.

¹⁵⁸ Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", s. 75.

¹⁵⁹ BOA, İ. MVL., 550/24687.

kararlaştırılmıştır. Muş Sancağı'nın eşkıyalara karşı güvenliği sağlandıktan sonra Muş'a beş saat mesafeden telgraf hattı çekilmiştir.¹⁶⁰ Erzurum'dan Muş'a uzatılacak telgraf hattı memurluğuna da Mustafa Efendi görevlendirilmiştir.¹⁶¹ Erzurum'dan Muş'a kadar yapılan telgraf hattının tamamlandığı Erzurum Vilayeti'nden gelen 28 Teşrinievvel 1284 (9 Kasım 1868) tarihinde İstanbul'a gönderilen telgrafla bildirilmiştir. Hattın yapımından dolayı bölge halkının memnun olduğu dile getirilerek devlete ve padişaha minnet duyguları dile getirilmiştir.¹⁶² Bu hattın mesafesi kırk saattir. Bu hattın korunması için telgraf konağında on beş asker, iki başçavuş alıştırılmasına gerek duyulmuştur. Sıra avuşlarına üçer yüz, başçavuşlara da beşer yüz kuruş maaş tahsis edilmiştir. Tahsis edilen maaşların 1282 Teşrinisani (Aralık 1866) ayından itibaren Harbiye Nezareti tarafından ödenmiştir.¹⁶³

2.11. ERZURUM HABERLEŞMESİNİN KOLAYLAŞTIRILMASI İÇİN SİİRT- BİTLİS HATTI'NIN ZİLE-TOKAT HATTI İLE BİRLEŞTİRİLMESİ

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan dolayı Erzurum ve çevresi için telgrafla haberleşmenin önemi artmıştır. Bundan dolayı bir hat Siirt ve Bitlis arasında bir hat da Zile ve Tokat arasında yapılması uygun grlmştir. Bu hatların hemen uzatılması için gerekli eşya, tel ve edevatın karşılanması için Maliye Nezareti harekete geçmiştir.¹⁶⁴

Telgraf ve Posta Nezareti'nden şrâ-yı Devlet'e gönderilen 2 Cemâziyelevvel 1294 (15 Mayıs 1877) tarihli on altı numaralı tezkire Maliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Bu tezkirede Erzurum ve çevresinde telgraf haberleşmesinin eksikliğinden dolayı Siirt-Bitlis arasında on sekiz saatlik hat birleştirilerek Erzurum'a bir telgraf hattı uzatılması gerekliliği hissedilmiştir. Bu hattın yapımı için on iki bin sekiz yüz otuz yedi frank masraf tutarı belirlenmiştir. Yine Zile'den Tokat'a on dört saat mesafe için bir tel hattının uzatılması gerektiği ve bu hattın uzatılmasında da eşya fiyatı on bin iki yüz yirmi dört frank olarak hesaplanmıştır. Bu hat için dikilecek direklerin ve nakliye

¹⁶⁰ BOA, MVL., 1052/35.

¹⁶¹ BOA, MVL.,1052/35.

¹⁶² BOA, A. MKT. MHM., 367/96.

¹⁶³ BOA, İ. HR., 223/13029.

¹⁶⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade şrayı Devlet Evrakı (İ. şD.), 36/1840.

masrafı tahmin edilemeyeceğinden dolayı buralardan gelen mazbatalar doğrultusunda hareket edilmiştir.

Erzurum Vilayeti ile Bitlis ve Siirt arasındaki hat birleştirilerek Erzurum'un haberleşmesi için yeni bir yol daha geliştirilmiştir. Zile- Tokat hattının birleştirilmesiyle de Sivas ve Samsun tarafından bir hat devreye girerek haberleşmenin daha kolay sağlanmasına çalışılmıştır. Bu hatların birleştirilmesi için Avrupa'dan yirmi üç bin atmış bir franklık tel ve eşyanın alınacağı 4 Cemâziyelevvel 1294 (17 Mayıs 1877) tarihinde Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir.¹⁶⁵

Bu hatların inşa masrafı önceden tahmin edilemediği için yaklaşık olarak kırk altı bin iki yüz kuruş olarak düşünülmüştür. İnşa masrafı için gerekli olan malzemeler Avrupa'dan başka Diyarbakır'dan satın alınacağı Posta ve Telgraf Nezareti'ne bildirilmiştir. Nitekim Diyarbakır ve Avrupa'dan satın alınarak hat inşası yapılarak tamamlanmıştır.¹⁶⁶

2.12. ERZURUM –ARDAHAN TELGRAF HATTI

Erzurum'dan çekilen telgraf hatlarından biri de Ardahan'a götürülmüştür. Ardahan'da da kasaba halkı buraya telgraf hattı çekilmesi için ellerinden gelen her türlü çabayı göstermiş, gerekli desteği vermiştir. Ardahanlılar, direklerin temini ve yerlerine dikilmesine destek verdikleri gibi buraya 20 Rebülevvel 1290 (18 Mayıs 1873) tarihinde bir telgrafhane inşa edilmesine de yardım etmişlerdir. Yapılan telgraf merkezinde çalışacak memurun maaşı ve gerekli eşya için on iki bin üç yüz otuz (12330) frank tutacağı Şûrâ-yı Devlet kararıyla Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir.¹⁶⁷ Böylece devletin desteği ve halkın yardımı ile Ardahan telgraf haberleşmesine kavuşmuş oldu.

2.13. ERZURUM HASANKALE HATTI'NIN BAYEZİD'E KADAR UZATILMASI

Bayezid mahallinde telgraf hattı olmadığı için asker ile haberleşme geciktiğinden dolayı bu durum haberleşme açısından sıkıntı yaratmıştır. Bu sıkıntıyı

¹⁶⁵ BOA, İ. ŞD., 36/1840.

¹⁶⁶ BOA, İ. ŞD., 36/1840.

¹⁶⁷ BOA, A. MKT. MHM., 454/62.

gidermek için, Erzurum - Hasankale hattının Bayezid'e kadar uzatılması için Dördüncü Ordu Müşirliği'nden Harbiye Nezareti'ne yazılan resmi yazı ile dile getirilmiştir. Bunun yanında Bayezid Sancağı mevkiisi stratejik açıdan da önemli olduğundan dolayı telgraf hattının inşası için Erzurum Vilayeti tarafından buraya bir hat çekilmesinin gerekli olduğu Telgraf İdaresi'ne yazı ile bildirilmiştir. Yine, Bayezid Sancağı'nın Rusya ve İran devletiyle sınır olmasından dolayı da devletin buralardaki halktan haberdar olması için bu hattın uzatılmasının zaruri olduğu Telgraf İdaresi'ne bildirilmiştir.¹⁶⁸

Harbiye Nezaretine ve Telgraf İdaresine yazılan yazılar sonucunda hattın Hasankale merkezden uzatılmasına karar verilmiştir. Bu hattın yapımı için otuz üç bin altı yüz (33.600) frankın bedeli olan yüz kırk beş bin altı yüz on dört (145.614) kuruş ve inşaa masrafı olarak da sekiz bin beş yüz seksen bir (8.581) kuruş harcama yapılmasına, memur maaşı olarak dört bin altı yüz elli (4.650) kuruş, mutasarrıf ve kiraya yüz seksen kuruş ödeneceği buralarda yapılan keşif pusulasıyla Dâhiliye ve Harbiye Nezareti tezkireleriyle birlikte Sadrazamlığa sunulmuştur.¹⁶⁹

Bu hattın uzatılması için otuz dört bin kûsur kuruş belirlenmiştir. Yüz atmış sekiz bin dört yüz atmış yedi kuruşun Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmesi ve Maliye Nezareti ile Erzurum Vilayeti'ne bu paranın ödenmesi için tezkire verilmiştir.¹⁷⁰

Bu hattın uzatılması için kırk dört saatlik mesafesi için gerekli eşya için otuz üç bin altı yüz frank, inşaa masrafı olarak üç yüz kırk sekiz bin yedi yüz yirmi altı frank, eşyanın resmi gümrüğü için sekiz bin elli dokuz kuruş, memurlara dört bin altı yüz elli kuruş olarak belirlenmiştir. Zikr olunan eşya fiyatlarının 1299 (1882) masraflarına kıyasla birinci ve ikinci faslın 25 ve 26. maddelerinde belirtilen paranın ödeme için yeterli gelemeyeceğinden dolayı, eşya fiyatlarının doksan sekiz bin üç yüz seksen bir kuruşa, inşaa için yetmiş bin doksan altı kuruş, toplam yüz atmış sekiz bin dört yüz atmış kuruşa denk geleceği gösterilmiştir.¹⁷¹

Telgraf İdaresi'ne 26 Safer 1282 (21 Temmuz 1865) tarihinde yazılan tezkirede de masrafı Bayezid halkı tarafından karşılanmak üzere Tahir Köyünden Bayezid'a ve oradan da Van'a kadar bir telgraf hattı çekilmesi Dördüncü Ordu tarafından istenmişti. Dördüncü Ordu'nun bu isteği Meclisi Vâlâ-yı Adliye'de görüşülmüştür. Burada

¹⁶⁸ BOA, İ. ŞD., 2444/31.

¹⁶⁹ BOA, İ. ŞD., 2444/31.

¹⁷⁰ BOA, İ. ŞD., 2444/31.

¹⁷¹ BOA, İ. ŞD., 2444/31.

yapılacak telgraf hattı için Erzincan Telgraf Müdürü Mustafa Efendi görevlendirilmiştir. Mustafa Efendi'ye vazifesi için on bin kuruş harcırah verilmiştir. Hattın yapımında halkın yardımından başka Avrupa'dan alınacak eşya fiyatı da elli yedi bin dört yüz atmış frank olarak belirlenmiştir. Bu halkın yardımının yanında bir kısmı da hazineden ödenmiştir.¹⁷²

Erzurum vilayeti dâhilinde Köprüköy'den Bayezid'e kadar uzatılacak kırk saatlik telgraf hattının keşif pusulası aşağıdaki gibidir.¹⁷³

Santim	Frang	Kilogram Adet			
	11000	22000		50	Beher 100 kg
	54	90	2 mm...	20	Beher 100 kg
	360	90	4	Beher 100 kg
	6336	3520	Osmanlı modeli izolatör	180	Beher Adedi
	4000	10	Mükemmel Mors Makinesi	400	Beher Adedi
	1600	400	Eleman	4	Beher Adedi
	975	15	Çavuş Takımı	25	Beher Adedi
	70	10	Düz ...	7	Beher Adedi
	200	250	Kalın Şekilli Tel	80	Beher Adedi
	150	500	İnce Şekilli Tel	30	Beher Adedi
	124	000	Sigorta İcrası	30	Beher Adedi
	931	00	Nakliye İcrası		
	7800				
	33600				
	1980				
Toplam	35580				

Şekil 2. 7. Erzurum Köprüköy'den Bayezit'a Kadar Çekilecek Telgraf Hattı İçin Gerekli Olan Malzeme¹⁷⁴

¹⁷² BOA, İ. MVL., 535/ 24034.

¹⁷³ BOA, İ. ŞD., 2444/31.

¹⁷⁴ BOA, İ. ŞD., 2444/31.

Hattın İnşa Masrafı ve Eleman İhtiyacı ise aşağıdaki tablodaki gibidir.¹⁷⁵

Kuruş	Direk Adedi	Beher Adedi
123200	3080	40 Azamet
225526		Nakliye ve Rekziye Masrafı
Toplam:348726		
Maaş	Nefer	Adedi
Müdür: 1000		
Muhabere Memuru: 500	10	300
Çavuşat: 3000	1	
.....: 150		
Toplam: 4650		
Münferika ve İcare: 180		

Şekil 2. 8. Erzurum-Köprüköy'den Bayezıt'a Kadar Çekilecek Telgraf Hattı İçin Gerekli Olan İnşa Masrafı ve Eleman İhtiyacı¹⁷⁶

2.14. ERZURUM HASANKALE- GÜNEK'TEN RUSYA'NIN KARAURGAN MERKEZİNE ÇEKİLEN TELGRAF HATTI

Erzurum ili dâhilinde Hasankale – Günek telgraf merkezinden Rusya'nın Karaorgan merkezine hat uzatılması ve Erzurum'dan Rusya hududuna kadar bir sur içi postası oluşturulması için Telgraf ve Posta İdaresi'nden gelen 26 Teşrinievvel 1309 (7 Kasım 1893) tarihli iki yüz seksen beş numaralı tezkire ile dile getirilmiştir. Yine, Dâhiliye Nezareti'nden gelen 2 Cemaziyülevvel 1311 (11 Kasım 1893) tarihli iki bin üç yüz kırk beş numaralı tezkire ile de bu hattın yapımı tekrarlanmıştır. Bu isteklere cevap olarak 6 Kanunievvel 1309 (18 Aralık1893) tarihli ve iki bin on altı yüz on numaralı tezkire Hasankale Günek'ten Karaorgan'a bir telgraf çekilmesinin uygun görüldüğü; fakat Erzurum'dan Rusya sınırına kadar sur içi postasının oluşturulmasının mahzurlu görüldüğü Dördüncü Ordu tarafından bildirilmiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁵ BOA, İ. ŞD., 2444/31.

¹⁷⁶ BOA, İ. ŞD., 2444/31.

¹⁷⁷ BOA, DH. MKT., 168/38.

2.15. 1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDA KULLANILMAK ÜZERE DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN BAZI MAHALLERİNE TELGRAF HATTI ÇEKİLMESİ

Doğu Anadolu Bölgesini Karadeniz'in uç noktalarından biri olan Artvin'e ve buradan da Lazistan sancağının merkezi olan Batum'a bağlayan telgraf hatları, 1877-1878 Osmanlı-Rus (Doksan üç Harbi) Savaşından hemen önce inşa edilmiştir. Dördüncü Ordu Başkumandanı sıfatıyla Erzurum'a gelen Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Savaştan önce bütün bölgede inceleme ve tespitlerde bulundu. Ahmet Muhtar Paşa'nın isteği üzerine Posta ve Telgraf İdaresinin teklifiyle, Erzurum-Bayezid, Erzurum-Artvin arasında bulunan yedi mevkiye telgraf hattı çekilmiştir. Bu hatların tamamı seyyar olup ordunun haberleşmesinin kolaylaşması için yapılmıştır. Yapılan hatlar şunlardır: Erzurum-Köprüköy-Toprakkale-Karakilise-Diyadin-Bayezid'tır. Yine Bayezit-Köprüköy üzerinden bir hat Oltu-Penek-Ardahan-Livana dahilindeki Ardanuç'a çekilirken; Penek'ten bir hat da Bardız üzerinden Horasan'a kadar inşa edilmiştir. Bu hatlar, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı boyunca Dördüncü Ordu'nun haberleşmesini sağlamıştır.¹⁷⁸

Erzurum-Hasankale arasındaki hat savaş ihtiyaçlarına cevap verebilmek için seyyar bir şekilde yapıldığı için daha sonra 11 Zilkade 1314 (17 Kasım 1896) tarihinde bu bölgeye muntazam bir telgraf hattı çekilmiştir.¹⁷⁹

2.16. ERZURUM-HASANKALE VELİBABA KÖYÜ TELGRAF HATTI

Pasinler Kazası'nda Velibaba Köyü askeri merkez olması ve stratejik açıdan önem taşıdığı için buraya bir telgraf hattı çekilmesi gerekliliği Erzurum Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne yazılan yedi yüz doksan yedi numara ve 11 Nisan 1317 (24 Nisan 1901) tarihli tezkire ile dile getirilmiştir. Bu hattın yapımı için bin elli frank elli dokuz bin dokuz yüz beş kuruş, diğer masraflar içinde dokuz bin beş yüz yirmi kuruşun masraf olunacağı hesaplanmıştır. Bu hattın yapımı için belirlenen bu paranın bütçeden ödenemeyeceği anlaşılmaktadır.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Selahattin Tozlu, *Trabzon-Erzurum-Bayezid Yolu (1850-1900)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Erzurum 1997, s. 209.

¹⁷⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Alî Evrak Odası (BEO.), 933/69953.

¹⁸⁰ BOA, DH. MKT., 499/16.

13 Nisan 1318 (26 Nisan 1902) tarihinde Erzurum Valisi Nazım Bey tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta da Velibaba Köyüne uzatılmak istenen telgraf hattı için bütçede para olmadığı bildirilmiştir. Telgraf Nezareti'nin cevabında da hattın inşasının beş altı yüz kuruş karşılığında yapılabileceği buranın emniyeti için bu bölgeye hat çekilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁸¹

25 Nisan 1318 (8 Mayıs 1902) tarihli tezkirede bu hattın beş altı yüz kuruşa yapılamayacağı bölgede yapılan keşifle belirlenmiştir.¹⁸² 25 Nisan 1318 (8 Mayıs 1902) tarihli tezkireye cevap olarak Velibaba Köyü'nün Hasankale telgraf hattına yarım saat mesafede bulunduğundan dolayı buraya kırk direk dikilerek ve sekiz yüz kuruş harcanarak hattın inşasının tamamlanacağı Erzurum Vilayetinden gelen telgraf name ile bildirilmiştir.¹⁸³

Posta ve Telgraf Nazırı Nazım Efendi'nin 4 Rebiülevvel 1320 (11 Haziran 1902) tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıyla da hattın yapımı için bin elli frank, dokuz bin dokuz yüz kırk beş kuruşun bir defada başlama masrafı olarak harcanacağı, bir yıllığına ve bir defaya mahsus olmak üzere de dokuz bin beş yüz yirmi kuruş harcanması gerektiği meclis irade kararıyla belirlenmiştir.¹⁸⁴

10 Haziran 1318 (11 Haziran 1902) tarihli resmi yazıda da Velibaba Köyüne uzatılacak telgraf hattının direklerinin dikilme masrafının askeriyeden karşılanması Dördüncü Ordu tarafından bildirilmiştir. Çalışacak memur maaşı içinde karşılık bulunmadığı söylenmiştir.¹⁸⁵

Görülüyor ki, yeni telgraf hatlarının çekilmesi hususunda yöneticiler ve halk çok istekli olmalarına rağmen ekonomik yetersizlikler pek çok kere eli kolu bağlamaktadır. Fakat her türlü zorluğa ve imkânsızlığa rağmen hatların çekilmesine mümkün mertebe devam edilebilmiştir.

¹⁸¹ BOA, DH. MKT., 499/16.

¹⁸² BOA, DH. MKT., 499/16.

¹⁸³ BOA, DH. MKT., 499/16.

¹⁸⁴ BOA, DH. MKT., 499/16.

¹⁸⁵ BOA, DH. MKT., 499/16.

2.17. ERZURUM'A BAĞLI BAYBURT-GÜMÜŞHANE- KESKİM- TORTUM-İSPIR VE KIĞI KASABALARINA TELGRAF HATTI ÇEKİLMESİ İSTEĞİ

Dördüncü Ordu dâhilindeki gerek askeriye ile haberleşmenin yapılması, gerekse Hamidiye Alaylarının teşkilatının kolaylaştırılması maksadıyla Keskim, Tortum, İspir kazalarına telgraf hattı çekilerek ordu merkezine bağlanması İrade-i Seniyye kararıyla Posta ve Telgraf Nezareti'ne emir verilmiştir. 11 Muharrem 1310 (5 Ağustos 1892) tarih ve beş yüz atmış altı numaralı tezkire ile telgraf hat merkezlerinin gerekliliği anlatılmıştır. Bu hatların mesafelerine ve sahip oldukları öneme göre dört beş ay içinde tamamlanması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Yine İspir, Tortum, Kuzican ve Kiği kasabaları mevkinin illerle olan mesafeleri ile bu kazaların haberleşme açısından posta konusunda birçok sıkıntı çektikleri ve devlet için önemli konularda hemen illerle haberleşme sağlayamadıklarından dolayı da buralara telgraf hattı çekilmesi elzem görülmüştür.¹⁸⁶

Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda da Erzurum vilayetine bağlı Keskim, Tortum ve İspir kazalarının güvenliği için buralarda telgraf hattı uzatılması gerekliliği görülmüştür. Bu hattın yapım masrafı olarak sekiz yüz yetmiş frank ve elli bin dört yüz sekiz kuruş tutacağı hesaplanmıştır. Posta ve Telgraf Nezareti'nin Şûrâ-yı Devlet ve Meclis-i Mahsusa kararıyla ödenmesi gerekliliği vurgulanmıştır.¹⁸⁷

Bu hatların yapımı için, yapılan harita ve keşif pusulasında Erzurum'dan 60 km. mesafede bulunan Tortum'a ve Tortum'dan 75 km. mesafede bulunan İspir Kazalarına uzatılması istenen telgraf hattı için, alet ve edevat ile telgrafhane masrafı olarak, on iki bin yetmiş üç frank, bir yıllık hakem tayini yetmiş altı bin iki yüz yirmi kuruş, bir yıllık Avrupa'dan getirilen eşya ve edevata sekiz yüz yetmiş frank ile elli bir bin dört yüz seksen kuruş ödenmesi gerektiği belirlenmiştir. Yine redif taburları olduğu için Makam-ı Vâlâ-yı Seraskeriye'ye gönderilen tezkire ile telgraf hattının çekilmesinin zorunlu olduğu bir daha dile getirilmiştir.¹⁸⁸

Bayburt'tan İspir Kazası'na kadar uzatılacak hattın direk ve masraflarının da bu bölgenin halkı tarafından karşılandığı 17 Şubat 1305 (1 Mart 1890) tarihli mazbatadan anlaşılmaktadır. 2 Mayıs 1306 (14 Mayıs 1890) tarihli ve beş numaralı tahriratta da bu

¹⁸⁶ BOA, BEO., 146/10932.

¹⁸⁷ BOA, BEO., 703/52712.

¹⁸⁸ BOA, BEO., 146/10932.

hattın yapımı dolayısıyla Avrupa'dan alınacak eşya tutarı için hazinede karşılık bulunmadığı dile getirilmesine rağmen, Bayburt- İspir arasında uzatılacak hattın inşaat masrafı ve Avrupa'dan alınacak eşya tutarının Telgraf Nezareti tarafından ödenmesine karar verilmiştir. Bayburt kasabası Trabzon-İran transit yolunda olmasından dolayı bu bölgeye telgraf hattı çekilmesi zaruri görülmüştür. 1874 yılı sonlarında Erzurum'dan Bayburt'a telgraf hattı uzatılmıştır. Bu hattın yalnızca tel masrafları devlet tarafından karşılanırken diğer masraflar Bayburt halkı tarafından karşılanmıştır. Bayburt telgrafhanesi ilk zamanlarda çok iyi olmadığından dolayı 1882 yılının sonlarında Bayburt'ta posta ve telgraf binaları ayrı ayrı inşa edilmiştir.¹⁸⁹ Erzurum'dan Bayburt'a uzatılan hat, Bayburt'tan İspir'e İspir'den Keskim'e, Keskim'den de Tortum'a ulaştırılacaktır. Bu hat için de bölgeden gelen mazbatalarda yerli halkın hattın yapımında kullanılacak direkler ile nakliye masrafını üstlenmekte gönüllü olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹⁰ Trabzon-Erzurum yolu üzerinde bulunan Gümüşhane'de 1869 yılında Samsun, Rize, ve Batum'la birlikte Trabzon Telgraf hattına bağlanmıştır. Daha sonra Gümüşhane'de de telgrafhane kurulmuş ve telgraf memurları burada görev almıştır.¹⁹¹

25 Ağustos 1308 (6 Eylül 1892) tarihli telgrafnâmede Erzincan – Pülümür hattının telgraf direklerinin hemen dikilmesi ve bu hattın beş altı ay gibi kısa sürede tamamlanması için gereken her şeyin bir an önce yapılması istenmiştir. Bu hattın yapım maliyeti de atmış dokuz bin (69000) kuruş olarak belirlenmiştir. 18 Cemaziyelevvel 1310 (8 Aralık 1892) tarihli ve 24 numaralı Erzurum'dan Posta ve Telgraf İdaresi'ne gönderilen tahriratta da Erzincan ve Pülümür'e uzatılan hattın Kozican ve Kiğı kasabalarına da yeni bir telgraf hattı uzatılması ve haberleşmeye başlanması istenmiştir.¹⁹²

¹⁸⁹ Tozlu, s. 210.

¹⁹⁰ BOA, BEO., 146/10932.

¹⁹¹ Tozlu, 210.

¹⁹² BOA, BEO., 146/10932.

2.18. ERZURUM'A BAĞLI DİĞER MERKEZLERE TELGRAF HATTI ÇEKİLMESİ

Dördüncü Ordu Müşirliği'nden gönderilen 17 Ağustos 1307 (29 Ağustos 1891) tarihli şifreli telgrafta, Dördüncü Ordu mıntıkası dâhilinde gerek haberleşmenin önemi gerekse sıhhiye alaylarının teşkilatının tahsili maksadıyla telgraf direklerinin dikilmesi zaruriliği ortaya çıkmıştır. Erzurum'a bağlı Kuzican Kazası'nın merkezi olan Nefs-i Kiği, Ayıntab Kazası'nın merkezi olan Tutak'a, Keskim Kazası merkezi olan Öğdem'e, Bitlis vilayetine bağlı Mahmudiye Kazası'nın merkezi olan Saray ve Adilcevaz kazalarına, Diyarbakır iline bağlı Lice'ye, Nizip Kazası merkezi olan Nefs-i Lice ile Urfa Sancağı dâhilinde Viranşehir kazalarına telgraf hattı yapılması kararı alınmıştır. Hatların yapımına 1308 (1892) tarihinde başlanacağı buralara memur edilen telgraf müfettişleri tarafından bildirilmiştir. Bu hatların yapılmasında kazaların önem sırası dikkate alınmıştır. Hatların yapımı dört beş ay içinde tamamlanmıştır. Hatların yapım masrafı da askeriye tarafından karşılanmıştır.¹⁹³

2.19. ERZURUM- NAMERVAN (NARMAN) TELGRAF HATTI

Erzurum Vilâyeti'ne bağlı Namervan Kazası'na bir telgraf hattı çekilmesi devlet tarafından istenmiştir. Namervan Kazası'nda Hükümet Konağı önünde inşa olunacak telgrafhane için özel bir yer ayrılması gerektiği vurgulanmıştır. Yapılacak telgrafhane ve hattın yapımında kullanılmak üzere halkın yardımıyla dört yüz adet telgraf direği verilmesi istenmiştir. Hattın yapılmasına hemen başlanması Erzurum Vilayeti'nden gelen 7 Cemâziyelevvel 1217 (5 Eylül 1802) tarihli yüz otuz altı numaralı tahriratta dile getirilmiştir.¹⁹⁴ Bu hattın yapımı için dört milimetre tel ve sekiz bin dört yüz adet ortamerval izolâtörüne ihtiyaç duyulmuştur. 10 Nisan 1318 (23 Nisan 1902) tarihli yüz otuz bir numaralı tezkirede de Rusya hududuna kadar çekilecek hat içinde sekiz bin dört yüz izolâtör ile bin kilogram telin Trabzon'a sevkiyle buraya gönderilmesi düşünülmüştür.¹⁹⁵ Rusya hududuna kadar yapılacak hat için bir keşif pusulası oluşturulmuştur. Bu keşif pusulasında Namervan hattının en yakın Tortum hattıyla birleştirilmesi gösterilmiştir.

¹⁹³ BOA, BEO., 146/10932.

¹⁹⁴ BOA, DH., MKT., 2580/27.

¹⁹⁵ BOA, DH., MKT., 2580/27.

Bu hattın yapım masrafı olarak iki bin dokuz yüz doksan frankla dokuz bin yedi yüz on kuruş ve bir senelik Avrupa'dan alınacak eşya bedeline iki yüz otuz dört frank bin dokuz yüz atmış kuruş olduğu hesaplanmıştır.¹⁹⁶ Hattın yapımı için gerekli olan eşya için hazinede yeterli karşılık olmadığı için hat yapımı hemen başlatılamamıştır. Daha sonra gerekli eşyaların karşılanmasıyla hattın yapımı başlamıştır. Hattın yapımı 2 Şaban 1320 (4 Kasım 1902) tarihinde Erzurum Valisi Nazım Bey'in İstanbul'a gönderdiği telgrafla bildirilmiştir. Hattın haberleşmeye başlamasından dolayı kurbanların kesildiği halkın durumdan memnun olduğu dile getirilerek padişaha teşekkür dilekleri iletilmiştir.¹⁹⁷

2.20. ERZURUM'DA YENİ BİR TELGRAFHANENİN İNŞA EDİLMESİ

Erzurum'da yeni bir telgrafhane yapılması isteği 6 Haziran 1316 (19 Haziran 1900) tarihli yazıda dile getirilmiştir. Önce telgrafhane yapılabilmesi için uygun bir arsa bulunması gerekiyordu. Genellikle telgrafhanelerin şehir merkezinde herkesin kolaylıkla ulaşabileceği yerlerde olması tercih ediliyordu. Bunu dikkate alarak Erzurum'da telgrafhane için uygun bir yer tespit edildi. Ancak bu arsa askeriye aitti ve bu arsanın alınması Erzurum imkânları dâhilinde mümkün değildi. Bu nedenle telgrafhane arsa bedelinin Telgraf İdaresi tarafından ödenmesi talep edildi. Posta ve Telgraf Nezareti tarafından yapılan inceleme neticesinde Erzurum'da yapılacak olan telgrafhane arsası için on beş bin altı yüz elli dört (15.654) kuruşa ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır.¹⁹⁸

Posta ve Telgraf İdaresi'nin Dâhiliye Nezareti, Telgraf Nezareti ve Maliye Nezareti ile yaptığı yazışmalar neticesinde belirtilen paranın gönderilmesine karar verildi. Nitekim bir süre sonra Erzurum'da belirlenen arsanın üzerine telgrafhane inşa edilmesi için belirlenen tutar gönderilmiş ve 1903 yılında şehre yeni bir telgrafhane yapılmıştır.¹⁹⁹

Telgraf İdaresi'nin en büyük sıkıntısı hatlara saldırıların yapılması ve bu nedenle haberleşmenin kesintiye uğramasıydı. Bu endişe hemen her yerde yaşanmaktaydı. Zaten bu amaçla yukarıda da belirtildiği üzere her üç saatlik mesafeye bir çavuş tayin edilerek

¹⁹⁶ BOA, DH. MKT., 2580/27.

¹⁹⁷ BOA, DH. MKT., 2580/27.

¹⁹⁸ Başbakanlı Osmanlı Arşivi (BOA.), Şuray-ı Devlet Evrakı (ŞD.), 1134/12.

¹⁹⁹ BOA, ŞD., 1134/12.

telgraf hattının korunmasına çalışılmıştır. Erzurum ve çevresi için hatlara karşı yapılması muhtemel saldırı dışında yöneticileri endişeye düşüren asıl büyük sıkıntı aşırı kar yağışıydı. Telgraf hatlarını kar yağışının oluşturacağı olası aksaklıklardan korumak amacıyla kış mevsimi gelmeden gerekli tamiratın yapılması gerekiyordu. Bu tamirler kış öncesi tamamlanmaya çalışılırken, hatlara yapılması muhtemel saldırılara karşı da hat görevlilerine geçici olarak martini silahı verilmiştir.²⁰⁰

²⁰⁰ BOA, DH. MKT., 1758/77.

SONUÇ

İnsanoğlu doğumundan itibaren bir iletişim kurma gerekliliği hisseder. Bu iletişim ihtiyaçı yzyıllar boyunca farklı yöntemlerle giderilmeye çalışılmıştır. Kimi zaman bir duman, kimi zaman bir güvercin, kimi zaman da bir davul ya da bir boynuz vasıtasıyla iletişim sağlamaya çalışmıştır. Yazının icadıyla birlikte iletişim alanında yeni bir dönem başlamış ve insanlar iletilerini mektuplaşarak gidermişlerdir.

Teknolojinin hızla gelişmesi iletişim alanına da yansımış ve insanlar iletilerini uzun mesafelere daha hızlı bir şekilde gönderme ihtiyaçı hissetmişlerdir. Bu ihtiyaçı karşılamak için ilk olarak Claude Chappe tarafından optik telgrafın icadı (22 Mart 1792) ve daha sonra F. B. Samuel Morse'un elektrik akımının etkisini dşunerek, bu akım sayesinde iletilerin uzak mesafelere gidebileceği üzerinde çalışması ve bu çalışmalar sonucunda elektrikli telgrafi icat etmesi (1839) insanlar arasında hızlı bir iletişimin sağlanmasına sebep olmuştur.

Telgrafın icadı, sadece insanlar arasındaki iletinin hızlanmasını değil; aynı zamanda sosyal, siyasi ve ekonomik yönden de birçok gelişimin sratlı bir şekilde değişmesine neden olmuştur. Örneğin, ticari olarak bir alım satım olayında borsanın hızla değişmesi ya da bir savaşta tehlikenin hemen bildirilmesi veya devletlerarasındaki siyasi bir olay hakkında haber alınmasının yanında, insanların akraba, eř ve dostlarıyla haber almaları gibi birçok farklı alanda yararlar sağlamıştır. İnsanoğlu hayatına fayda sağlayan bu ileti aracını hemen benimsemiş ve gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Osmanlı Devleti'nde de telgrafın icadı ve iletişim alanında bıraktığı etki hemen fark edilmiş, çeşitli denemeler yapılmış ve Sultan Abdülmecit tarafından telgrafın mucidi F. B. Samuel Morse'a bir nişan ve berat verilmiştir.

Osmanlı Devleti geniş bir coğrafyaya hkim olduğu için böyle geniş bir coğrafyada iletişimi sağlamak oldukça zor olmuştur. İletileri hızlı bir şekilde uzak mesafelere taşıyan telgrafa devlet büyük bir ilgi göstermiştir. Telgrafın ülkeye girmesinde ve kabul görmesinde hem padişahın, hem de halkın büyük bir desteği olmuştur. Başka alanlarda yapılan yeniliklerde, halk ya da ulema tarafından tepki olmasına rağmen halkın bu yeniliği kabul etmesi daha kolay olmuştur. Telgraf hatları çekilirken devlet; tel, fincan, direk vb malzemeleri karşılarken halk direklerin dikiminde ve telgrafhanelerin inşasında çalışmıştır. Böylece tam bir devlet - millet bütünlüğü sağlanmıştır.

Erzurum Doğu hattının yapılmasında halkın yanı sıra Dördüncü Ordu'nun Telgraf İdaresiyle yaptığı çalışmaların rolü büyüktür. Telgraf hatları sayesinde bölgede haberleşme kolaylaşmış hem devlet hem de halk büyük faydalar sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Eserler ve Makaleler

- A. Baha, Gökoğlu, *Batıda ve Doğuda Telgrafçılık Nasıl Doğdu*, Bozkurt Matbaası, İstanbul 1935.
- Akbulut, Uğur, “Suriye’ye İlk Telgraf Hatlarının Çekilmesi”, *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı*, 2010, 1-11.
- Alper, Feridun, *Münif Paşa’nın Mecmua-ı Fünunda Neşredilen Yazıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1981.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C. XX. IMPRIMATUR Yayınları, The University of Chicago 1768,
- Başaran, Funda, *İletişim ve Emperyalizm Türkiye’de Telekomünikasyonun Ekonomi-Politiği*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2000.
- Beauchamp, Ken, *History of Telegraphy*, London 2008.
- Bektaş, Yakup, “Mors’un En Şanlı Nişanı: Nişan-ı İftihar”, (Ed. Mine Haydaroğlu), *Nur-ı Didem Kızım Hamidem Dünden Yarına Haberleşmenin Serüveni*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, 93-106.
- Cooke William, Fothergull, *Documents Relating to The Invention of The Electric Telegraph*, London 1854.
- Davison, Roderic H., *Osmanlı Türk Tarihi (1774-1923)*, (Çev. Mehmet Moralı), Alkım Yayınevi, İstanbul 2003.
- Demir, Tanju, *Türkiye’de Posta, Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2005.
- Emecen, Feridun, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, IRCICA, İstanbul 1994.
- Geçmişten Günümüze Posta*, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2007.
- Gül, Abdulkadir, “Osmanlı Döneminde Erzincan Kazasında Ulaşım ve Haberleşme”, *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı*, 2010, 3-11.
- Halaçoğlu, Yusuf, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, PTT Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002.
- Hamlin, Cyrus, *Among the Turks*, New York 1878.

Kaçar, Mustafa, “Osmanlı Telgraf İşletmesi” (Haz. Ekmelettin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar, *Çağın Yakalayan Osmanlı*, IRCICA, İstanbul 1995, 45-120.

_____, “Telgrafın Doğuşu ve Haberleşmede Devrim”, (Ed. Mine Haydaroglu), *Nur-ı Didem Kızım Hamidem Dünden Yarına Haberleşmenin Serüveni*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, 85-92.

_____, *Osmanlı Telgraf İşletmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, İstanbul 1986.

Küçük, Cevdet, “Erzurum”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İSAM, C. XXV, İstanbul 1995.

Meydan Larouse Büyük Lugat ve Ansiklopedi, C. XIX. Sabah Gazetesi Yayınları 1982, Tanrıkut, Asaf, *Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilat ve Mevzuatı II*, Ankara 1984.

Tozlu, Selahattin, *Trabzon-Erzurum-Bayezid Yolu (1850-1900)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Erzurum 1997.

Yazıcı, Nesimi, “Klasik İslam Döneminde Haberleşme Kurumu ile İlgili Mülahazalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. X, Ankara 1987, 377-386.

_____, Türk Posta Tarihinden, (Ed. Mine Haydaroglu), *Nur-ı Didem Kızım Hamidem Dünden Yarına Haberleşmenin Serüveni*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, 70-82.

_____, “Posta Nezaretinin Kuruluşu”, (Haz. Ekmelettin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar, *Çağın Yakalayan Osmanlı*, IRCICA, İstanbul 1995, 23-43.

Yiğit, İsmail, “Ribat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXV. İSAM, İstanbul 2008,

Arşiv Kaynakları

Sadaret Mektubî Kalemî Nezaret ve Devâir (A. MKT.NZD.) :420/24; 422/53.

Babıali Evrak Odası (BEO): 146/10932; 703/52712; 867/ 64975; 933/69953; 995/74554.

Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemî (DH. MKT.): 1522/102; 168/38; 1700/91; 1758/77; 2110/94; 2580/27; 499/16; 500/32.

Hariciye Nezareti Mektubî Kalemî (HR. MKT.): 329/27.

Harita (HRT. h): 135/1341; 160/1299; 364/1299; 1586/1341

İrade Dâhiliye (İ. DH.): 528/36552; 495/33621.

İrade Hâriciye (İ. HR.): 169/9131; 198/11226; 217/12619; 211/12220; 120/5911.

İrade Meclis-i Vâlâ (İ. MVL.): 535/24034; 539/24232; 550/24687; 552/24763.

İrade Posta (İ. PT.): 5/1313; 8/1315.

İrade Şûra-yı Devlet (İ. ŞD.): 34/1690; 36/1840.

Meclis-i Vâlâ Riyaset Belgeleri (MVL.): 1051/14; 1052/30; 1052/35; 617/7; 683/5;
686/7; 689/37; 705/51; 709/30.

Sadaret Mühimme Kalemî Evrakı (A.MKT. MHM.): 236/33; 247/5; 305/40; 306/96;
307/30; 311/69; 313/50; 340/21; 354/29; 367/96; 454/62; 762/10.

Şûra-yı Devlet Evrakı (ŞD.): 1134/12; 2444/31.

EKLER

Ek 1. Optik Telgraf Paris-Fransa, *Geçmişten Günümüze Posta*, s. 184.

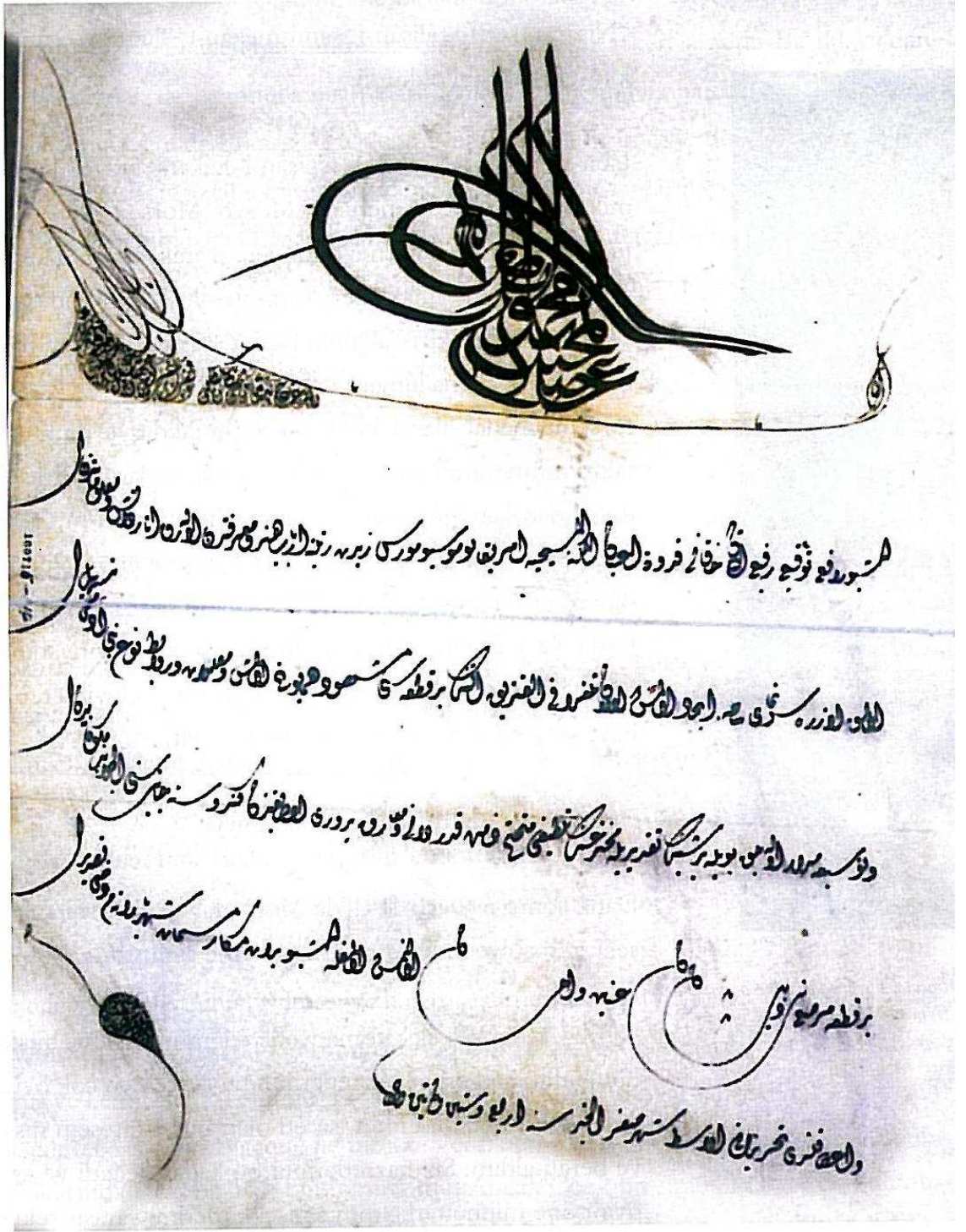
Ek 2. Telgraf Mucidi F.B. Samuel Morse, *Geçmişten Günümüze Posta*, s.187.

Ek 3. 1847 Yılında Sultan Abdülmecit Tarafından Morse'a Verilen İlk Nişan,
Geçmişten Günümüze Posta, s.190

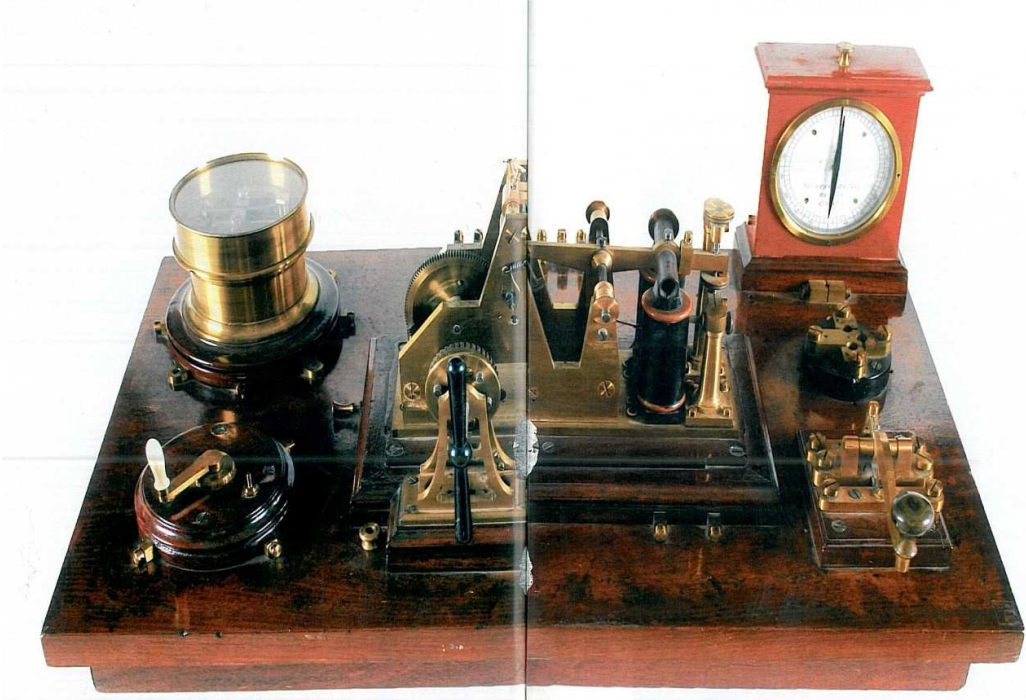
Ek 4: 22 Ocak 1848'de Osmanlı Padişahı Sultan Abdülmecit Tarafından Morse'a Verilen Berat, *Geçmişten Günümüze Posta*, s.189.

Ek 5. İstanbul'da Yapıtılan İlk Telgraf Merkezi, *Geçmişten Günümüze Posta*, s. 192

**Ek 6. 1860 Yılında Yapılmış Komple Telgraf Cihazı (PTT Genel Müdürlüğü-
Sirkeci PTT Müzesi)**

Ek 7. Otomatik Mors İleticisi 1860, (PTT Genel Müdürlüğü- Sirkeci PTT Müzesi).

Ek 8. Ağırlıkla Çalışan İğneli, Pusulalı, Manüpleli, Komitatörlü Telgraf Makinesi, (PTT Genel Müdürlüğü- Sirkeci PTT Müzesi).

Ek 9. Morse Telgraf Aleti Çalışma Sistemi, (PTT Genel Müdürlüğü- Sirkeci PTT Müzesi).

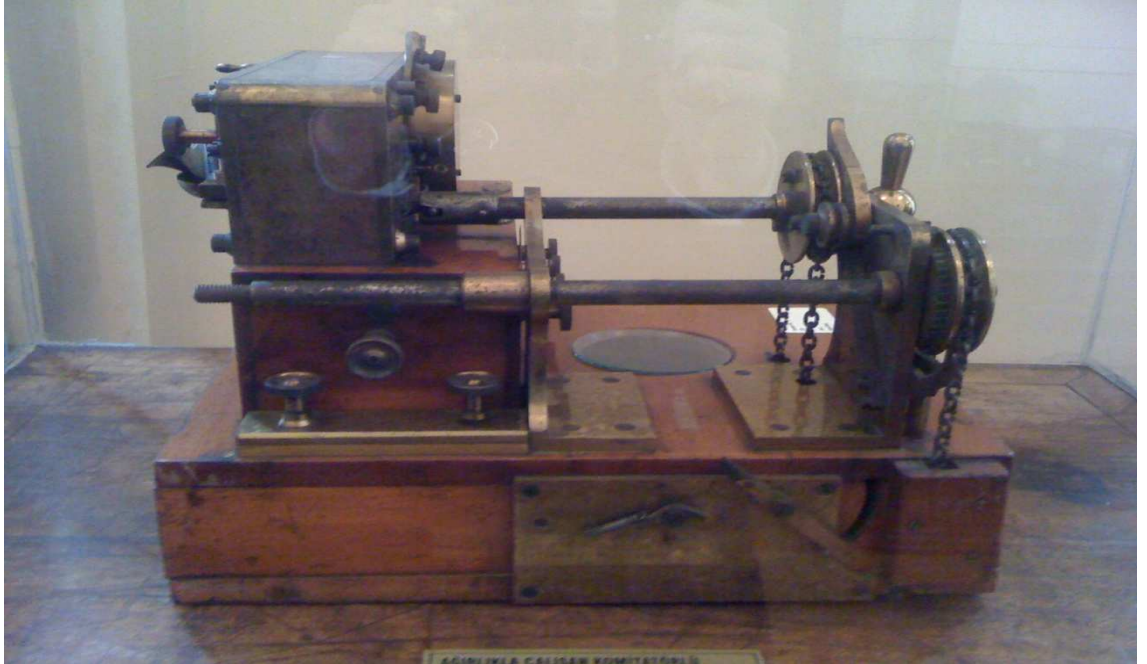
Ek-10 Günümüz Telgraf Aletlerinin alışma Şekli, (PTT Genel Müdürlüğü-Sirkeci PTT Müzesi).

Ek 11. Günümüzde Kullanılan Bir Telgraf Aleti, (PTT Genel Müdürlüğü- Sirkeci PTT Müzesi).

Ek 12. Ağırlıkla Çalışan Komitatörlü Kağıt Makara Bantlı Telgraf Alıcısı, (PTT Genel Müdürlüğü- Sirkeci PTT Müzesi).

Ek 13. Sivastopol Zaferinin Telgrafla Osmanlı İmparatorluğuna Bildirilmesi, Geçmişten Günümüze Posta, s.194.

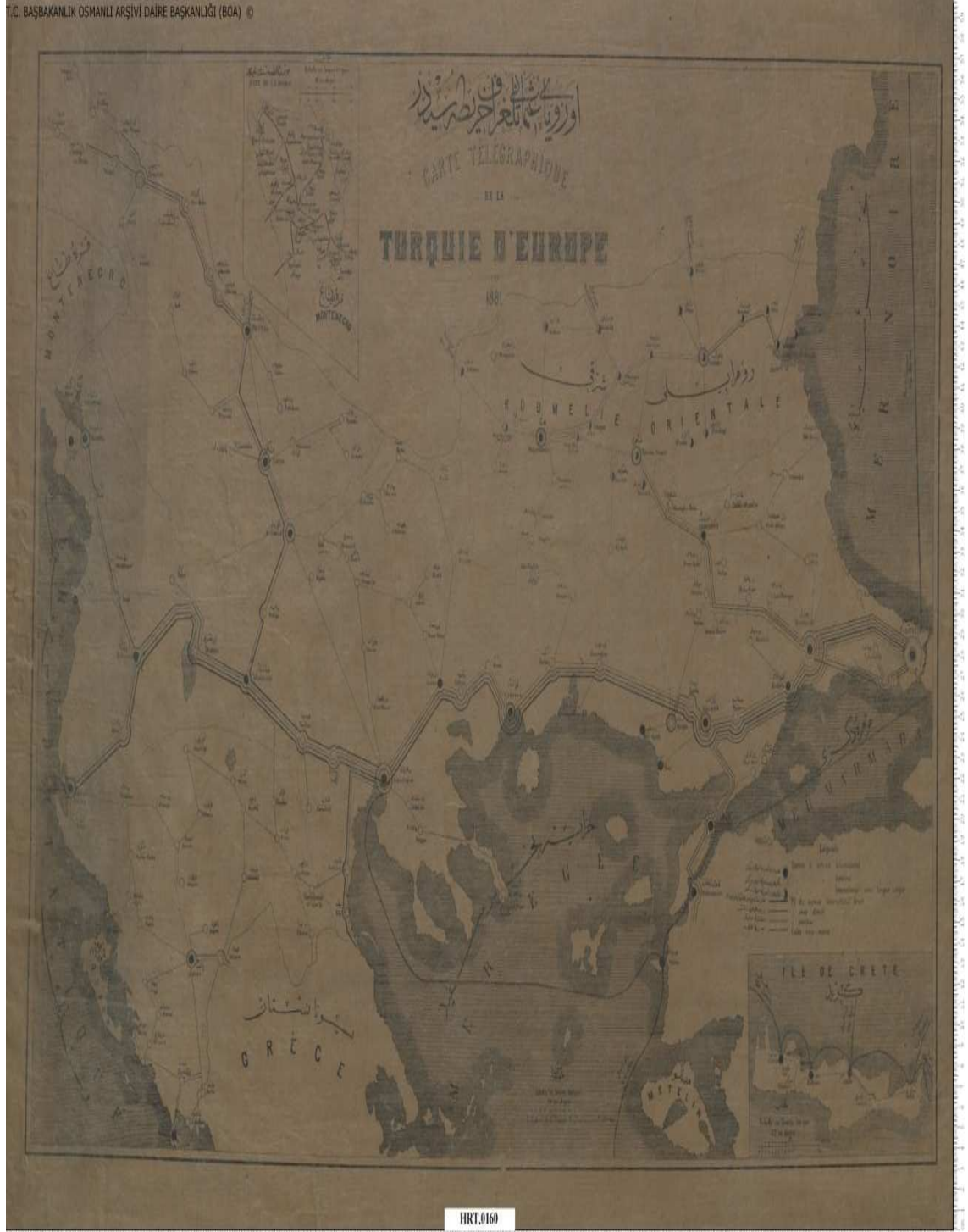
Ek-14. Erzurum, Van, Bitlis İllerinin Nüfus Miktarı İtibariyle Taksimi ve Telgraf Hudutları Krokisi, BOA., HRT., 1586.

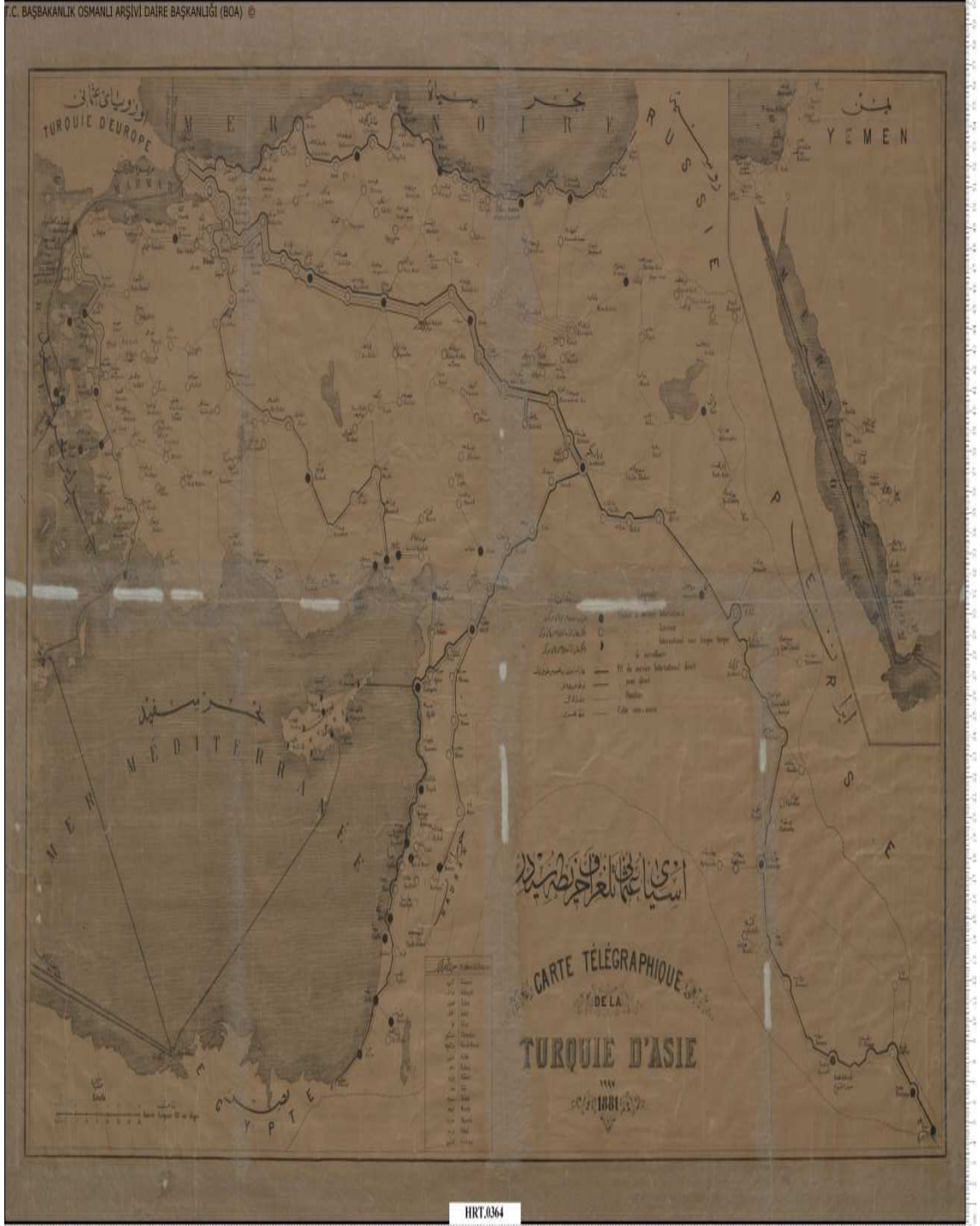
Ek 15. Dünya Milletlerarası Telgraf Haberleşmesini Gösteren Harita, BOA., HRT., 0006.

Ek-16 Avrupa-i Osmani Telgraf Haritası, BOA., HRT., 160.

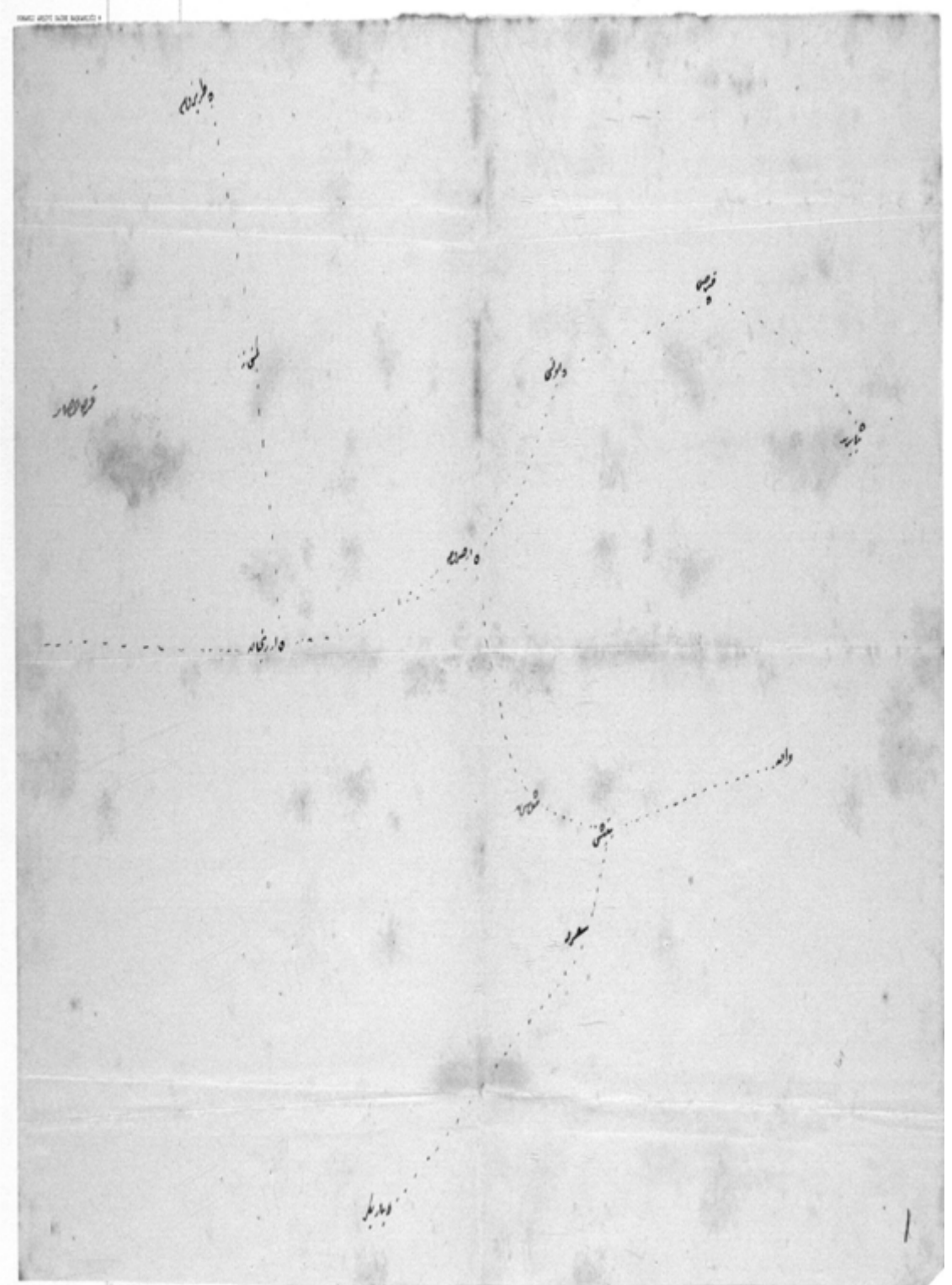

Ek 17. Asya-i Osmani Telgraf Haritası, BOA., HRT., 364.

HRT.364

Ek 18. Erzurum Merkezli Telgraf Hatları Krokisi, BOA., İ. MVL., 550/24687

Ek-19 Erzurum'dan Kars'a Kadar Telgraf Hatlarının Çekilmesini Gösteren Belge, I., MVL., 535/24034.

Ek 20. Erzurum, Kars, Bayezid'tan Siirt'e Kadar Çekilecek Telgraf Hatları İçin Avrupa'dan Alınan Eşya Fiyatlarını Gösteren Belge, İ., MVL., 535/24034.

KARAGÖZ APREYİ KAZAN DİŞİ

۵

ارض و معدنه خارجه و اولاده بايزيد و اولاده طريفيم طقسا ديسر سنانك سافورده سحرده قدر برتلي تلگراف خطين تمديد اولدني حالده ارزنجانده موجودي بعضي اشياين اورولاده
مدينه و ممالقه ايچاب ايده اسيايم دن سرره ستره موسو موقعا كل طرفنده خنيلم قفاده لوجده نك ترجمه سدير

تري كيو عظيم	تري كيو	تري كيو	تري كيو
۵۰۰۰۰	۶۴	۰۰	۵۰۱۱۰
۰۶۵۰۰	۰۱	۰۰	۰۶۵۰۰
۰۰۵۶۵	۰۶	۵۰	۰۴۶۷۴
۴۰	۵۰	۰۰	۰۱۵۰۰
۲۰	۴۷۰	۰۰	۰۹۴۰۰
۱۰۰۰	۰۱	۵۰	۰۱۵۰۰
			۵۷۶۸۴
			۰۰۴۴۱
			۰۰۴۸۶۰
			۰۰۴۶۸۰
			۵۷۴۶۰
			۹۰

يوزدهم بارم فرانقه حساب سيقو-تري
بهر نويه كيو عظيم ۱۴ فرانقه حساب سيقو-تري
خنده حساب سيقو-تري سانه نك نطقه سيقو-تري به نويه كيو عظيم چ فرانقه حساب سيقو-تري

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Esin ALTUN
Doğum Yeri ve Tarihi	11.11.1982- Erzurum
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Tezsiz Yüksek Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E- Posta Adresi	Esinkardelen1453@ Hotmail.com
Tarih	